

199

T. C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

POSTMODERNİZM SOSYOLOJİSİNE GİRİŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

S 9414

Sevim Nurgül METİN

DANIŞMAN

Yrd. Doç. Dr. OSMAN KONUK

MALATYA - 1997

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERNİZM	4
I- MODERNİZMİN DOĞUŞU	4
II- MODERNİZMİN FELSEFİ TEMELLERİ	8
III- MODERNİZMİN TARİHSEL - SOSYAL ARKA PLANI	16
IV- MODERN ZİHNİYET BİÇİMİ	19
1- Bilimde Modernizm	22
2- Kültürde Modernizm	25
3- Sanatta Modernizm	28
V- MODERN TOPLUM ve MODERN İNSAN	33
VI- MODERNİZMİN BUNALIMI	36
VII- "MODERN ÇAĞIN SONU" TEZİ	40

İKİNCİ BÖLÜM

POSTMODERNİZM	43
1- "POSTMODERNİZM" KAVRAMI	44
2- POSTMODERNİZMİN ÖNCÜLLERİ (PRENSİPLERİ)	49
3- GLOBAL DEĞİŞME VE POSTMODERNİZM	55
4- POSTMODERNİZMİN YANSIMALARI	58
I- Bilimde Postmodernizm	58
II- Dinde Postmodernizm	61
III- Sanatta Postmodernizm	64
IV- Politikada Postmodernizm	68
V- Kültürde Postmodernizm	72
5- POSTMODERN SOSYOLOJİ	75
6- FÜTÜROLOJİ VE POSTMODERNİZİM	80
7- POSTMODERNİZM TARTIŞMALARI	84
SONUÇ	87
KİTAPLAR	92
MAKALELER	95
TEZLER	98

GİRİŞ

20. yüzyılın son çeyreğinde tüm dünyada son derece önemli toplumsal değişmeler ortaya çıkmıştır. Yeni bir yüzyılın eşiğine gelindiğinde ise evrensel bir eşzamanlılıkla toplumlar, yeni bir kültürel durum ya da aşama ile karşı karşıya kalmışlardır.

İçinde yaşamakta olduğumuz dünya inanılmayacak derecede hızla değişmektedir. Bu giderek küçülen, ufalan astronot gözü ile artık tümüyle algılanabilen dünyada insanlar kimi zaman Western filmleri izliyor, kimi zaman bu filmlerin gerçek uygulamalarını yaşıyorlar. Batı ya da doğu ülkelerinde Mc Donald'larda hamburger yiyor, çoğu kez Hong Kong'dan imal edilmiş Rolex marka saatleri takıyor, moda dünyasında Londralı Türk sosyete stilisti Rifat Özbek'in giysilerini "Ottomanizm" adı altında giyebiliyorlar. Veya Poison'un ilaç yerine Dior'un en seçkin parfümü olduğunu bilme durumunda oluyorlar. Kısacası MacLuhan'ın deyimi ile "dünyamız kocaman bir köye dönüştü" Biz insanların da bu olanlara şaşmamamız gerekiyor.

Çağımızın bu hızlı değişme temposu içerisinde farklı kavramlar da gündeme geliyor. Bilimsel çalışmalar da elbette ortaya çıkan bu kavramlardan etkilenebilmekte, bu doğrultuda yeni yeni fikirler geliştirilmektedir.

İşte, "Postmodernizm" kavramı da bunlardan biridir. Postmodernizm kavramının, tam da "modernizmin sonu" na ilişkin değerlendirmelerin başladığı dönemde ortaya çıktığı dikkat çekicidir. Zaten, bilimsel çalışmalar da tıpkı sanatsal etkinlikler gibi her zaman belli bir dönemin oluşturduğu "Zeitgeist" (çağ ruhu) içinde yapılagelmektedir. Küçülen dünyamızda düşünürlerle sanatkârları sürekli meşgul eden "Postmodernizm" akımı da kuşkusuz bilimsel çalışmalara da sıçramıştır. Bu nedenle, çok seçmeli bir biçimde de olsa, bu akımı akademik sosyoloji çalışmalarına taşımak amacı ile tasarlanmış olan çalışmamız, "Postmodernizmin Sosyolojisine Giriş" adını almıştır.

Postmodernizmi anlayabilmek için anlam berraklığından çok anlam zenginliğini arayarak, siyah-beyaz ayrımından kaçınıp “ya biri ya öteki” yerine “hem biri hem öteki” ni kabul etmek gerekir.

Postmodernizm, kültürel bir hareket olarak -bir ideoloji, kuram, ya da program olarak değil- ele alınacak olursa basit bir mesajı vardır.

“Anything goes” yani “ne olsa gider”. Bu slogan bir başkaldırıdan ziyade, herşeye olanak tanıyan bir durumu yansıtmaktadır. Zaten, postmodernizm isyancı olmadığı gibi, insanlara kendilerini rahat hissedebilecekleri şeyleri yapmalarına olanak tanımaktadır. Bu şekilde postmodernizm, ne devrimci, ne ilerici, ne muhafazakârdır. Ayrıca, ne yükselen bir umut dalgası ne de umutsuzluk dalgasıdır.

Baudrillard’ın ifadesiyle “yıkıntıdan arta kalanlarla oynanan bir oyun” dur. Lyotard’a göre ise “sunulamayanı sunulamamanın kendisinde ileri götüren” dir.

Düşünürlerin bu ifadelerine rağmen postmodernizmin yapısı gereği tanımlanamaz özelliği ve üzerinde ittifak edilen bir tanımının olmaması postmodernizmi genellikle modern dünyanın ortaya çıkarmış olduğu kültürel özelliklere kuvvetli eleştiriler yöneltten akım olarak anlaşılmaktadır. İşte, bu durumda, sosyolojide de yeni bir bakış açısının ortaya çıktığı gözlemleniyor. Postmodern Sosyoloji.

Ancak, çalışmamızda yapılmaya çalışılmış olan “postmodern bir sosyoloji” den ziyade “postmodernizmin bir sosyolojisi” dir.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. Postmodernizmin ortaya çıkış koşullarını tesbit edebilmek amacıyla ilk bölümde, postmodernizmin modernizmi reddetmesinden dolayı genel olarak “Modernizm” akımı, modern çağın başlangıcı, felsefî temelleri, tarihsel sosyal arka plânı, modern toplumun özellikleri, modern zihniyet biçimi, modernizmin bilime, kültüre, sanata vb. yansımalarına yer vermenin yanı sıra, modernizmin bunalımı ile “modern çağın sonu tezi” ne de değinmeye çalıştık.

İkinci bölümde ise, "postmodernizm" kavramı, öncülleri, global değişme ve postmodernizm ilişkisi, postmodernizmin bilime, dine, sanata, politikaya, kültüre yansımalarının yanısıra, postmodern sosyoloji'nin özellikleri, postmodernizm ve "fütüroloji" ilişkisi, postmodernizm tartışmaları yer almıştır. Burada, şu hususu belirtecek olursak, çalışma boyunca konu sadece nazari olarak el alınmamış, pek çok konuda güncel yaşam ile ilgili tatbiki özelliklere de yer verilmeye çalışılmıştır.

Bir durumu daha burada görev olarak belirtmemiz gerekiyor. Yüksek Lisans Tezi olarak gerçekleştirilen bu çalışmamız sırasında tavsiyelerinden faydalandığımız ve yetişmemizde büyük emeği olan ve Uludağ Üniversitesi'ne giden Sosyoloji Bölümü eski başkanı Sayın Prof. Dr. Fügen Berkay'a, eğitimimiz boyunca bilgilerinden istifade ettiğimiz ayrıca kaynaklar konusunda yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Osman Konuk'a, şu anki bölüm başkanımız Sayın Yrd. Doç. Dr. Mehmet Yalvaç'a, Sayın Yrd. Doç. Dr. Abdullah Korkmaz'a, Sayın Yrd. Doç. Dr. Yaşar Kaya'ya, Sayın Yrd. Doç. Dr. Vehbi Bayhan'a, Öğrt. Görevlisi Mustafa Akın'a, Arş. Gör. Serap Belli'ye, Arş. Gör. Ramazan Aliççi'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, YÖK Dökümantasyon Merkezi'nde makale temininde yardımcı olan Sayın Tamay Çelebi Hanım'a da teşekkürü bir borç biliriz. Yine, çalışmam sırasında desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen emekli öğretmen babam Ahmet Metin'e, anneme, ablama, ağabeyime ve diğer aile fertlerine de teşekkürü bir ödev görüyorum.

MODERNİZM

I- MODERNİZMİN DOĞUŞU

"Modern" terimi, Hans Robert Jauss tarafından araştırılan uzun bir tarihe sahiptir. Modern kelimesi Latince "modernus" biçimiyle ilk defa 5. y.y. da resmen Hıristiyanlaşmış olan o dönemi, Romalı ve Pagan geçmişten ayırmak için terimi hep kendini eskiden yeniye bir geçişin sonucu olarak görmek için, antik çağla kendisi arasında bir ilişki kuran dönemlerin bilincini dile getirmiştir.

Bazı yazarlar bu "modernlik" kavramını Rönesans'la sınırlarlar, ama bu tarihsel açıdan çok dardır. İnsanlar 17. y.y. da ünlü "Querrelles des Anciens et des Modernes" (Eskilerle modernlerin kavgası) (*) zamanı Fransa'sında olduğu kadar, 12. y.y. da Büyük Charles döneminde de kendilerini modern olarak değerlendirdiler. Yani modern terimi, Avrupa'da, hep yeni bir dönemin bilincinin antik çağlılarla kendisi arasında yeniden gözden geçirilmiş bir ilişki kurduğu dönemlerde ortaya çıkmaktaydı; dahası bu dönemlerde, hep antik çağ,

(*) Querrelles des Anciens et des Modernes:
(Eskilerle Modernlerin Kavgası)

Tartışma, 17. y. y. sonlarında Fransa'da ortaya çıkmıştır. Klasikler'in Antik Çağ'a yükledikleri büyünlük bozulmasına neden olmuştur. Sorun, Antik Çağ'ın taklit edilip edilmemesi gerektiği: estetik mükemmelliğin geçmişin değerleriyle yakalanıp yakalanamayacağı noktasındadır. Antik Çağ'ın zamandan bağımsız ve mutlak olan güzellik anlayışına karşı çıkan modernler, geliştirmekte olan doğa bilimlerinin hâkim kılmaya başladığı "ilerleme" anlayışını benimseyerek ve toplumsal, ahlâk: iyileştirmenin sonsuz aruşına duydukları inançla birlikte, Fransız klasisizminin kendisini anlama biçimine saldırdılar.

Tartışmada modernlerin safında yer alan Fontenelle, Antik Çağ'ın estetik mükemmellik anlayışı da dahil "hiçbir şeyin ilerleme yolunda sağlam bir zemin bulamayacağını ilân eder. Antik Çağ'ın güzellik anlayışının hâkim olması, hayli gerilerde kalmıştır. Fontenelle'ye göre aradaki tarihsel mesafe, böyle bir yanılmanın benimsenmesine yol açmıştır. Oysa, tarihsel perspektif göz önüne alındığında ve doğa bilimlerinin gelişmesiyle ortaya çıkan ilerleme anlayışı çerçevesinde değerlendirildiğinde, Antik Çağ'ın güzellik anlayışının geçerli olamayacağı görülecektir: Çünkü "akıl daha mükemmel olana doğru" gelişmektedir ve "Antikler adına benimsenen önyargı boş çıkıma mahkûmdur."

Aktaran:

Paul De Man: Blindness and Insight. Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism (Oxford Uni. Press, Newyork, 1971, s. 145); Demirhan, Ahmet: "Modernlik" içinde: Alternatif Üni., Ağaç Yay.: 1992: İst., s. 12-13.

belli bir takım taklitlerle yeniden oluşturulması gereken bir model olarak görülmekteydi.⁽¹⁾

Klasiklerin antik dünyaya atfettikleri büyü ilk defa Fransız Aydınlanması'nın idealleriyle çözüldü. Özellikle Antik çağlılara bakarak "modern" olma fikri, modern bilimin esinlediği bilginin sonsuz ilerleyişi ve toplumsal ahlaki iyileşmenin sonsuz artışı inançlarıyla değişime uğradı. Bu değişimin ortaya çıkmasıyla birlikte, başka bir modernist bilinç şekillendi. Romantik modernist, klasikçilerin antik fikirlerine karşı çıkmaya çalıştı. Yeni bir tarihsel dönem arayışına girdi ve onu idealleştirilmiş Orta Çağ'da buldu. Ama 19. y.y. boyunca bu romantik ruhtan kendini bütün belirli tarihsel bağlardan kurtaran radikal bir modernlik bilinci doğdu. Bu en yeni modernizm basitce gelenek ve şimdi arasında soyut bir karşıtlık kurar. O zamandan bu yana modern diye kabul edilen ürünlerin ayırdedici özelliği "yeni olması"dır. Bir sonraki stilin yeniliği ile onun da modası geçecektir. Ama "modaya uygun" olanın kısa zamanda modası geçse de, modern olan, klasikle gizli bağınyı hep sürdürmüştür. Doğaldır ki zamana karşı dayanan ne olursa olsun daima bir "klasik" olarak değerlendirilmiştir. Ama, açıkça modern olan belgeler, bir klasik olma gücünü, geçmiş bir dönemin otoritesinden almıyorlar. tersine, modern bir çalışma bir zamanlar gerçekten modern olduğu için klasik oluyor. Modernlik anlayışımız, kendisine ait klasik olma ölçütlerini yaratıyor. Biz bu durumda, örneğin modern sanat tarihi açısından, klasik modernlikten bahsediyoruz. "Modern" ve "klasik" arasındaki ilişki, sabit bir tarihsel referans noktasını tamamen yitirmiştir.⁽²⁾

Habermas'ın belirttiği gibi, modernizm'in radikal bilinçliğini ortaya çıkaran romantik düşünce bireyin tarihle olan tüm bağlarını

⁽¹⁾ Habermas Jürgen: "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje": Çev.: Güleğül Naliş; Zekâ. Necmi. Postmodernizm içinde. 2. Baskı. Kıyı Yay.. 1994 İstanbul. s. 31

⁽²⁾ Habermas. Jürgen: a.g.m.. 1994. s. 31. 32

kopardı. O günden bu yana “modern” terimini belirleyen ölçüt bir şeyin “yeni” olmasıdır. Ancak bu kavramda klasik ölçü saklıdır. Her yeni şey modern de olsa klasik sayılmayacaktır. 20. y.y. a girerken klasik sayılan “modern” gücünü geçmiş bir döneme yaslamasından değil, “özgün” olmasından almaktadır. Dolayısıyla “modern” ve “klasik” yüzyılımızda sabit, tarihi bir başvuru noktasını kesinlikle kaybetmiş bulunmaktadır.⁽³⁾

Modern estetiğin düşünce ve disiplini, açıkça belirlenen kimliğini Baudelaire’in yapıtları ile kazandı. Modernizm daha sonra birçok avant-garde akımlarda ifadesini buldu. Ve doruk noktasına Dadaist’lerin Cafe Voltaire ile Sürrealizm de erişti. Estetik modernizm farklı bir zaman bilinçliğine bağlı davranışlarda belirlemektedir. Bu yeni zaman bilinçliliği felsefe alanına Bergson’un yazıları ile girmektedir. Bu akım toplumsal hareketlilik, tarihi olaylarda hızlanma ve günlük yaşamda istikrarsızlıktan daha ileri bir anlam taşımaktadır. Burada vurgu geçici ve dinamik olanlar üzerindedir. Modernizm bu anlam çerçevesinde, geleneklerin normalleştirici işlevlerine karşı isyan etmektedir. Modernizm, normatif olan her şeye karşı koymaktan beslenmektedir. Bu isyan bir bakıma faydacılık ve ahlâkiliğin oluşturduğu standartları da geçersiz kılmaktadır.⁽⁴⁾

Modernizmin bu gelişimi, üç boyutlu bir şekillenim olarak ele alınabilir:

İlk olarak; modern’i Daniel Bell’in modernizm kavramından hareketle Aydınlanma rasyonalitesinin bir bozulması olarak belirtebiliriz.

Daniel Bell’in “Kapitalizm’in Kültürel Çelişkileri” (1976)’nde geliştirdiği modernizm görüşü, modernizm denen fenomenin standart edebiyat, müzik ve sanat eleştirilerindeki nitelendirilişine en yakın olanıdır. Bell, modernizm’den söz ederken seslendiği nokta her şeyden

⁽³⁾ Abadan - Unat, Nermin: “Sosyal Bilimlerde Yeni Gelişmeler; Modernizm - Postmodernizm”. Toplum ve Bilim 48 / 49 Kış - Bahar, 1990, İstanbul, s. 6.

⁽⁴⁾ Abadan - Unat, Nermin: a.g.m., 1990, s. 7

önce "modern duyarlık" ır. Burada, modern duyarlık, toplumdaki yapısal değişmeler arasında sıkışıp kalmış tekil toplumsal aktörlerin bir vasfıdır.⁽⁵⁾

İkincisi; Michel Foucault'un "modern" kavramının oldukça titiz bir incelenişi aracılığı ile araçsal akıldaki yeni başlangıç noktası -ki bu noktada önceki birlik ve aşkınlık ilkelerinin yerini çoğulluk ve içkinlik ilkeleri alır- olarak ele alınabilir. Foucault, iki post - geleneksel dönemden söz eder: Biri, Aydınlanmaya uzanan klasik dönem, diğeri de modern dönem. Foucault, "Şeylerin Düzeni" (1970)'nde klasik ve modern dönemi ayrıntılı olarak resmeder.⁽⁶⁾

Üçüncüsü ise, Jürgen Habermas'ın "modernite" nosyonundan hareketle, Aydınlanma rasyonalitesinin derinleşmesi -ya da tözel (substantive-cevhersel) rasyonalitesi'nin gelişmesi bazında -ele alınabilir. Buradaki "tözel rasyonalite" kavramı, Aydınlanma'nın akıl projesinin özgürleştirimci yanının derinleşmesini kasteder.⁽⁷⁾ Kısaca, insan hayatında aklın tek hakim güç olarak görülmesi Habermas'ın moderniteye bakışını özetler.

Modernizmin doğuşunun, gelişmesinin farklı bakış açılarının ifade edilmeye çalışılmasının yanısıra, modernizmin felsefi temellerini de ele almamız, dolayısıyla Aydınlanma Felsefesi'ne yer vermemiz gerekmektedir.

⁽⁵⁾ Lash, Scott: "Modernite mi, Modernizm mi?". Modernite versus Postmodernite içinde. Çev.: M. Küçük, Vadi Yay., 2. Baskı, 1994. s. 48-49

⁽⁶⁾ Lash, S.: "Modernite mi Modernizm mi?": 1994. s. 52-57

⁽⁷⁾ Lash, S.: "Modernite mi Modernizm mi?": 1994. s. 57-61

II- MODERNİZMİN FELSEFİ TEMELLERİ

Modernlik fikrinin tam olarak anlaşılabilmesi için felsefî yönünün, felsefî temellerinin belirtilmesi gerekiyor. Dolayısıyla, modernlik düşüncesinin temel fikri Aydınlanma Ruhu'dur, diyebiliriz. Aydınlanma Felsefesi'ndeki düşünceler modernizmin asıl karakterini belirler. Bu doğrultuda, Aydınlanma Felsefesi'nin özellikleri bizim için oldukça önem arz ediyor.

Aydınlanma Felsefesi 18. y.y. felsefesidir. Bu felsefelerin içinde yer aldığı tarih dönemine "Aydınlanma Çağı" denir. Buradaki "aydınlanma" ne demek, kim aydınlatılacak, aydınlatılmak istenen nedir?

Aydınlanmak isteyen *İnsanın kendisi*, aydınlatılması istenen şey de, *insan hayatının anlam ve düzeni'* dir.

Aydınlanmayı başlatan soruyu ilk defa 18. y.y. ortaya koymamıştır. Daha Ortaçağ'ın çözülmeye başlanması ile Rönesans ile bu soru ortaya konmuş, aşağı-yukarı 15. y. y. ortalarından beri; "insanın varlığının anlamı ve bu dünya içindeki yeri" bir problem olmuştur. Ancak, 18. y.y.'da bu sorun en geniş ölçüsü ile ele alınmış, bu soruna verilen yanıtların bu yanıtlara temel olan düşüncelerin -gerek o zaman gerekse ondan sonra bugüne kadar- Batı dünyasının kültür yapısı üzerinde çok kesin etkileri olmuştur. Nitekim bu yüzyılın sonlarına doğru patlayan Fransız Devrimi, bir bakımdan, bu düşüncelerin politik-sosyal alana uygulanmasından doğmuştur.

"Aydınlanma nedir?" sorusuna ilk yanıt olarak: "Aydınlanma, insanın düşünme ve değerlendirmede din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup kendi aklı, kendi görgüleri ile hayatını aydınlatmağa girişmesidir" diyebiliriz. Buna ilâveten Immanuel Kant'ın klasikleşmiş Aydınlanma tanımını ekleyelim. Kant "Aydınlanma Nedir?" (1784) adlı yapıtında Aydınlanma'yı şöyle tanımlar: "Aydınlanma, insanın kendi suçu ile düşmüş olduğu bir ergin-olmayış durumundan kurtulup aklını

kendisinin kullanmağa başlamasıdır.” Kant’a göre, insan bu duruma aklın kendisi yüzünden değil, onu kullanmaması yüzünden düşmüştür; Çünkü, insan şimdiye kadar aklını kendi başına kullanamamış, hep başkalarının kılavuzluğunu aramıştır; şimdi “aklını kendin kullanmak cesaretini göster” sözü parola olmuştur.

Görüleceği gibi, Aydınlanma’nın bu tanımları, yalnız 18. y.y.’i değil, Ortaçağ’ın kapanmasından bu yana bütün bir dönemi içine alır. Avrupa’da, insanın hazır bulduğu gelenek şemalarından kopup hayatının düzenini kendi aklı ile bulmağa girişmesi, Rönesans ile başlar. 18. y. y. bu gelişmede en yüksek noktadır. Bu sürecin en arınmış en klasik formuna ulaşmasıdır. Bilhassa, 18. y.y.’a Aydınlanma Çağı denmesi bu yüzdendir.

Geniş anlamıyla Aydınlanma, ortaçağın kapanması ile ortaçağın hayat anlayışına karşı “yeni” bir dünya görüşü olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeyi açan Rönesans, bu planını tam olarak gerçekleştirememiştir. Çünkü, Rönesans bir geçit çağıdır; geçit üzerinde bulunmak demek de, geride bırakılan ile kendisine varılmak isteneni, ister istemez, bir arada bulundurmaktır. Rönesans, “yeni” yi arama yolunda bir kaynaşma, coşkun bir araştırma çağıdır. 17. y.y.’da bu durum değişmiştir: 17. y. y. bir durulma dönemidir. Rönesans’ın ortaya koyduğu yeni görüş, buluş ve ilkeleri sistemli bir düşünce ile derleyip düzenleyen bir yüzyıldır. 17. y. y. felsefesindeki bu birlik ile bağlantıyı meydana getiren etkenler bu felsefenin matematik fiziği kendisine bilgi örneği olarak alması bir rasyonalizmdir.

18. y. y.; felsefesinde, doğa karşısında başarı kazanan akli kültür dünyasına uygulamak, matematik doğa bilimlerine paralel olarak kültür bilimlerini de kurmak, kültür dünyasını akılla aydınlatıp ona akılla egemen olmaktır.

İşte, 18. y. y.’a “Aydınlanma Çağı” adını veren bu düşüncedir, bu inançtır. Bu yüzyılın bu inancı gerçekleştirmeğe, onu kültürün bütün alanlarında yürütmeğe girişmesidir. Aydınlanma yüzyılına ideali,

bilginin ilerlemesine dayanan *intellektüel bir kültür*'dür. Aklın aydınlattığı doğrular ile beslenecek olan bu güven yüzünden Aydınlanma düşüncesi "geleneklerin köleliğinden kurtulacağına, kaderini kendisi kendi eliyle düzenleyeceğine, insanın özgürlük ve mutluluğunun boyuna artacağına" inanır. Bu güvenle, tarihin oluşturduğu bütün kurumları aklın eleştirmesinden geçirir; Toplumu, devleti, dini ve eğitimi, aklın ilkelerine göre yeni baştan düzenlemeye girişir. Sonunda, yolunu aklın gösterdiği, bu durmadan gelişip ilerleyen intellektüel kültür demeti üzerinde *insanlığın birleşeceğine* inanır.⁽⁸⁾

18. y. y. Aydınlanması'nın ana özelliği, laik bir dünya görüşünü kendisine tam bir bilinçle temel yapması, bu laik görüşü hayatın her alanında tutarlı olarak gerçekleştirmeğe çalışmasıdır. Ortaçağ'ın din ve kilisenin belirlediği kültürünü sona erdirecek akımı Rönesans başlatmıştı. 17. y. y.'ın büyük felsefe sistemlerinde bu akım ilk olarak gözle görülür güçlü bir anlatım kazanmıştı. 18. y. y.'da bu süreç özellikle kültür bilimleri, hele politik-pratik hayatın şekil alması bakımından radikal biçimini bularak en yüksek noktasına erişecektir.

Buradan, Aydınlanma yüzyılı'nın yönetici ideisi akıl idealidir, denilebilir. Bu ideale aykırı olan görüşler bile hep onun ölçüsü ile değerlendirilir. Akla karşı duyulan bu aşırı inanç, yüzyılın sonlarında Kant'ın felsefesiyle çok sarsılmıştır. Immanuel Kant "aklın gücünün nereye kadar gidebileceğini, kendisine böylesine güvenilen bu yetinin de sınırları olduğunu" göstermiştir.

18. y. y. Aydınlanmacı filozoflarından birisi olan John Locke, "İngiliz Aydınlanması"nın dolayısıyla da Avrupa'daki Aydınlanmayı başlatan düşünürdür. John Locke'ye göre "İnsan özgür olmalıdır; akıl hayatın kılavuzu yapılmalıdır; kültürün her alanında —bilimde, dinde, devlet ve eğitimde— gelenek ve otoritenin her türüsünden kurtulmalıdır."

⁽⁸⁾ Gökberk, Macit: *Felsefe Tarihi: Remzi Kitabevi*. 7. Basım. 1994. İstanbul. s. 325-327

John Locke; “İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme” adlı yapıtında bilginin kaynağını araştırmaya çalışır. Locke, bilgilerimizin doğuştan değil sonradan kazanıldığını ileri sürer. Eserinin üçüncü kısmında “insan zihni doğuştan boş bir levha gibidir, bu levhanın üzerine insanlar duyum ve algılarla elde ettikleri bilgileri deney süzgecinden geçirerek deney iğnesi ile tıpkı boş bir plakin üzerine ses kaydı yapar gibi bu tabula rasa'nın üzerini doldururlar” fikrini geliştirir.

Locke Felsefesi'nin etki çerçevesi geniş olmuştur. Yalnız bu öğretinin içindeki, tam bir açıklık ve tutarlılığa vardiılmamış düşünceler, birbirine oldukça aykırı çığırlara yol açmıştır. Bu öğretiy bir yandan “materyalizm” e doğru geliştirilebilmiş, diğer yandan bunun tam tersi olan “spiritüalizm” e götürebilmiştir. Sprütializm temsilcisi olarak George Berkeley, bilgi felsefesi konusunda maddeci olmaktan ziyade antimaddeci bir yol izlemiştir.⁽⁹⁾

Aydınlanma çağına girildiğinde tartışılan konulardan biri de “nedensellik” adını verdiğimiz “determinizm” dir. Determinizm “belirli sebepler belirli sonuçları zorunlu olarak doğurur” ilkesinin adıdır. Ancak, 17. y. y.'ın hâkim anlayışı olan Pozitivist Felsefe'nin ihtiyaç duyduğu bir ilkedir. Bu ilke belirli alanlarda çalışmasına rağmen başka alanlarda çalışamaz hâle gelir. Nedensellik ilkesine başlangıçta Berkeley karşı çıkmış ancak tezini oldukça iyi açıklayamamıştı. İşte, bu noktada David Hume'yi görüyoruz. John Locke ile başlayan İngiliz Aydınlanması David Hume ile sona erecektir. Ayrıca, David Hume'nin felsefe tarihine getirdiği en önemli yeniliklerden birisi determinizmi çürütecek sağlam ilkeler ortaya koymuş olmasıdır. Yanısıra, Hume, İngiltere'de Bacon ile başlamış olan ampirizmi yani deneyciliği zirve noktasına çıkarmıştır.

Yalnızca, İngiliz Aydınlanması'ndan söz etmemiz mümkün değildir. Bunun yanında “Fransız Aydınlanması” na da yer vermemiz gerekiyor.

⁽⁹⁾ Gökberk, M.: a.g.e., 1994. s. 328-343

Fransız Aydınlanması'nın temellerini atan Etienne Bonnot de Condillac'tır. Condillac, Locke felsefesinde yer alan empirik düşünceleri sistemli hâle getirmiştir. Fransız Aydınlanma Felsefesi, şimdiye kadar ki anlayış ve görüşleri yıkmak isteyen bir savaş felsefesidir. Kışkırtıcı ve inkârcıdır. Bu nedenle de Aydınlanma'nın karakteristiği olan çizgilerin en kesin gerçekleştirmelerini Fransa'da görürüz.

Fransız Aydınlanma düşüncesinin oluşmasında payı olan motifler şu şekilde belirtebiliriz:⁽¹⁰⁾

1- Fransız geleneğinin kendisinde bulunanlar Montaigne'den gelen bir şüphecilik ile Descartes felsefesinin yerleştirmiş olduğu matematik düşüncedir.

2- Dışarıdan gelen etkilerin başında İngiliz felsefesini sayabiliriz.

18. y.y. Fransız Felsefesi hiç kuşkusuz "devrim" için yolu hazırlamaya yardım etmiştir. Ama filozofların kendileri kanlı bir devrimi değil, tersine bilginin yayılmasını ve bu yolla toplumsal reformu amaçlıyorlardı.⁽¹¹⁾

18. y.y. Fransız Aydınlanması üzerinde dururken Fransız Materyalistleri'ne de yer vermemiz gerekiyor.

Fransız materyalistlerine göre insan ruhu soyut bir varlık olmaktan ziyade tamamen maddi bir varlıktır. Fransız materyalizmini Pierre Gassendy ile başlatabiliriz. Gassendy'nin atomculuğu, İngilizler'in ünlü filozofu Thomas Hobbes'un materyalizmi ve bu yüzyılda doğa bilimlerinin bazı araştırmalarının sonucunda; Julian Offray de Lamettrie bu öğeleri birleştirerek yeni bir materyalist biçim olan Fransız materyalizmini kurmuştur. Fransız materyalizmi temsilcileri arasında Paul-Henry Baron d' Holbach, Voltaire görülür. Ancak, Fransız

⁽¹⁰⁾ Gökberk, M.: a.g.e., 1994, s. 344-353

⁽¹¹⁾ Copleston, Frederick: "Aydınlanma". Felsefe Tarihi, C. 6, Bölüm 1, 1996. İdea Yay., Çev. Aziz Yardımlı, s. 62

Aydınlanması'na en büyük etki, Ansiklopedi tarafından olmuştur. Diderot, d' Alembert bunların önemlilerindedir.⁽¹²⁾

İngiliz ve Fransız Aydınlanma Felsefeleri'nin yanısıra "Alman Aydınlanması"ndan da söz etmek gerekiyor. Burada ilk elde, Immanuel Kant bizim için önem taşıyor. Kant bir yandan bu felsefenin (Aydınlanma Felsefesi) hem içinde, diğer yandan dışındadır. Kant'ı Aydınlanma Felsefesi'ne bağlayan ilk ve en önemli belirti matematik - fizik bilimine verdiği önemdir. Kant'a göre, gerçek anlamıyla bilim, matematik - fiziktir. Bu bilim Newton'un fiziğinde doruğuna erişmiştir. Ancak, Kant, bağlı olduğu bu Aydınlanma'yı eleştirir ve bunun bir sınırı olduğunu söyler.⁽¹³⁾ İlk olarak, bu sınır matematiksel doğa biliminin bir görüngüler dünyasını kavraması yüzünden ortaya çıkar. İkincisi ise, bu görüngüler dünyasının arkasında kategoriler, uzay ve zaman dediğimiz görü formları ile bir "ben" bulunmaktadır.

Aydınlanma Felsefesi'nde, yukarıdaki ifadelerde görüldüğü gibi, "akla" ve "insan hayatının özneliği" ne verilen değeri de, burada, biraz daha açmakta yarar var. Çünkü, "modernlik" fikrinin akılcılaştırma düşüncesiyle sıkı sıkıya bağlantılı olduğu söylenebilir.⁽¹⁴⁾ Modernlik karşı gelenektir, sözleşmelerin, görenek ve inançların devrilmesi, tikelliklerden çıkılarak evrenselliğe girme ya da doğal durumdan sıyrılıp akıl çağına adım atmadır.⁽¹⁵⁾ Ancak, modernliğin yalnızca akılcılıkla ifade edilmeye çalışılması eksik bir durumdur. Böyle bir fikir modernliğe ilişkin tam bir fikir vermez. Hatta, modernliğin yarısını, yani özgürlük ve yaradılış olarak "insan öznesi" nin ortaya çıkışını gizlemiş olur. Modernliğin tek bir çehresi değil, birbiriyle karşılıklı konumlanan iki çehresi vardır ve bunların arasındaki diyalog modernliği oluşturur. O iki çehre ise "akılcılık" ve "öznelleşme" dir. Akılcı-

⁽¹²⁾ Gökberk, M.: 1994, s. 353 - 357

⁽¹³⁾ Akarsu, Bediâ: *Çağdaş Felsefe, Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*: İnkılap Kitabevi, 2. Baskı, 1987, s. 48-49

⁽¹⁴⁾ Touraine, Alain: "Yıldızı Parlayan Modernlik", *Modernliğin Eleştirisi İçinde*: Çev: Hülya Tufan, Y. K. Y., 2. Bas., 1994, İst., s. 24

⁽¹⁵⁾ Touraine, A.: "Öznenin Doğuşu", *Modernliğin Eleştirisi İçinde*, 1994, s. 228

laştırmayla öznelleştirme, tıpkı birbirlerinin tersi şeyler söyleyen ama aslında birbirlerini tamamlayıcı yönleri daha güçlü olan Rönesans'la Reform gibi, aynı zamanda ortaya çıkarlar. Modernliği yalnızca akılcılıkla özdeşleştirmek isteyenler, Özne'den, yalnızca o özneyi bizzat aklın kendisine indirgemek ve kişisellikten sıyrılmayı, insanın kendi kendisini feda etmesini ve doğanın ya da tarihin kişisel olmayan düzeniyle özdeşleşmesini dayatmak için söz ederler. Modern dünya ise, tersine, giderek daha yoğun bir biçimde, özgürlük olan, yani bireyin kendi eylemleri ve durumuna uyguladığı ve davranışlarını kendi kişisel yaşam öyküsünün bileşenleri olarak algılaması ve hissetmesini, bizzat kendisini bir edimci olarak algılamasını sağlayan denetimi iyiliğin ilkesi olarak ortaya koyan bir Özne'ye gönderide bulunur. Özne, bireyin edimci olarak davranma ve edimci olarak kabul görme istencidir.⁽¹⁶⁾

"Öznelleşme", Özne'nin bireyin içine girmesi, dolayısıyla da bireyin —kısmen— Özne'ye dönüşmesidir. Öznelleşme, bireyin aşkın değerlere tabi olmasının tam tersidir. Eskiden, insan Tanrı'da kendi izdüşümünü buluyordu. Ama artık, modern dünyada kendisi değerlerin temeli hâline gelir. Çünkü, ahlâklılığın ana ilkesi özgürlük, kendi kendisinin ereği olan bir yaratıcılık olmuş ve tüm bağımlılık biçimlerine karşı çıkmıştır. Öznelleşme, kişisel tutumlarla toplumsal rollerin ilişkisi tarafından tanımlanan; toplumsal etkileşimler ve toplumsallaşma amillerinin eylemiyle oluşturulan Ben'i yıkar, Ben parçalanır: Bir yanda özne, öte yanda kendi (soi-self) yer alır. Nasıl ki Özne bireyle özgürlüğü birleştiriyorsa, Kendi de doğayla toplumu birleştirir.⁽¹⁷⁾

"Özne" fikri, bireycilikle karıştırıldığı taktirde kendi kendisini yıkar. Akılcılaştırma fikri ile birlikte oluşturduğu ikiliden tecrit edilemez. Modernliği asla öznenin doğuşuna indirgememeliyiz. Çünkü bu, özneyi yıkmanın ya da onu, olduğu şeyin tam tersine, yani yalnızca başkalarının beklentileriyle tanımlanan ve kurumsal kurullarla

⁽¹⁶⁾ Touraine. A.: "Özne'nin Doğuşu": Modernliğin Eleştirisi içinde: 1994. s. 230-232

⁽¹⁷⁾ Touraine. A.: "Özne'nin Doğuşu": Modernliğin Eleştirisi içinde: 1994. s. 234

denetlenen edimciye, Ben'e dönüştürmenin en kesin yöntemidir. "Ben", Robert K. Merton'un "roller kümesi" (role set) olarak adlandırdığı, birliğini yalnızca, kimilerinin akılcılık, kimilerininse iktidar olarak adlandırdıkları toplumsal sistem mantığının sağladığı kümedir.⁽¹⁸⁾

Modernliğe geçiş, öznelikten nesnelığe, insanın kendisini merkez alan eylemden kişisel olmayan teknik ya da bürokratik eyleme geçiş değildir. Bizi, tersine, dünyaya uyum sağlamadan yeni dünyaların kurulmasına, sonsuz fikirleri keşfeden akıldan dünyayı akılcılaştırarak özneyi özgür kılan ve yeniden oluşturan eyleme götürür. Modernliği ölçmek gerekseydi, bunu bir toplumda kabul edilen öznelleşme derecesiyle yapmak gerekirdi. Çünkü, o öznelleşme, hem birbirinin karşıtı olan hem de birbirini tamamlayan iki eğilim arasındaki, yani insanı doğanın ve kendisinin efendisi ve hâkimi kılan akılcılaştırmanın gerçekleşmesini sağlayan iktidarlara direnen kişisel ve kültürel kimlikler arasındaki istikrarsız dengeden ayrı tutulamaz.⁽¹⁹⁾

Böylece, diyebiliriz ki, modernlik tarihi, bizzat Erasmus'un bile aşamadığı Rönesans Reform karşıtlığından beri "akıl" ile "özne" nin çifte doğrulanması'nın tarihidir.⁽²⁰⁾

⁽¹⁸⁾ Touraine. A.: "Özne'nin Doğuşu": Modernliğin Eleştirisi içinde: 1994. s. 255-256

⁽¹⁹⁾ Touraine. A.: "Özne'nin Doğuşu": Modernliğin Eleştirisi içinde: 1994. s. 257-258

⁽²⁰⁾ Touraine. A.: "Varış Noktaları": Modernliğin Eleştirisi içinde: 1994. s. 410-411

III- MODERNİZMİN TARİHSEL - SOSYAL ARKA PLÂNI

Modern düşüncenin anlaşılabilmesi için, yalnızca felsefî temellerine bakmamız yeterli değildir. Felsefî köklerinin yanısıra tarihsel -sosyal arka plânına da yer vermemiz gerekmektedir/

Batıdaki modern düşüncenin gelişiminin, özel bir biçimine tekabül eden modernist ideoloji, Aydınlanma Felsefesi'yle, yalnızca fikir alanında utkuya ulaşmadı. Piyasa ekonomisine de akılcaştırmaya da indirgenmeyecek olan "kapitalizm" biçimine bürünerek iktisadî alanda da egemen oldu/ Kapitalist modern düşünce modeli, yönetici bir edimci türüyle, kapitalist insanla tanımlanabilir.⁽²¹⁾

İktisadî sistem, genellikle, maddî arzuları tatmine yarayan vasıtaları sağlama tarzı şeklinde tanımlanır. Gayeler, saikler ve prensiplerden meydana gelen ve iktisadî hayattaki insan davranışlarını tayin eden unsurlar "iktisadî zihniyet" i meydana getirir. Bu iktisadî sistem, maddî arzuları temin için belli bir ruhla yönetilen, belli bir plâna göre düzenlenen ve teşkilatlandırılan ve belli bir teknik bilgiyi tatbik eden bütünlük arzeden bir tarzdır. "Kapitalizm'in Ruhü" kazanç, rekabet ve rasyonellik belirtir. Kapitalist sistem meslekî ihtisaslaşmaya ve fonksiyonel ayırma (iş bölümü) dayanır. Kapitalizmin ilk devirlerinde (13. y.y.'dan 18 y.y. ortalarına kadar) iktisadî zihniyetler prekapitalist zihniyetin izlerini taşır. Ortaçağ fikri olan, sadece geçinmek için çalışma düşüncesi ve gelenekçilik hâlâ hâkimdir. Tam ve olgun kapitalist devrede ise (1750'den 1914'e kadar) iktisadî zihniyeti temsil eden kapitalist müteşebbistir. Burada, Werner Sombart ve Max Weber'in düşüncelerini belirtmemiz gerekiyor. Sombart ile Weber düşünceleri arasında esas olarak ayrılık gösteren nokta kapitalist zihniyetin veya ruhun "kaynağı" meselesidir. Weber, kapitalist ruhun kaynağını —Protestan Ahlâkı ve Kapitalizm Ruhü— Protestan ahlâkında "Püritanizm" de görürken; Sombart "Judaizm" yani Yahudi din ve ahlâkında bulur. Weber, Protestan doktrininin müteşebbislerin şahsiyetine nasıl şekil verdiğini göstermeye çalışır.⁽²²⁾

⁽²¹⁾ Touraine, A.: "Yıldızlı Parlayan Modernlik": 1994. s. 39

⁽²²⁾ Eröz, Mehmet: İktisat Sosyolojisine Başlangıç: Filiz Kit., 1982. 3. Baskı. İstanbul. s. 380-386

Weber'in genel olarak niyeti, çeşitli büyük dinlerin modern dünyevileşme ve akılcılaşmayı nasıl kolaylaştırdığı ya da engellediğini göstermektir. Hıristiyanlık örneğinde, dikkatini reform ve dünya dışında çilecilik fikrinin yerine, dünya içinde çilecilik fikrini koyan Calvinçi yazgı üzerinde yoğunlaştırır. Weber, sanayi toplumlarının iktisadî başarısı olarak Protestan mezhebinin ahlâki kıymetlerini gösterir. Weber'in düşüncesi, Klasik modernlik fikriyle mükemmel bir uyum içindedir. Ancak, Weber'in düşüncesi genel bir modernlik tanımına değil, bir kopma ve tabula rasa görülen modernliğe ilişkin Batı ideolojisinin iktisadî biçimi olan kapitalizme tekabül etmektedir. Weber'in derinden derine çözümlediği kapitalizm, genel anlamda, modernliğin bir iktisadî biçimi değil, bir yandan akılla inanç ve tüm toplumsal kültürel faaliyetler, diğer yandan varlık ya da tarihle çözümlenebilen ve hesaplanabilen olaylar arasındaki kopmaya dayanan tikel bir modernlik anlayışının iktisadî biçimidir.⁽²³⁾

Görüldüğü gibi Weber "Protestan Kültürü" nün de diğer tüm dinsel gelenekler gibi rasyonalize olacağını, bu sayede dünyanın büyüünün bozulacağını beklemekteydi. (Buna sekülerizasyon denir). Protestanlık, ortaya çıkışından itibaren, gerek katolikliğin doğmalarına karşıt konumuyla, gerek modernite ile en yoğun şekilde uğraşmasıyla sekülerizasyon süreci ile özel bir bağı olan mezhep niteliği kazanmıştır. Protestanlık, Martin Luther'in (1485-1546) Roma Kilisesi'ni protesto etmesiyle beraber ortaya çıkan ve esasen Tanrı ile kul arasındaki ayrıcalığı reddeden her inanan Hıristiyanın rahibinin bizzat kendisi olduğunu ileri süren "reform hareketi"dir Doğuşuna sebep olan olay, 16. y.y.'da İtalya'da papaların dinsel otoritelerini dünyevî meselelere ve siyasal hayata müdahalede kullanmalarıyla başladı. Giderek güçlenen papalık otoritesi, dolayısıyla, Roma Katolik Kilisesi'nin hegemonyası, özellikle Almanya gibi, ulusal birlik kurmaya yönelmiş ülkelerdeki kralları tedirgin ediyordu. Bu tedirginlik sadece papalığın artan evrensel otoritesi karşısında kralların kendi yerel iktidarlarının gerilemesinden kaynaklanmıyordu. Papalığı örnek alan yerel din adamlarının dinsel

⁽²³⁾ Touraine. A.: "Yıldızı Pariayan Modernlik": 1994. s. 39-43

otoritelerinin giderek kökleşmesi de kraların dünyevi otoritelerini işlevsiz kılma tehdidi içeriyordu. Luther'in yaymaya çalıştığı düşünce, papalık başta olmak üzere dinsel otoriteyi hiçbir aracı kurumun temsil edemeyeceğiydi. Ona göre, en üstün dinsel otorite kutsal kitaptı ve her hıristiyan onu yorumlama yetkisine sahipti. Kilisenin ise böyle bir yetkisi sözkonusu olamazdı. Protestanlığın ikinci ana kolu olan Calvencilik'te de insanın günahlarından arınmasının iman yoluyla sağlanabileceği, bunda da tek rehberin kutsal kitap olduğu görüşü hâkimdi. Calvin'in ölümüyle birlikte, Calvencilik yeni bir şekil aldı ve ona belirli bir dönem bütün Protestanlığa sirayet eden bir dogmatiklik kazandırdı. Weber'e göre, eski Protestanlık, en aşırı dindarın bile artık daha fazla onsuz olmayı istemeyeceği çağdaş yaşamın bütün safhalarına karşı düşmanca durmaya başlamıştı. 19. y. y.'dan önce, protestanlığın karşı karşıya kaldığı iki "şok" onun bu dogmatik yapısını kırıcı bir rol oynadı. Birincisi: kişisel ahlâkı ve duyguyu dindarlığın temel ögesi sayan "Pietizm"; ikincisi ise, her türlü ortodoksiyi reddeden aydınlanmacı rasyonalizm'dir. Bu sayede protestanlık, liberal bir karakter kazanmış, giderek bireyin veya çekirdek ailenin şahsi referansını ifade eden özelleşmiş (privatized) bir dinsel kültüre dönüşmüştür. Bu şekilde, protestanlık, bu özellikleriyle sekülerizasyonun başlangıcı sayılmıştır. Dinsel faaliyetlerin ve sembollerin bir tek kurumsal alana -kilise- inhisar etmesi ise, toplumun geri kalan kurumlarını *kutsal* alandan ayırıştırılmayı, dolayısıyla *dünyevi* alanı tanımlamayı kolaylaştırmıştır.^{(24) (*)}

||Bu doğrultuda, batı medeniyetinin ve modern düşüncenin oluşma sürecinin başlangıcının, kültürel değerler ve zihniyetteki değişimlerden kaynaklandığı düşünülebilir. Modern düşünce (zihniyet biçimi) ise, acaba hangi özellikleri taşıyor? Bu soruya cevap verebilmemiz için modern zihniyet yapısının şekillenimlerini görmemiz gerekiyor.||

⁽²⁴⁾ Sarıbay, Ali Yaşar: "Protestanlık ve Sekülerizasyon", Sosyolojik Bir Bakış: Bilgi ve Hikmet: Bahar, 1993 / 2. s. 85-86

^(*) Bkz. Protestanlığın gelişimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için: Güngör, Erol: "Protestanlık". Batı Düşüncesindeki Büyük Değişme, Paul Hazard'dan. Ötüken Yay., 1981. 1. Bas., İst. 1994

IV- MODERN ZİHNİYET BİÇİMİ

“Modern”, önce insanı, daha sonra insanın dünyasını etkiler. Burada sözkonusu olan, geçmişin bilinmedik semantik alanını yapılaştıran yeni bir mantık, yeni bir dünya görüşünün mantığıdır. Modern olmak, artık düne ait olmayan ve başka yöntemlerle ele alınması gereken bir dünyada yaşamak demektir.⁽²⁵⁾

Modernist düşünce, insanların, aklın keşfettiği ve bizzat o aklın da tabii olduğu doğal yasalarca yöneltilen bir dünyaya ait olduğunu belirtir.⁽²⁶⁾

Modernlikle en güçlü biçimde özdeşleşen düşüncenin özelliği, akılcılığa tanınan temel rolden daha geniş bir fikre, “akılcı bir toplum” fikrine geçmeyi istemiş olmasında yatar. Ve, bu Akılcı Toplum’da akıl yalnızca bilimsel ve teknik etkinliği yönetmekle kalmaz, insanların yönetimini ve nesnelerin yönetimini de elinde tutar. En güçlü modernlik yaklaşımı, en derin etkileri yaratmış olan yaklaşım, özellikle akılcılığın geleneksel olarak adlandırılan toplumsal bağlar, duygular, görenek ve inançların yıkımını gerektirdiğini ve modernleşme amilinin belli bir kategori ya da toplumsal sınıf değil, aklın kendisi ve o aklın zaferini hazırlayan tarihsel gereklilik olduğunu vurgulamıştır. Böylece, modernliğin vazgeçilmez bileşeni olan akılcılaştırma, üstüne üstlük kendiliğinden ve gerekli bir modernleşme mekanizmasına da dönüşmüştür. Batıdaki modernlik fikri, tamamen “içsel” bir modernleşme yaklaşımıyla birbirine karışır. Bu fikir, aydınlanmış bir despotun, bir halk devriminin ya da yönetici bir grubun eseri değil, bizzat aklın, dolayısıyla da özellikle bilim, teknoloji ve eğitimin eseridir. Batı, modernliği bir “devrim” olarak düşünmüş ve yaşamıştır. Akıl, hiçbir kazanımı kabul etmez. Tersine bilimsel türden bir kanıtlamaya dayanmayan tüm inançlar, toplumsal ve siyasal örgütlenme biçimlerine sil baştan (tabula

⁽²⁵⁾ Jeanniere, Abel: “Modernite Nedir?": Modernite Versus Postmodernite içinde: 1994. 2. Basım. Çev. Nilgün Tuta! Küçük: Vadi Yay., Ankara, s. 16

⁽²⁶⁾ Touraine, A.: “Yıldızı Parlayan Modernlik”: Modernliğin Eleştirisi içinde. s. 49

rasa) yapar. Modernizm yandaşları, ne toplumun ne tarihin, ne de bireysel yaşamın insanın önünde boyun eğmesi gereken ya da büyü yoluyla etkilenebilecek yüce bir valığın iradesine tabi olduğunu söylerler. Birey, yalnızca doğal yasalara tabidir.⁽²⁷⁾

Modernlik ruhu kendini, her şeyden önce, dine karşı verdiği mücadeleyle tanımlamıştır. Kutsal olanın parçalanışı, tüm toplumsal düzen biçimleri gibi dinsel düzeni de bozar ve bir evren doğumun (kozmoğoni) içine kapatılmış olan bilimsel bilgiyi özgürleştirdiği gibi dinde vücut bulan özneyi de özgürleştirir.⁽²⁸⁾

Modern düşüncenin en kayda değer anlatılarından biri de, insanı Tanrıların büyülü dünyasından şeylerin büyüsü bozulmuş ama bilinebilen dünyasına götüren “dünyevileştirme” (sekülerizasyon) ye işaret etmesidir.⁽²⁹⁾

Modernlik ile geleneksel yapı arasındaki mücadele sonucu galip gelen, dinin bütün direnmelerine rağmen bir üst ilkeyi, Tevhid’i yıkarak özerk bir alan sağlaması sonucu kendisini var eden, “modern zihin” olmuştur.⁽³⁰⁾

Bu açıklamalara ilave olarak, sekülerizasyon’un oluşumunu ise şu şekilde belirtebiliriz.⁽³¹⁾

Protestanlığın kuruluşunda kurucuları tarafından iktisadî ahlâkın temeli olmak üzere yaratılmış olan dinî esaslar kaybolmakta, hiç olmazsa arka plâna itilmektedir. Fakat, iktisadî başarının, işin ve mesleğin yeni şekildeki kıymetlendirilmesi ise almış olduğu şekil ve istikamette devam etmektedir. Rasyonelleştirilmiş olan ağır meslekî çalışma artık Luther tarafından belirtildiği şekilde bir Tanrı hizmeti olmaktan çok kendiliğinden gaye hâline gelmiş durumdadır. İktisadî başarı da artık bir ilâhi inayetin belgesi olduğu için değil, daha çok

⁽²⁷⁾ Touraine, A.: “Yıldızı Parlayan Modernlik”; Modernliğin Eleştirisi içinde. 1994. s. 24-26

⁽²⁸⁾ Touraine, A.: “Öznenin Doğuşu”; Modernliğin Eleştirisi içinde. 1994. s. 238

⁽²⁹⁾ Touraine, A.: “Öznenin Doğuşu”; Modernliğin Eleştirisi içinde. 1994. s. 259

⁽³⁰⁾ Arslan, Abdurrahman: “Sekülerizm ; Akleden Kalbin Parçalanışı”; Bilgi ve Hikmet. Bahar. 1993 / 2. s. 3

⁽³¹⁾ Özkul, Metin: Sanayii Etkileyen Sosyal ve Kültürel Faktörler: Malatya Uygulaması. İst.. 1990. Yayınlanmamış Doktora Tezi

doğrudan doğruya kendisinin elde edilmesi için aranmaktadır. Böylece dinî esasta vücuda gelmiş olan ahlâki talimat prensipleri yavaş yavaş dünyevî esasta müstakilleşerek sırf dünyevî kıymetler hâline gelmektedir. Bu da onların sekülerize olması anlamına gelmektedir.

Sekülerliğin ilk doğum yeri ise insanın kalbidir. Aklın, meşrulaştırımına kendisini esas teşkil ederek, modern dünyada "kalp" derken "akleden kalp" kastedilebilir. Buna göre, bir açıdan sekülerlik, kalbin ve buna bağlı olarak insanın tasavvurunun yani aklı'nın değişmesidir. Varoluşun alanını bölerek özerk iki alana veya alanlara ayırma, sekülerliğin de ilk başlangıcı olmaktadır. Bu iki alanın (akıl ve kalp) ayrılması, parçalanması sonucu birlik de artık söz konusu olamaz.⁽³²⁾

Buradan, modernlik, tutumları tanrısal yasaya uygunlukları ya da toplumsal yararlılıklarıyla ölçmez, denilebilir. Bireyin -özne olma, kendi özgürlük ve yaratıcılık bilincini artırmayı amaçlayan toplumsal eylem yeteneğine sahip olarak tanınma duygusu olan mutluluk dışında bir amacı olamaz.⁽³³⁾

Modern düşünce ya da, zihniyet biçimi böyle şekillenirken, bu zihniyet yapısının bilime, sanata, kültüre yansımalarını da ayrı ayrı ele almak bir gerekliliktir. Böylece modernizmin toplumdaki şekillenmelerini daha iyi kavrayabiliriz.

⁽³²⁾ Arslan, Abdurrahman: a.g.m., 1993, s. 10-11

⁽³³⁾ Touraine, A.: "Varış Noktaları": Modernliğin Eleştirisi içinde. 1994, s. 403

1- Bilimde Modernizm

Modernizmin, Aydınlanma ruhuna dayandığını, dine karşı verdiği mücadeleyi ve kutsal olanın parçalanışını savunduğunu, ayrıca aklın egemenliğine dayanan bir düşünce şekli olduğunu yukarıdaki satırlarda geniş bir şekilde ele almış bulunuyoruz. Modernizmin savunduğu bu fikirlere geçişi çeşitli devrimler sağlamıştır.

Modernlik'e geçişi belirleyen devrimlerden birisi olarak bilimsel devrim'i görüyoruz.

Bilimsel devrim'i Newton başlattı.^(*) Newton, evrensel yerçekimi kanununu keşfederek iki dünya görüşü arasındaki kopuşu belirledi. Doğrudan, tanrı ve melekleri tarafından yönetilen bir doğadan, kendini düzenleyen bir doğaya; tanrısal istemleri (volontes) yansıtan ve tanrının ihtişamını anlatan bir doğadan, doğanın yasalarının belirlenimciliğinden başka bir şeyi dile getirmeyen bir gök mekaniğine geçilir. Ardından Laplace de Evrensel Mekanik'ini ortaya atacaktır. Laplace'in mekaniğinden ve evren anlayışından, sınırlı göreceliğe, arkasından Einstein'in genel göreceliğine geçildi. Determinizm her zaman kural olarak kaldı. Ancak, evren yeniden sonluydu ve bizim duyulur algılarımızla kuşkusuz uyum içinde olmayan bir Riemann geometresi içine açıldı. Son olarak determinizm, Niels Bohr ve kuantum mekaniğiyle, dünyanın özerkliğinden ne varsa kaybetmeksizin, rastlantısala geniş yer açtı. Ancak, bazı fizikçiler bu üçüncü safhaya geçişi reddederler. Kuantum mekaniğini basit bir hesaplama yöntemi olarak görürler. Sonsuz küçüklükler hesabı, Leibniz'in evrenin tümünü açıklamaya elverişli evrensel bir dil arayışına kadar götürebilir.

(*) "Doğa ve doğanın yasaları gecede saklı"
dedi Tanrı.

"bırak Newton olsun"

dedi ve

her şey ışık doldu.

Isaac Newton'un mezartaşı yazısı. (A. Pope)

Zikr. : Jeanniere, Abel: "Modernite nedir?" Modernite Versus Postmodernite içinde. Çev.

Nilgün Tural Küçük. 1994. s. 17

Ardından Hilbert mantığı matematiksel sembolizmin içine sokmaya çabalar. Bu araştırma, önce Hussearl'in paradoksları ve ardından - özellikle- Gödel teoremiyle^(*) önce matematiğin, sonra da mantığın ilkelerinde bir krize yol açtı. Böyle bir fiziksel matematiksel düşünce yalnızca, birbirine taban tabana zıt iki safhada gerçekleşti: Fiziksel dünyanın özerkliğinin olumlanması ve insanın doğa karşısında yalnızlığı bu keşfin coşkusu içinde birinci safha bilimci ve pozitivistti. Pozitivist yöntem tümleyici bir bilime, herşeyin bilimine varmayı sağlıyordu. Bilimin yanılmaz ilerleyişi insan ve dünyasının olgusal ve yetkin bir bilgisine ulaştıracaktı.⁽³⁴⁾

/ Bilimsel devrim ya da bilimsel alanda ki gelişmeler görülüyor ki, modern bilime geçişi sağladı. Bu doğrultuda modern bilimin en önemli yönü rasyonalistik (akılcı) niteliğidir.⁽³⁵⁾

Modernlerin akıl tanımları ve akla yüklediklerini anlamak için Descartes'ten başlamak gerekir. Çünkü Bacon'un kaba deneyciliğine karşıymış gibi görünse de Descartes, rasyonalizmi ile modern anlayışın sistematik temellerini kurar. Descartes'in yol çıkmasında Kopernik, Kepler ve Galileo'nun "Tanrı, biri doğa, diğeri Kitab-ı Mukaddes olmak üzere iki kitap yollamıştır" şeklindeki Pisagorcu inançları etkilidir. Daha sonra, Descartes, Tanrı'nın varlığını insan zihninin süreçlerine bağlayarak insanın doğanın sahibi ve efendisi olma yolunda önemli bir adım atmasını sağlamıştır. Bunun bir anlamı da sebebi sonuçla sınırlandırmaktır. Bu anlayış daha sonra din'e dayalı tasarımların (vahyin) terkedilmesine önemli bir dayanak olacaktır. Descartes,

(*) Gödel: Matematiğin ilkeleriyle ilgilenen matematikçilere, mantıkçı ve felsefecilere, hiçbir değişmez sistemin, istediği kadar inceltilmiş olsun, 0, 1, 2, 3 ..... gibi doğal sayıların karmaşıklığını kavrayamayacağını gösteriyordu. Burada reddedilen mantığın, kendi kendine başvuru tarzı üzerindeki işleyişidir. Kendi üzerine hiç durmadan yeniden katlanan, dışı olmayan Moebius şeridine benzeyen bir daire üzerinde durmadan dönen bir akıl yürütme biçimi yalnızca matematikte vardı.

Zikr: Jeanniere, a.: a.g.m., s. 18

(34) Jeanniere, Abei: "Modernite nedir?" Modernite Versus Postmodernite içinde. Çev. Nilgün Tural Küçük, 1994. s. 17-19

(35) Northbourne, Lord: "Modern Bilim". Modern Dünyada Din içinde. Çev.: Şehabeddin Yalçın, İnsan Yay., 1995. İstanbul, s. 49-52

sonunda ruhla düşüncenin ya da zihinsel süreçlerin aydınlığına ve ruhla maddenin ayrılığına ulaşır. Descartes'in yolundan yürüyenler ise şöyle düşüneceklerdir: "Her şey insanla insan zihni ile gidiyorsa, insan Tanrı kavramına ulaştığı gibi daha başka doğruları da bulabilir. O hâlde "vahye" gerek yok, yani, tanrı insana müdahale etmez insan ne yapıyorsa kendisi yapar, aslolan insandır. Bu şekilde, artık, bilginin tek kaynağı insanın kendisidir. Bundan böyle insanın ilişkilerine yön verecek olan bilgi, dış dünyanın duyumsanması (deneyle) ile elde edilenlerin zihinde işlenmesi sonucunda oluşacaktır."⁽³⁶⁾

İşte, modern bilim böyle bir düşünce çerçevesinde şekillendi. Modern idrak, din'den uzaklaştıktan sonra üst-değerlerden bağımsızlaşmanın artık kendisi için aydınlanmanın başlangıcı olduğuna inandı. Modern idrak, bu şekilde, Tanrı'ya ait bilgi düzeyine erişmeyi kendi üzerine aldı. Tanrı ile her konuda yarışabilecek bir düşünce eğilimi, ilahi bilgi tekelini de kolayca işlevsizleştirerek kendini ispat etti.⁽³⁷⁾

Descartes'in ünlü "Düşünüyorum o hâlde varım" ilkesinde düşünüyorum'dan varım'a geçişte, bir bilgi nesnesi ve bilen bir özne olarak insan ortaya çıkmıştır.⁽³⁸⁾

Görülüyor ki, insanın bilen bir özne olarak ortaya çıkışı ile modernizm bilime yansımış, bu doğrultuda da modern bilim evren hakkında büyük bir bilgi biriktirmiş, tüm insanlığa hizmeti amaçlamıştır. Bu yönüyle ise hümanist bir özellik gösterir. Modern bilim bilinmeyene ulaşmayı hedefler. Bilinmeyene ulaşmayı isterken de en önemli unsur olarak elbette "insan" yer alır.

⁽³⁶⁾ Bekâroğlu, Mehmet: "Antik Akıl ve Aydınlanma: ....Ve İnsana Akıl Bahşedildi": Bilgi ve Hikmet, Bahar - 1993/2, s. 126

⁽³⁷⁾ Çelik, Ömer: "Modern İdrakın Tabii Hasılası ya da Tarihin Kırılma Evresinde Son Arayışın Dili": Bilgi ve Hikmet, Bahar-1993/2, s. 68

⁽³⁸⁾ Demirhan, Ahmet: "Modernlik Projesi": Modernlik içinde, Üniversite, Ağay Yay., 1992, İst., s. 27.

2- Kültürde Modernizm

Modern düşünce şekli yalnızca bilim alanında etkili olmamış, bilakis, kültürel alanda da önemli değişikliklere yol açmıştır, yani modern zihniyet kültürel devrimi doğurmuştur.

Kültürel devrim, apansız ortaya çıkmamış, yeni fiziksel dünya görüşünün içine çok güçlü bir şekilde kök salan bir düşünce hareketine dayanmıştır. Bu ise Almanya'da Aufklärung, Anglo-Sakson dünyasında Enlightenment, Fransa'da Lumieres şeklinde adlandırılıyordu. Burada söz konusu olan, düşüncenin laikleşmesi, her alanda tüm ölçütlerin rasyonelleşmesiydi. Böyle bir düşüncede amaç, toplumsal yaşamın temellerinin yalnızca rasyonel temeller olabileceğini görebilmektir. Artık, din, toplumun temelinde yer alamazdı.⁽³⁹⁾ Yani, Aydınlanma Felsefesi^(*) nde yer alan fikirler kültürel alandaki modern görüşü şekillendiriyordu.

Weber, kültürel modernliği, din ve metafizikte ifade edilen tözel (substantive-cevhersel) aklın üç özerk alana ayrılışı olarak tanımlamıştır. Bunlar bilim, sanat ve ahlaktır. Zamanla bunlar metafiziğin ve dinin bütünleşmiş dünya görüşleri parçalandığı için ayrılmaya başlamışlardır.⁽⁴⁰⁾

Burada, Modernist Kültürü ya da Estetik Modernizm'i, Aydınlanma Rasyonalitesi'nin derinleşmesi ve zayıflaması olarak değil, aynı zamanda araçsal rasyonalitenin değişiklik geçirmesini ve yenilenmiş gelişimini içeren bu projenin temel bir dönüşümü olarak ta anlaşılmasının gerektiğini belirtmemiz gerekiyor. Böylece, üç boyutlu bir şekillenim olarak, kültürel modernizm, karşımıza çıkıyor.⁽⁴¹⁾

⁽³⁹⁾ Jeanniere. A.; a.g.m.. 1994. s. 19-20

^(*) Bkz. Aydınlanma Felsefesi başlıklı bölüm

⁽⁴⁰⁾ Habermas, Jürgen: "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje": Postmodernizm içinde: Hz. Necmi Zekâ. Kıyı Yay.. 1994. İst.. s. 37

⁽⁴¹⁾ Lash. Scott: "Modernite mi Modernizm mi; Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi": Çev.: M. Küçük. Modernite Versus Postmodernite içinde. 1994. Vadi Yay.. İst.. s. 48

Anti - Rasyonalite olarak modernizmin savunucusu Daniel Bell'i görüyoruz. Bell, Kapitalizm'in Kültürel Çelişkileri (1976) yapıtında, modernist kültürün günlük yaşamın değer yargılarını etkilediğini, modernist kültürün rasyonel amaçlara yönelik bir yaşamın ahlaki temelleri ile bağdaşmadığını, ileri sürer. Ayrıca, modern biçimiyle kültürün, günlük yaşamda ekonomik ve yönetsel zorunluluklardan dolayı rasyonelleştirilmiş olan gelenek ve faziletlere karşı nefret aşıladığını da ekler.⁽⁴²⁾ Bu şekilde, Bell'e göre, modernist kültürün ya da estetik modernizmin iki boyutu vardır: Birincisi, mesafenin karanlığa gömülmesi (icracı ve izleyici arasındaki estetik mesafenin); ikincisi ise "düzene karşı duyulan öfke" olarak adlandırıyor. Burada, düzene karşı duyulan öfke estetik modernizm açısından daha temeldir. Estetik modernizmde kilit nokta kendi kendini sonsuzlaştırmaya yönelen itkidir. Özben'in zorbalığı hakkındaki, sınırların ötesini aramaya zorlanmış "kendi kendini sonsuzlaştıran yaratık olarak insan" hakkındaki ısrarıdır. Özben'i Faustçu bir tarzda Tanrı'nın yerine koymasındır. Modernizmin Faustçu boyutundaki "Özben" özneliğe ilişkin estetik-sensual(duyusal) anlayışta kökleşen Dionizyak bir özben'dir.⁽⁴³⁾

Araçsal rasyonalite olarak kültürel modernizmi savunan ise M. Foucault tur. Foucault, Modern olarak kavradığı oluşumun iki temel ilkesini, modern'i estetik modernizme bağlayan araçsal akıl'a ilişkin bir açıklama olarak sunar. Bunlardan birincisi, klasik "birlik" ilkesiyle tezat oluşturan bir "çoğulluk" ilkesi; ikincisi, klasik "aşkınlık" ilkesini dengeleyici olarak ortaya koyan "içkinlik" ilkesidir.⁽⁴⁴⁾

Diğeri ise, kültürel modernizmi, tözel rasyonalite olarak savunan Adorno, ardından Habermas, bize, modernist bir tözel (cevhersel) rasyonalite estetiği sağlamıştır. Yani, Aydınlanma'nın projesinin derinleştirilmesini öneren bir estetik görüşü getirmişlerdir.⁽⁴⁵⁾

⁽⁴²⁾ Abadan - Unat, Nermin: "Sosyal Bilimlerde Yeni Gelişmeler: Modernizm - Postmodernizm"; Toplum ve Bilim 48 / 49, Kış / Bahar, 1990. İst. s. 7

⁽⁴³⁾ Lash, S.; a.g.m.. s. 49-51

⁽⁴⁴⁾ Lash, S.; a.g.m.. s. 52-53

⁽⁴⁵⁾ Lash, S.; a.g.m.. s. 57-61

Habermas ise, günümüzde batı dünyasının bir yandan kapitalist modernleşme sürecini hızlandırdığını belirtir. Ona göre, sanat ve felsefenin yadsınması muhafazakâr düşüncelerin güçlendirilmesine yaramıştır. Bu yorumu üç başlık altında toplamak mümkündür.⁽⁴⁶⁾

Birincisi, genç ve muhafazakârlar ödün tanımayan bir anti-modernizmi savunmaktadır. Bu bağlamda bireyin kendi deneylerine, duygularına öncelik verirler. Fransa'da bu gelişme Bataille'den başlayarak, Foucault üzerinden Derrida'ya uzanır.

İkincisi, eski muhafazakarlar kültürel modernizme bulaşmak istememektedirler. Onlar, modernizm öncesi duruma dönüşü örgütlemektedirler. Özellikle, Leo Strauss, Hans Jonas ve Robert Spaeman bu görüşü savunurlar.

Üçüncüsü, neo-muhafazakârlar ise, onlar, modern bilimlerin gelişmesini teknik ilerleme, kapitalist büyümeye ve rasyonel yönetime hizmet ettiği ölçüde destekler. Bunun ötesinde kültürel modernizmin infilak edici içeriğini gideren bir siyaseti önermektedirler. Wittgenstein, Carl Schmitt, Gottfried Benn'dir. Bunlara göre, bilim, ahlâk, sanat özerk alanlara hapis edilmek suretiyle reel dünyada ayrı tutulup, uzmanlar eliyle geliştirilmelidir.

Görülüyor ki, Aydınlanma ruhuna dayanan kültürel modernizm, farklı açılardan, gelişme göstermiştir. Estetik modernizmi yukarıda ifade ettiğimiz gibi Habermas'ta bir başka açıdan ele almıştır. Şimdi de bu konuyla yakından alakalı olan sanatta modernizm ya da modern sanat görüşünü ele alalım.

⁽⁴⁶⁾ Abadan - Unat, Nermin: a.g.m., s. 7-8

3- Sanatta Modernizm

Sanatta Modernizm ya da Modern Sanat, modern zihniyet yapısının en somut göstergelerinden biri olarak ortaya çıkar. Yani, modern sanat, modern düşünce şekillenimlerinin en önde gelen temsilcisidir.

Romantik düşünce bireyin tarihle olan bağlarını kopardıktan sonra, modern'i belirleyen ölçüt bir şeyin "yeni" olması idi. Ancak, bu kavramda klasik ölçünün saklı olduğunu, her yeni peyin modern de olsa klasik sayılarının "modern" olma gücünü geçmiş bir döneme yaslamasından değil de, "özgün" olmasından aldığını belirtmiştik.⁽⁴⁷⁾

Modern estetik yaşantı, modern ile klasik arasındaki ilişki de, sabit bir referans noktasını ortadan kaldırmaktadır. O, değişik zaman bilinçlerinin peşindedir. Bu tür bir estetik bilinçlilik, "vanguard" (ileri kol, öncü kol) ve "avanguard"(yenilik getiren) akımlarında doruğuna ulaşmıştır. Günlük hayatın uyuşmalarından sıyrılarak, henüz keşfedilmemiş olan bölgelere doğru yönelmeye çalışan bu hareketler, lekelenmemiş, saf, durağan, bir şimdi'ye duyulan bir özlemin ifade edilmesidir. Geçmişten ve gündelik hayatın uyuşmalarından radikal bir kopuşun peşindedir. Var olan kültürlere karşı başkaldırmakla kalmaz, onları edindiği bilinçlilik adına olumsuzlamaya ve aşmaya çalışır. Tarihsel ve kültürel olan, estetik bir bilinçlilikle, değersiz kılınmaya çalışılır.⁽⁴⁷⁾

Avant-garde sanatının dayanmakta olduğu zaman kavramı sadece tarih dışı değil, bu kavram aynı zamanda tarihte sahte bir normativizme de karşı koymaktadır. Walter Benjamin bu anlayışı yepyeni bir terimle "*Jetztzeit*" (şimdiki zaman) olarak ifade etmiştir.⁽⁴⁸⁾

Bu doğrultuda, oldukça basitleştirerek, modern sanatın tarihinde, sanatın tanım ve uygulanışında giderek artan bir özerkliğe doğru yönelişin izlerine rastlanılabileceği söylenebilir. "Güzellik" kategorisi

⁽⁴⁷⁾ Bkz. Modernizmin doğuşu, gelişmesi

⁽⁴⁷⁾ Demirhan, Ahmet; *Modernlik*; Ağaç Yayıncılık.1992. İst. s. 17

⁽⁴⁸⁾ Abadan - Unat, Nermin; a.g.m.. s. 7

ve güzel nesnelere alanı ilk olarak Rönesans'da oluşturulmuştur. 18. y.y. boyunca edebiyat, güzel sanatlar ve müzik, kilise ve saray yaşamından bağımsız edimler olarak kurumsallaştırıldı. Ve 19. y.y. ortalarına doğru sanatçıyı yapıtlarını "sanat için sanat" ayrıcı bilincine uygun olarak üretim yolunda cesaretlendirilen estetist bir sanat kavramı ortaya çıktı. Böylece, artık estetik alanın özerkliği üzerinde düşünülmüş bir proje haline gelebilirdi. Yetenekli sanatçı, kendine has ifadesini, rutinleştirilmiş biliş ve gündelik edimin sınırlamalarından kurtarılmış kendi (merkezi kaybolmuş) öznelliğinde karşılaştığı deneyimlere yöneltebilirdi. 19. y. y. ortalarında, resim ve edebiyatta Octavio Paz'ın Baudelaire'de örneğini bulduğu, bir hareket başladı. Renk, çizgiler, sesler ve hareketin öncelikle temsil amacına hizmet etmesi gerekliliği son buldu. Dışavurum araçları ve üretim tekniklerinin kendileri estetik nesne durumuna geldiler. Bu sayede, Theodor W. Adorno, "Estetik Kuramı" adlı kitabına şu cümle ile başlayabiliyordu: "Artık kesin gözüyle bakılan bir şey varsa, o da sanatı ilgilendiren hiçbir şeye kesin gözüyle bakılamayacağıdır. Ne sanatın kendisine, ne sanatın bütün ile ilişkisine, hatta ne de sanatın varolma hakkına.....". Modern estetiğin^(*) düşünce ve disiplini ise doruk noktasına Dadaistler'in Cafe Voltaire ile Sürrealizm'de erişmiştir.⁽⁴⁹⁾

Dada Hareketi, sahte itibariliğe, çoktan içi boşalmış, ömrünü doldurmuş kanılara karşı, entellektüel bir isyan ve savaş idi. Ancak Dada Hareketi, bir kalite kavramından yoksun olduğundan, savaşını paradokslar, blöfler ve esprilerle kuvvetlendirmek istiyordu. Dadaizmin anlamı, sanat eseri, yücelik, ebedilik değeri değil; şüphe, protesto ve benliğin kurtuluşu idi. Bütün dadacılar estetik fenomenlerden, moral fenomenler yapmak istiyorlardı.⁽⁵⁰⁾

(*) Bkz. Kültürel Modernizm bölümü.

(49) Habermas, Jürgen: "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje": s. 38-39

(50) Turanî, Adnan: "Modern Çağın Sanat Görüşü": Dünya Sanat Tarihi, Remzi Kitabevi. 4. Basım, 1992. İstanbul. s. 602

Sürrealizm'in yadsıdığı ise "Das Existenznecht der Kunst als Kunst" (Sanatın sanat olarak var olma hakkı) idi. Şurası kesindir ki, modern sanat, yaşamın "bütünü" ne olan ilişkisiyle ilintili olarak, bir mutluluk vaadinde bulunma iddiasını bırakmış olsaydı, Sürrealizm sanatın varolma hakkına saldırmayacaktı. Schiller'in "İnsanın Estetik Eğitimi Üzerine Mektuplar"ı, bize sanatın da ötelere varan bir ütopya anlatır. Ama, sanat aracılığıyla yine aynı "promesse de bonheur"(mutluluk vaadi) u tekrar eden Baudelaire'in zamanına gelene kadar, toplumla uzlaşma ütopyası oldukça buruklaştı. Bir zıtlıklar ilişkisi ortaya çıkmıştı. Sanat, estetik ve sosyal dünyaların uzlaşmaz doğasını yansıtan bir ayna olmuştu ama kendisini yaşamdan uzaklaştırıp, tam özerkliğin dokunulmazlığına çekildiği ölçüde bu modernist dönüşümün gerçekleşmesi de o oranda zorlaşıyordu. Sonunda, Sürrealist çabanın, sanatın özerklik alanını havaya uçurmak ve sanatla yaşamı uzlaştırmak için kullanma isteğiyle serbest bıraktığı yıkıcı enerji de bu gibi duygusal akımlardan toplandı.⁽⁵¹⁾

Bunlara ilaveten bir başka açıdan, -postmodern gözlem- Lyotard, modern sanatın bir resmini ortaya koyuyor^(*). Bu resmi şu beş görünüşün yardımıyla çizmeye çalıştığı düşünülebilir: Bozulma, yansıma, yücenin estetiği, deneme ve çoğulluk.⁽⁵²⁾

Lyotard, Modern Sanatı sanatın geleneksel yapısındaki bir bozulmanın ışığında ele alıyor. Modern sanat artık nakledilen, ayrılmamacasına bir bütün oluşturan sanat kavramına uygun sanat eserleri ortaya çıkarmıyor, tersine resmin ayrılmış elemanlarını sanat kavramının anlarını, sanatın bütünlüğü olayının parçalarını gözler önüne seriyor. Modern resim "şimdiye kadar resim kurumunu açıklığa kavuşturan objelerin, durumların, şekillerin, yerlerin, biçimlerin

⁽⁵¹⁾ Habermas, J.; a.g.m., s. 39

^(*) Lyotard, F.; "Yüce ve Avangarde",

"Onaylanan Bir Estetik Üzerine Denemeler"

Zikr: Wolfgang, Welsch: "Modern Sanatın Ruhundan Postmodern Felsefenin Doğuşu I": Varlık, Aralık, 1992, Sayı: 1023, s. 3-5

⁽⁵²⁾ Welsch, Wolfgang: "Modern Sanatın Ruhundan Postmodern Felsefenin Doğuşu I": Varlık, Aralık, 1992, Sayı: 1023, s. 3-5

kavuşturan objelerin, durumların, şekillerin, yerlerin, biçimlerin çözümlenmesi" ile belirleniyor. Lyotard, bu süreci bir yandan "resmin çözümlenmesi" olarak, diğer yandan "Resmin Analitik" i olarak tanımlıyor. Çözülme'yle Adorno'nun "Metafizik'in batışı modern sanatı doğrudu" tezine işaret ediyor.

Yansımaya geçiş ise Lyotard'a göre sanatın değişmesi için kritik noktadır. Geleneksel sanat çevirebileceği, abartabileceği ya da güzelleştirebileceği bir gerçeğe güveniyordu. Modern sanat artık bunu yapmıyor. Onun temelinde daha çok gerçekçi bir "nihilizm" yatıyor. Modern sanat, gerçeğin bir işe yaramadığını fark etti. Ve resmin bir realiteden değil, kendi kendisinden ortaya çıkması, onunla dönüşümlü olarak gelişmesinin anlamı ise şudur: Hep oluşum kuralının arayışında olması ve hep yeni kural denemeleri yapması gerekiyor. Bu "*L'art pour l'art*" (sanat sanat içindir) ile eşanlı değildir. Burada patlayan bir realite'nin dramatik deneyimi, sanatsal denemelerin çıkış noktasını oluşturuyor. "Gerçeğin patlaması" onun ilk ateşlemesiydi. Modern resim tekrar gerçeğe dayanırsa, bu ancak "gerçeğin ne kadar az gerçek olduğunu göstermek" için olur.

Bu şekilde, resim, sürekli bir iç sorgulama durumuna ulaşıyor. Resimdeki bu yer değişimi bir "güzellik", daha açık bir ifade ile, "güzelleştirme estetiği" nin bir "yüce'nin estetiği" ne dönüşmesini ardından getiriyor. Yansıtıcı olarak Modern'in sanatı artık yalnızca duyuların değil, aklın ve düşüncenin de girişimidir. Bu sanat kesin olarak, yalnızca görme ve duyuşsal algılamadan oluşan sınırlamaya karşı çıkıyor. Buñuel'in görsel kesiti (1928), modern sanatın örnek bir çalışmasıdır. Resim yalnızca gözde değil, akılda da oluşuyor. Düşünceye yapılan bu geçiş ve görünmeyen dikkate alınmasıyla bu sanat, bir yüce'nin sanatına dönüşüyor. Çünkü, görülmeyen, yalnızca düşünülen anların üzerinde durarak yapısal olarak yüce'ye yöneliyor.

Böylece, Lyotard, yüce'yi ruhsal değil, deneysel olarak görmek istiyor^(*). Buna bağlı olarak, eğer deneysel karakter yüce'nin bir sonucuysa, çoğulluk da öyledir, Lyotard'a göre modern sanatın temel taşı olarak görmezlikten gelinemez.

Görüldüğü gibi, farklı açılardan ele aldığımız modern sanat kavramını Lyotard Postmodern Sanat'a yaklaştırıyor.

Şimdi de, modern zihniyet yapısının şekillendiği modern toplum yapısını ele alarak, bir birey olarak modern toplumda varlığını sürdüren modern insanın karakteristiklerini belirlemeye çalışalım.

---

^(*) Lyotard, Postmodern bir düşünür olduğu için yüce'nin deneysel özelliğine önem veriyor. "Postmodern Sanat" bölümünde bu konu ele alınacaktır.

V- MODERN TOPLUM ve MODERN İNSAN

Önceki bölümlerde, modern'in önce insanı sonra da insanın dünyasını etkilediğini, modernist düşüncenin aklın yönettiği bir dünyada insanın bulunduğunu savunduğunu belirtmiştik. Modernlikle en güçlü biçimde özdeşleşen düşüncenin özelliği olarak ta, "akılcı bir toplum" fikrine geçmeyi istemiş olmasına bağlamıştık.⁽⁷⁾

Modern düşüncenin oluşum süreci içerisinde gördük ki sanayi devrimi, bütün eski kurumları değiştirmiş, böylece, insanın yaşamı da değişmiştir. Sanayi devriminin oluşturduğu sanayi toplumu, o güne kadar olan geleneksel özellikli toplum yapılarında kökten değişiklikler yaratmıştır. Burada, Alvin Toffler ve Daniel Bell'in toplum ve kültür sınıflamaları çerçevesindeki analizleri dikkat çekicidir. Alvin Toffler, sosyal tarih sürecinde toplumların gelişim aşamalarını a-) Birinci dalga (Tarım Toplumu), b-) İkinci dalga (Sanayi Toplumu), c-) Üçüncü dalga (sanayi sonrası Enformasyon Toplumu) olarak; D. Bell ise toplumları a-) Sanayi Öncesi Toplum, b-) Sanayi Toplumu, c-) Sanayi Sonrası Toplumu, şeklinde sınıflandırmışlardır.⁽⁵³⁾

Sanayi toplumu, modern toplumdur. Çünkü sosyal değişme süreci itibarıyla sanayi devriminin başlangıcı ile modern'in evrimi daha bir açıklıkla belirlemiştir.⁽⁵⁴⁾

Sanayi toplumu tanımlarının hemen tümündeki özellikler ise şu şekilde sıralanabilir: cemaat dayanışmasının sona ermesi, kentleşmenin artması, toplumsal süreçlerin denetim ve yönetiminde görülen merkezileşme, eşitlik ve demokratikleşme beklentilerinin artması, toplumsal kurumların ve süreçlerin rasyonelleşmesi, bürokrasinin yaygınlaşması, işgücünde uzmanlaşmanın artması.....vb. gibi.⁽⁵⁵⁾

⁽⁷⁾ Bkz. Modern Düşünce Böl.

⁽⁵³⁾ Bayhan, Vehbi: "Enformatik Kültür": Türkiye Günlüğü. Sayı: 24. Güz. 1993. s. 111-110

⁽⁵⁴⁾ Jeanniere, A.: a.g.m., s. 20-21

⁽⁵⁵⁾ Bayhan, V.: a.g.m., s. 112

Sanayi toplumu ya da modern toplumda bu değişmeler le birlikte standart modern aile şekli olarak “çekirdek aile” görüldü. Çekirdek aile’deki bireyler kendilerini toplumda meydana gelen değişmelere uydurarak yeni bir yaşam tarzına büründüler. Toplumdaki iş bölümüne katıldılar, kendi dallarında uzmanlaştılar, söz hakkına sahip oldular. Anne ve baba toplumda bir fonksiyona sahip olunca, çocukların eğitimi de okullara kaldı. Çocuklar bir birey olarak, sırf gelecek için yetiştirilmeye başlandı. Böylece, fertler kendilerini doğar doğmaz modern toplumun çarkları içerisinde buldular.⁽⁵⁶⁾

Bilimsel düşüncenin hâkim olduğu, akılcı modern bir toplum için geçerli olan, birey için de geçerli oldu. Bireyin eğitimi, onu, hem ailesinin hem de bizzat kendi tutkularının dayattığı, dar, akılcı olmayan görüşten kurtarıp, akılcı bilgiye ve aklın eylemini örgütleyen bir topluma katılmaya açılmasını sağlayan bir disiplin olmalıdır. Okul, ise, insanların kökenlerinden kopmasını ve hem bilgi hem de akılcı ilkeler üzerine kurulu bir topluma katılma yoluyla ilerlemeye açılmasını sağlayan bir yer olmalıdır.⁽⁵⁷⁾

Üzerinde durduğumuz modern düşüncenin iki yönünün -akılcılık ve öznelleşme- biri burada yine karşımıza çıkıyor. Akılcı modern toplumdaki birey bir özne olarak kendini gerçekleştirme imkanı bulabiliyor. Özne ise, bireyin edimci olarak davranma ve edimci olarak kabul görme istencidir. Bu şekilde, modern bir toplumda, özne olarak birey kendini ifade eder. Ancak, buradaki “birey”, “bireycilik” değildir.⁽⁵⁸⁾

Michel Foucault ise (1973), “modernliğin eşiğine yerleştirilen” “insan” (man) için şu gözlemi yapar: “18. y.y. sonlarına kadar insan [diye bir şey] yoktu... O son yıllarda yaratılmıştır” sözlerine ilaveten

⁽⁵⁶⁾ Toffler, Alvin: *Üçüncü Dalga*. Altın Kit. Yay., Ağustos, 1981. s. 43-61

⁽⁵⁷⁾ Touraine, A.: “Yıldızlı Parlayan Modernlik”, s. 26-27

⁽⁵⁸⁾ Touraine, A.: “Öznenin Doğuşu”, 1994. s. 232-238

insanın özne olarak ortaya çıkışını Descartes'teki "düşünüyorum" dan "varım" a geçişine bağlamaktadır. ⁽⁵⁹⁾

Böylece, modern toplumdaki sosyo-kültürel değişmeler, bireyde şekilleniyor; birey artık modern çağın bir sembolü hâline geliyor; modern düşüncenin göstergesi oluyor. Modern dünya ise, bazı çelişkileri, uyumsuzlukları -Rene Geonon'un ifadesiyle- "*bunalım*"ı beraberinde getirmektedir. Bu bunalım hem toplumlar için hem bireyler için söz konusu olduğundan, modernizmin bunalımına da yer vermemiz gerekiyor.[!]

---

⁵⁹⁾ Demirhan, Ahmet: *Modernlik*, Ağaç Yay., 1992. İst., s. 21

VI- MODERNİZMİN BUNALIMI

Modern'in akla ve öznelciliğe dayalı düşüncesi çerçevesinde zuhur eden bir toplumdaki bireylerin zihni yapıları da bu doğrultuda şekillenmektedir. Böylece, modern düşünce kendi içerisinde bazı çelişki, olumsuzluk, uyumsuzluk, daha doğrusu "bunalım", doğurmaktadır. Öncelikle, bunalım sözcüğü üzerinde durmamız gerekir.

"Bunalım" sözcüğünü en olağan anlamıyla ele alarak, "modern dünyanın bunalımı"ndan söz edilebilmesi artık pek çok kimsenin yadırgayacağı bir konudur. Çağdaş dünyanın bir bunalım geçirdiği söylenirse bundan en çok anlaşılması gereken onun kritik bir noktaya ulaştığı, bir başka ifade ile, az çok derin bir dönüşümün çok yakın olduğu, bir yön değişiminin ister istemez şu veya bu şekilde kaçınılmaz olarak kendisini göstereceğidir. Modern çağ, dünya için bir bunalım dönemi arzeder. Yüzyıllarca süregelen fakat sonuçlarının şimdiki kadar açık olmadığı bugün, her zamankinden daha çok hissedilmektedir. Fakat, "bunalım" sözcüğünün başka anlamları da vardır. Sözcük, "yargı" ve "ayırdetme" sözcükleri ile de eş anlamıdır. Hangi konumda olursa olsun olayların "kritik" denilebilecek safhası, işte, elverişli veya elverişsiz bir çözümle, şu veya bu anlamda beklenmedik bir anlamla sonuçlanmasıdır, Bu sonuçlanma lehte veya aleyhte olabilir, Bunalım, henüz çözümlenmiş değildir; ne zaman nasıl çözümleneceğini de kestirmek mümkün değildir.⁽⁶⁰⁾

/ Modernliğin bunalımından söz ederken şu üç değişimi göz önüne almak lazımdır: /

Modernliğin kurtarıcı gücü, modernlik başarıya ulaştıkça tükenir. Modernlikten önce sessizlik içinde yaşıyorduk, modern dönemde

⁽⁶⁰⁾ Guenon, Rene (Abdulvahid Yahya): *Modern Dünyanın Bunalımı*: Risale Yay.. Çev.: Mahmut Kanık: 1986. İst.. s. 28-29

gürültü içinde yaşıyoruz. Eskiden yapayalnızdık, şimdi kalabalığın içinde yitmiş bir durumdayız. Pek az mesaj alıyorduk, şimdi mesaj bombardımanına tutuluyoruz. Modernlik bizi içinde yaşadığımız yerel kültürün dar sınıflarından çekti aldı ve bir yandan bireysel özgürlük dünyasının, öte yandan da kitle toplumunun ve kültürünün içine attı.⁽⁶¹⁾ Bu anlamda "kitle", geleneksel hiçbir pratiğe ve teoriye, belki de genel olarak hiçbir pratiğe ve teoriye indirgenemeyen bir olgu olarak, bizim modernliğimizin belirgin bir özelliğidir.⁽⁶²⁾

Modernlik yalnızca yeni bir düzeni çağrıştırmaz, aynı zamanda da, bir hareket, Schumpeter'in "kapitalizm" tanımını kullanacak olursak "yaratıcı bir yıkımdır" Hareket, uzun zaman hareketsizliğe mahkûm edilmiş olanlara çekici gelir, hiç durmadan sürdüğünde yorar ve vardığı yer ise kendi kendinin daha da hızlanmasıdır. Modernliğin tükenişi, hemen araçsal akılcılığa ait olanlar dışında ölçüt tanımayan bir eylemin kaygı uyandırıcı anlamsızlık duygusuna dönüşür. Bu kaygı, görüş açısının tersine dönmesi sonucunu doğurur. Modernlik, birdenbire, Horkheimer, Adorno ve onların oluşturduğu Frankfurt Okulu'nun oldukça ötesinde, etkiledikleri kişiler tarafından "akılın çöküşü" olarak adlandırılır. Max Weber ise modernliği araçların akılcılığı ile tanımlar. Ona göre, modernlik Gök'le Yer arasındaki birliği yok eder. Bu da dünyanın büyümesini bozar, ama aynı zamanda akılcı kozmolojileri kırar ve gerçekten nesnel aklın egemenliğine son verir. Araçsal akılcılığın egemenliğinden hoşnut olunsun ya da olunmasın, tümüyle aklın bilim tarafından açıklanan yasalarıyla yönetilen bir dünya fikrine geri dönmek mümkün değildir. Görüldüğü gibi, modernlik bunalımı'nın ilk iki evresi yani başlangıçtaki özgürleştirme hareketinin tükenişi ile kendini teknik ve araçsal eylemin içine kapatılmış hissedilen bir kültürün

⁽⁶¹⁾ Touraine, A.: "Modernliğin Bunalımı": Modernliğin Eleştirisi içinde. 1994. s. 109

⁽⁶²⁾ Baudrillard, Jean: Sessiz Yiğınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu: Fransızca'dan Çev.: Oğuz Adanur. Ayrıntı Yay., Birinci Bas., 1991. İst., s. 8

anlamını yitirmesi, bizi, modernliğin eksikliklerini değil de bizzat olumlu amaçlarını sorguladığından dolayı daha da radikal olan üçüncü bir evreye götürür. Bu da toplumun, ilk önce de devlet'in, bir toplumsal ilişkiler şebekesi, dolayısıyla da çoğulluğun uzamı olan toplumsal yaşama Bir'in mantığını dayattığını görmezlikten gelmememizdir. Toplum - devlet ayrımını kabul edersek; bu da bir bütün, sistem ya da toplumsal oluşum olarak toplum fikrini reddetme ve toplum fikriyle, açık, değişken, çoğul toplumsal yaşamın gerçekliği arasındaki karşıtlığın altını çizme anlamına gelir.⁽⁶³⁾

Bu ifadeleri, yani modernliğin bunalımı'nın üç safhasını bir başka deyişle şu şekilde anlatabiliriz:

İlk olarak, bunalımın kaynağı birey'in ortaya çıkmasıdır. Bazılarına göre bu, modern uygarlığın en büyük kazanımıdır. Modern özgürlük, kutsal olanın parçalanışı ile kazanıldı. Sahip olunan değerlerin yitirilmesine "dünyanın büyüünün çözülmesi" deniliyor. Bu çözülmeye birlikte herşey büyüünden bir şeyler kaybetti. İkincisi, dünyanın büyüünün çözülmesi, modern çağın, çok sayıda insanı tedirgin eden bir başka olguyla, araçsal aklın öncelik kazanmasıyla ilgilidir. "Araçsal akıl" ile kastedilen, belirli bir amaca ulaşmak için araçların en ekonomik olarak nasıl kullanılacağıdır. Eski düzenlerin bir kenara itilmesi, kuşkusuz araçsal aklın yayılmasında çok etkili oldu. Toplumun kutsal yapısı bir kez ortadan kalktığında, sosyal düzenlemeler ya da eylem tarzları artık varlıkların düzeni ya da Tanrı buyruğu temeline oturmadığında, bunlar çıkar için kullanılmaya açıktır. Bireylerin mutluluğu ve iyiliğine isteğine uygun olarak dilendiği gibi dönüştürülebilirler. Bu noktadan sonra kullanılan ölçüt araçsal akıl'dır. Üçüncüsü ise, bu iki seçenek sonunda oluşan siyasal düzlemi, bireyciliğin ve aklın sosyal yaşam üzerindeki korkutucu sonucunu ifade

⁽⁶³⁾ Touraine, A.: "Modernliğin Bunalımı": 1994. s. 110-113

eder. Endüstriyel - teknolojik toplumun kurumları ve yapıları seçeneklerimizi ciddi biçimde sınırlıyor. Bu yapılar, çok zarar verici de olsa araçsal akıl etrafında yapılanmış bir toplumun bireylerin ve grupların özgürlüklerinde bir daralma ortaya çıkıyor. Özgürlük kaybının, Alexis de Tocqueville tarafından belirtilen bir biçimi ki o da insanların "kendi içine kapalı" bireylere dönüşmüş bir toplumda çok az kişi öz yönetim (siyasal özgürlük) faaliyetine aktif olarak katılmak isteyecektir.⁽⁶⁴⁾

İki ayrı açıdan belirttiğimiz modernliğin bu üç ayrı bunalım döneminin ardından "modern çağın sonu" tezi ile karşı karşıya kalınıyor.

⁽⁶⁴⁾ Taylor, Charles: "Modernliğin Sıkıntıları": Çev.: Uğur Cambilen. Ayrıntı Yay.. 1. Baskı. 1995. İst., s. 9-16

VII- "MODERN ÇAĞIN SONU" TEZİ

Modernizm üç bunalım evresini geçirirken "Modern Çağın Sonu" tezi ile karşılaşırız. Nedir "Modern Çağın Sonu" tezi?

Artık, kuşkuyla bakılan bir modernlik söz konusudur. Kimi düşünce akımları modernliğin tanımını değiştirmeye çalışır; kimileri de modernliği kütle hâlinde reddedip tarihi durdurmaya ya da en azından ilerlemeye karşı dengeye yeniden öncelik vermeye çaba gösterirler. Kimileri ise, "öylesine hız kazanıyor ki kendi kendini yıkacak" diye kendilerini bir başka düşünce içerisine atarlar.⁽⁶⁵⁾

Burada, genç muhafazakârların ödüğün tanımayan, anti-modernizmi, eski muhafazakârların pre-modernizmi, (modernizm öncesi durum) ve yeni muhafazakârların postmodernizmini gündeme getirir. Yararlık ve çalışmanın zorunluluklarından kurtarılmış merkeziz öznelik üzerinde dünyanın dışına çıkarlar. Modernist görüşler temelinden, uzlaşmaz bir anti modernizmi savunurlar. Kendiliğinden imgelem, öz-deneyim ve duygusallık güçlerini uzaklara, arkaik bir alana kaydırırlar. Araşsal aklın karşısına, monişist biçimde, ister iktidar ya da egemenlik, ister varlık (sein) ya da şiirselin Dionysoscu gücü olsun, sadece çağrışımlarla elde edilebilen bir ilke çıkarırlar. Fransa'da G. Bataille'den M. Foucault'u izleyip J. Derrida'ya kadar uzanır. Yaşlı muhafazakârlar, kendilerinin kültürel modernizme bulaşmalarına izin vermezler. Tözel aklın çöküşünü, bilimin, ahlâkın, sanatın farklılaşmasını, modern dünya görüşünü ve onun salt yöntemsel akılcılığını üzümler gözlemler ve modernlikten önceki bir konuma çekilmeyi önerirler. Yeni Aristoculuk belirli bir başarı kazanmış durumdadır. Leo Strauss ile başlayan bu okula bağlı olarak H. Jonas ve Robert Spaemann'ın ilginç çalışması örnek olarak verilebilir. Yeni muhafazakârlar ise, modern bilimin gelişmesini, sadece teknik ilerlemeye kapitalist büyümeye ve akılcı yönetime yol açabilmek için kendi alanının ötesine geçebildiği sürece

⁶⁵⁾ Touraine, A.: "Modernliğin Bunalımı": Modernliğin Eleştirisi içinde. 1994. s. 115

hoş karşılarlar. Bunun yanı sıra, kültürel modernliğin patlayıcı içeriğini etkisiz kılacak bir politika öneriler. Burada, erken dönem Wittgenstein, orta dönem Carl Schmitt ve son dönem Gottfried Benn sayılabilir.⁽⁶⁶⁾

Görüldüğü gibi bu ifadeler Modern Çağın Sonu Tezi'ni farklı açılardan temsil etmektedir. Ancak, özellikle, 1960'larla 1970'leri kıyaslayarak Modern Çağın Sonu Tezi'ni açıklayabiliriz. 1960'larda yapılan, aslında 19. y.y. da başlatılan bir sürecin son durağı sayılır. Bu yıllarda süresi dolan modernliğin amacı 19. y.y.'in ortasına kadar burjuva toplumuna özgü ve gerçek yaşamdan soyutlanmış olan yüksek kültürü ve onun kurumlaşmış biçimlerini yıkmaktı. Modernizm akımını temsil eden avant - gardiste sanat ve düşünce akımları Rusya, İtalya Almanya gibi ülkelerin hızlı bir değişme geçirdikleri sırada sanat ve yaşamı yeniden bütünleştirmeye çalıştılar. 1910 - 1920'lerde oluşan toplumsal ve siyasal mayalar sanat, yazın ve siyaset alanında en bereketli ürünlerini verdiler. Sanatta Dada Hareketi, Sürrealistler, Brecht, Picasso ve arkadaşlarını, siyasette de yıkılan imparatorlukları ve onları izleyen devrimleri anımsanmak yeterli olsa gerek. Ne var ki, modernizmi temsil eden bu tarihi avant-gardiste siyasal, toplumsal ve estetik zincirleri kopartmak, baskıyı mümkün kılan geleneksel biçimleri kaldırmak, bilinçaltına itilen enerjileri özgürlüğe kavuşturmak hususunda vermiş olduğu vadeleri yerine getiremedi. 1960'lı yıllarda ortaya çıkan başkaldırı son bir kez geleneklere karşı bir başkaldırı idi. Bu başkaldırı siyasal bir çerçevede ortaya çıktı. Bu hareket siyasal bir yenilenme izlemekle beraber yeni bir düşünce sistemini de savunuyordu. 1968 Mayıs'ında Paris sokaklarında binlerce grafitinin^(*) bir kısmı şu şekilde haykırıyordu: "Biz, hayal gücünü iktidara getirmek istiyoruz!" Nitekim, o dönemin protesto kültürü toplumsal düzen açısından bir alternatif getirebileceği savını ileri sürüyordu. 1968 genç kuşak bir "karşı kültür" ün temsilcileri olduklarını haykırıyorlardı. Sanat alanında

⁽⁶⁶⁾ Habermas, Jürgen: "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje": s. 42-44

^(*) Grafiti, duvara karalanan yazıları yazan kişi.

Pop-Art Soyut Expresyonizm'e karşı çıkıyordu. Tiyatro alanında Peter Brook ve Living Theatre katılımacı drama türünü getirdi. Ancak bu kültür endüstrisine yönelik olan bu hareket beklenen sonuçları vermedi. Yazında Handke, resimde Joseph Beuys, sinemada Herzog, Wende, Fassbinder bekleneni, yeni bir geleceğe ait duygu yenilemesini getiremediler.⁽⁶⁷⁾

İşte, modernizmin geçirdiği bunalım evreleri sonunda, modern çağın sona erdiğini bildiren postmodernizm'i çalışmamızda ele aldık. İkinci bölümde postmodernizm üzerinde duracağız.

⁽⁶⁷⁾ Abadan - Unat. Nermin: Sosyal Bilimlerde Yeni Gelişmeler: Modernizm - Postmodernizm. Toplum ve Bilim. s. 8-9

POSTMODERNİZM

Birinci bölümde ayrıntılarıyla ele aldığımız modernizmin bunalım döneminin ardından modernizmin artık sonunun geldiğinin savunulduğunu belirttik. Bu doğrultuda bir yandan neo muhafazakârların, diğer yandan alternatif bir kültür yaratmaya çalışan çeşitli alt grupların çabaları ile değer yitiren modernizm, kendi alternatifini yine kendi oluşturmakla ve postmodern bir süreçte yeniden tartışmaktadır. Öyleyse, nedir "postmodernizm"? Geçici bir heves mi, kısa ömürlü bir yaklaşım mı, yoksa çağımıza damgasını vuracak ölçüde kapsamlı bir akım mıdır?

Bunu anlayabilmek için öncelikle, "postmodernizm" kavramının anlamını, postmodernizm'in ortaya çıkışını, gelişmesini ele almamız gerekmektedir. Ancak, postmodernizm teriminin kendisine basit bir tanım getirmek hem boşuna hem de yersiz bir çabadır. Çünkü, postmodernizm terimi içsel çelişkileri içerisinde taşıdığından, böyle bir kavrama, ancak, konu bir bütün olarak ele alınarak, çalışmanın sonunda ulaşılması beklenebilir⁽⁶⁸⁾

⁽⁶⁸⁾ Jameson, Fredric: Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı: Y.K.Y. Çev.: Nuri Plümer. 1. Baskı. 1994: İst., s. 24

1- "POSTMODERNİZM" KAVRAMI

Kavram, klasik modernizm anlayışı dışında yaşayabilir çağdaş bir geleneği kurmak arayışı olarak tanımlanabilir. Postmodernizm, aslında sürekli bir arayıştır. Amaç, teknokratik düşünce sistemine esir düşmemek için, çağdaş gelenekçilik ve tarihle bağdaştırabilmektir. Kuşkusuz bu arayışta belli bir ekonomik sistem, kapitalizm de etken olabilmektedir.⁽⁶⁹⁾

Random House Webster's Collage Dictionary de "Postmodern" (sıfat olarak), "20.y.y. sonlarında modernizmin tarihi ve mahalli tarzda unsurların ve sık sık hayal, tezyinat ve muğlaklık olarak tezahür eden katı kural ve hoşgörüsüz şekillerine bir reaksiyon olarak gelişen mimari, sanat ve edebiyat akımı veya akımına ait" şeklinde tanımlanır.⁽⁷⁰⁾

Sözlük anlamıyla bu şekilde tanımlanan postmodernizm, aslında, kopuşların, yeni dünyaların değil, olayların bir kez öyküsünü anlattıktan sonra artık aynı olmayan "an"ın Gibson'un deyişiyle "herşey tümüyle değişikten sonra"nın ya da daha doğrusu, şeylerin temsilindeki değişikliklerin ve tersine çevrilmeyen değişimlerin peşindedir. Postmodernizm, gerekli araçlar olmadan artık bir "çağ" ya da "zeitgeist", sistem ya da mevcut durum'un bulunup bulunmadığını bile emin olmadığımız bir konumda, içinde yaşayan çağın sıcaklığını ölçme girişimlerinden biridir. Postmodern kuramlar, en iyi "postendüstriyel - toplum" (D. Bell) adıyla bilinen, ancak sık sık tüketici toplum, medya toplumu, bilgi toplumu, elektronik toplum ya da "hightech" toplum gibi adlarla anılan tümüyle yeni bir toplum

⁽⁶⁹⁾ Abadan- Unat, Nermin: a.g.m., s. 9

⁽⁷⁰⁾ Gray, Wallace: "Postmodern Çağ: Bir Bakmışsınız var; Bir Bakmışsınız yok; (ve) niçin önemlidir.": Çev.: Bülent Nuri, İslami Araştırmalar, C. 7, s. 2, Bahar, 1994, s. 131

türünün ortaya çıktığını ve başladığını bize haber veren iddialı toplumbilimsel geleneklerle güçlü bir kan bağı içinde görülüyor.⁽⁷¹⁾ (*)

Aslında, bu kavram daha önceleri kıta Avrupası'nda avant-garde'in yapmak istediklerinin bu kez Amerikalılarca denenmesi kastedilir. Ne var ki Yeni Dünya'nın geliştirdiği bu akım yine esin kaynağını Avrupa'dan almak zorunda kaldı. Nitekim, A.B.D. de Rauschenberg, Jasper Jones gibi ressamlar, Madison Avenue' deki pop sanatkarları; örneğin, Andrew Warhol, soyut ekspresyonizme karşı fotoğraf tekniğine dayalı domates çorbası reklamlarını sanat eseri olarak sergilemeye başladıkları zaman karşılarında Dadaistler'in babası sayılan Marcel Duchamp çıkıp, tıpkı tavşanla tazının haykırdığı gibi "ben dünden beri buradayım" diyebiliyordu.⁽⁷²⁾

Postmodernizm, edebiyat eleştirisinde Irwing Howe ve Harry Levin'in modernist hareketin tahrip oluşuna matem tutmak için "postmodernizm" terimini kullandıkları 1950'lere kadar uzanır. Postmodernizm ilkin 1960'larda Leslie Fiedler ve Ihab Hassan gibi, postmodern edebiyatın ne olduğuna ilişkin oldukça farklı görüşleri olan edebiyat eleştirmenleri tarafından kullanıldı. Terimin önce mimariyi, sonra müziği kapsayarak daha yaygın bir geçerlik kazanması 1970'lerin ilk yıllarında gerçekleşti. Klasik modernizmden postmodern bir kopuş, mimari ve görsel sanatlarda oldukça farkedilebilir olmasına rağmen, edebiyat alanında postmodern bir kopuş, nosyonunu araştırmak daha zordu. 1970'lerin sonlarına doğru bir noktada "postmodernizm" Amerikan kaynaklı bir harekete geçirme olmaksızın Paris ve Frankfurt yoluyla Avrupa'da Kristeva ve Lyotard, Almanya'da Habermas ele aldı. Amerika'da eleştirmenler de post-yapısalcığın postmodernizm ile müşterek yüzünü tartışmaya başladılar. Bu tartışma ilerki yıllarda bir postmodern karmaşa halini

(71) Jameson, Fredric: a.g.e: 1994: s. 9.11.31

(*) "Postmodernizm" teriminin başarısının öyküsünü hiç şüphesiz bir "best seller" formatında kullanılması gerekir. Neolojizmin icad ettiği bu sözcük medya toplumunun getirdiği yenilikler arasındadır. Geç kapitalizmin, çok uluslu kapitalizm, gösteri yada görüntü toplumu, medya kapitalizmi, dünya sistemi ya da bizzat postmodernizm terimi eş anlamlıdır.

Zikr. Jameson, F.: a.g.e. s 14

(72) Abadan-Unat, N.: a.g.m.. s. 9

aldı. Modernizmden kopuş hiçbir yerde Amerikan mimarisinde olduğundan daha açık görülemez. (73)

Görüldüğü gibi, değişikliklerin en farkedilir biçim de görüldüğü ve bu değişikliklerle ilgili kuramsal sorunların en merkezi biçimde ortaya atılarak eklemelendirildikleri alan "mimari"dir. (*) Diğer sanatlar ya da medyalardan daha kesin biçimde postmodernist kavramlar, mimari ileri modernizm ve F. Lloyd Wright ya da "Enternasyonal Üslûp" ile ilgili kıyasıya eleştirilerden ayrılamaz. Bu eleştirilerde, ileri modernizmin bir binayı neredeyse bir yontuya ya da Robert Venturi'nin değişiyile, "anıtsal bir ördeğe" dönüştürmesi ile ilgilidir. Bu nedenle "ileri modernizm", geleneksel kent dokusunu ve kentin özgün çevre kültürünü tahrip etmekle suçlanır (kendilerini içinde buldukları ortamdan köklü şekilde koparan ütopyacı ileri modernist binalar buna dahildir) Bu durumda mimaride postmodernizm Venturi'nin hayli etkili "Las Vegas'tan Ders Almak" yazısının başlığının da ifade ettiği gibi, kendisini bir tür estetik popülizm olarak sunacaktır. (74)

Böylece, modern hareketin can çekişmesini tarihe kaydederek popülerleştirenlerden en tanınmış ve postmodern bir mimarinin sözcülerinden olan Charles Jencks, modern mimarinin ölüm anını 15 Temmuz 1972'de öğleden sonra saat 3.32 olarak tesbit ediyor. Bu

(73) Huyssen, Andreas: "Postmodernin Haritasını Yapmak" Çev.: M. Küçük. Modarnite Versus Postmodernite içinde. 1994. s. 108-109

(*) Gerçek boyutlarıyla, postmodern mimari'nin başlıca temsilcileri Robert Venturi, Charles Moore, Michael Graves ve son yıllarda da Frank Gehry'nin postmodernist uzamın (mekân) özgürlüğü konusunda çok çarpıcı dersler verebilen yapıtları oluşturmuşlardır. Bu yeni mimari türü, yeni organların geliştirilmesi, sinir sistemimizi ve bedenimizi henüz düşlenemeyen ve belki de gerçekleşmesi olanaksız boyutlara doğru geliştirmeye yönelik bir tür emir kipini oyuşturuyor. Amerikada Portmann'ın inşa ettiği "Westin Bonaventure Oteli" ; Paris'de "Beaborg" ; Toronto'da "Eaton Centre" gibi; ayrıca Frank Gehry'nin Santa Monica'da inşa ettiği (ya da yeniden inşa ettiği) (tek aile için ev) postmodern binalar arasındadır. Özellikle Bonaventure toplam bir uzam, komple bir dünya, minyatür bir kent oluşturmakta; bu nedenle Bonaventure mini kentinin hiçbir giriş yolunun bulunmaması ilgi çekicidir. Çünkü, o. kentin bir parçası değil, onun kopyası olmayı, onun yerini almayı ve ikame etmeyi amaçlar. Gehry'nin "evi" ise "öznenin ölümü" ile başlayan postmodern ev yeni bir bina değil, daha eski, son derece geleneksel çerçeveli bir konutun yeniden inşasıdır. (Ambalajlama sistemi ile eski ev, metal ve camlarla yeni uzamlar oluşturacak biçimde inşa edilmiştir. Ayrıca "dış uzam" olarak dıştan bakılınca "yuvarlanan bir küp" görünümünde gece ise bir fener gibi ilerleyen somut bir tasarım olarak görülmekte, gündüzleri de geri çekilmiş bir boşluk şeklindedir.). İlaveten Gehry, ise bu evin bitip bitmediğinden emin değildir.

Zikr. Jameson, F.: a.g.e., s. 68-69, 69-71

(74) Jameson, F. : a.g.e., s. 30-31

saatte St. Louis'in Pruitt-Igoe Binasının (Misuru Yamaski tarafından 1950'lerde inşa edilmişti.) kalın dilimler şeklinde dinamitlenerek, binanın çöküşü dramatik bir şekilde gösterilmiştir.⁽⁷⁵⁾

Mimari ile başlayan "Postmodernizm" terimine farklı düşünürler —Jean Francois Lyotard, Jürgen Habermas, Jean Baudrillard, Fredric Jameson— tarafından verilen anlamlara göz atalım.

J.F.Lyotard "Postmodern Durum"da toplumların postendüstriyel, kültürlerin de postmodern olarak bilinen çağa girdikçe bilginin konumunun değiştiğini ele almaktadır. Lyotard'ın postmodern anlayışı epistemolojik olsa bile, "postmodern durum"a ilişkin bir toplumsal teoriyi üstü örtük olarak varsaymaktadır. Ona göre, "postmodern"⁽⁷⁶⁾

".... modernin içerisinde sunulamayanı.
sunulamamanın kendisinde ileri götüren olacaktır...."

Lyotard'a göre postmodernin modernin bir parçası olduğu kesin. Bir yapıt önce postmodernse modern olabilir. Böyle anlaşıldığında,

"Postmodernlik, nihayetine varmış modernizm değil, doğum halindeki modernizmdir ve bu hâl süreklilik arzeder."⁽⁷⁷⁾

J. Habermas ise "Modernite Versus Postmodernite" başlıklı yazısında postmodernizm teorilerinin, ideolojik muştucuları (müjdecileri) çeşitli irrasyonalist ve moderniteye yönelik saldırıların bir biçim olduğunu ileri sürdü.⁽⁷⁸⁾

F.Jameson, postmodernizmi, geç kapitalizmin kültürel mantığı olarak görmektedir. Ona göre kültürün geçirdiği gelişim,

⁽⁷⁵⁾ Huyssem, Andreas: "Postmodernin Haritasını Yapmak"; s. 111

⁽⁷⁶⁾ Lyotard, Jean- François: Postmodern Durum: Postmodernizm; Çev.: Ahmet Çiğdem. Ara Yay., 1990. İst., s. 10. 97

⁽⁷⁷⁾ Lyotard, J.F. : "Postmodern Nedir.": Sorusuna Cevap Postmodernizm içinde. Çev.: Necmi Zekâ, 2. Baskı. Yay., İst., 1994. s. 53

⁽⁷⁸⁾ Kellner, Douglas: "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar"; Çev.: M. Küçük. Modernite versus postmodernite içinde. s. 251.252

postmodernizmin izlenişindeki önemli ipuçlarından birini oluşturmaktadır.⁽⁷⁹⁾

J. Baudrillard ise, "On Nihilizm" (1984) de, postmoderni:

"...postmodernite ne iyimserdir, ne de kötümser yıkıntıdan arta kalanlarla oynanan bir oyundur. "Post" olmamız bundandır. Postmodernizm, şeylerin ironisinde ve oyununda belli bir hazı yeniden keşfetme girişimi içermekteymiş gibi geliyor bana ve postmodernite artakalanlarla yaşayabilecek bir noktaya erişme girişimidir. Belki de umutsuz bir girişimdir. Söz konusu olan yalnızca artıklar arasındaki varkalımdır. başka bir şey değil."

şeklinde açıklıyor.⁽⁸⁰⁾

Ayrıca, Ernest Wolf-Gazo, "Postmodernizmin Aydınlanmayı Eleştirisi" üzerine verdiği konferansta, bütün bilimsellik iddialarına rağmen, postmodernizmin açık bir tanımı bulunmadığını öne sürmektedir. Yine, her kesin kendisine özgü bir postmodernizm anlayışı olduğunu, ne var ki bunun illa da postmodernizm diye bir şey olduğu anlamına gelmediğini de ekler.⁽⁸¹⁾

Görüldüğü gibi, kavram olarak postmodernizmin ne anlama geldiğini, nasıl ortaya çıktığını ele almış bulunuyoruz. Acaba postmodernin öncülleri nelerdir? Yani postmodern için ayırıcı niteliklerin bir dizisini ya da prensiplerini belirtebilir miyiz?

⁽⁷⁹⁾ Jameson, F.: a.g.e. s. 9 - 29

⁽⁸⁰⁾ Kellner, D.: a.g.m. Modernite Versus Postmodernite içinde, s. 236

⁽⁸¹⁾ Gray, W.: a.g.m., s. 135

2- POSTMODERNİZMİN ÖNCÜLLERİ (PRENSİPLERİ)

Postmodernizmi açabilmek için anlam berraklığından çok, anlam zenginliğini aramak, siyah-beyaz ayırımından kaçınıp, “ya biri ya öteki” yerine, “hem biri hem öteki”ni kabul etmek birkaç düzeyde anlam ve birkaç odak noktasının kombinasyonunu ortaya çıkarmak kendini, kendi hakkında bilgi sahibi olarak keşfetmek gerekir. Postmodernist durum ise, kendisini temsil eden fikir ve imajların ironik tabuları yıkan serbest kolajının karşılığıdır. Evrenseldir, en yüksek düzeyi de ciddiyeti de, dalgacılığı da aynı hevesle kucaklar.⁽⁸²⁾

Bir başka ifade ile; kültürel bir hareket olarak (bir ideoloji, kuram ya da program olarak değil) postmodernizmin basit bir mesajı vardır.

“Ne olsa gider”

(anything goes)

Bu bir başkaldırı sloganı değildir. Kaldı ki postmodernizmin isyancı değildir. Postmodernizm herşeye olanak tanır. “Ne olsa gider” şöyle yorumlanabilir: “Siz” başkaldırmak istediğiniz herşeye başkaldırabilirsiniz, ama bırakın “ben” de başkaldırmak istediğim özgül şeylere başkaldırayım. Alternatif bir söyleyişle, bırakın kendimi tamamen rahat hissettiğim için hiçbirşeye başkaldırmayayım. “Postmodernizm”, ne muhafazakâr, ne devrimci ne de ilericidir. Postmodernizm ne yükselen bir umut dalgası ne derin bir umutsuzluk gelgitidir.⁽⁸³⁾

Postmodern için ayırıcı olan niteliklerin bir dizisini, bir anlamda da kültürel bir alanın sınırlarını çizerek kullanıma hazır bir liste elde etmek için çaba harcarsak şöyle bir liste ortaya çıkar.⁽⁸⁴⁾

a— Belirsizlik ya da belirsizlikler anlam belirsizlikleri kesinlikler ve düzensizliklerin tüm türleri giriyor. Burada, Heisenberg’in belirsiz

⁽⁸²⁾ Akbar, Ahmet: “Postmodernizm ve İslam”: Varlık, Kasım 1992. S. 1022. s. 7

⁽⁸³⁾ Heller, Anges, Feher, Feher, Ference: “Postmodern Politik Durum”: Öteki Yay., Çev.: Şükri Argun, Osman Akınhay, 1993. Ank., s. 200 -201

⁽⁸⁴⁾ Hassan, İhab: “Bugün Postmodern”: Varlık, Aralık, 1992. Sayı. 1023. s.7 - 9 Çev. Gülriz Ergöz

ilişkisi, Godels'in tamamlanmamış kuram oluşturma teoremi Kuhn'un paradigması veya Feyereband'ın bilimsel dadaizmi düşünülebilir. Belirsizlikler eylemlerimizin, fikirlerimizin, yorumlarımızın içine geçiyor ve dünyamızı oluşturuyorlar.

b—— Fragmentleştirme

Belirsizlik kendi açısından çoğunlukla fragmentleştirmenin bir sonucudur. Postmodern insan yalnızca ayrılıklarla uğraşiyor, fragmentler sanki inanabileceği tek şey toplumsal, kognitif ve hatta estetik türünden olsun her bir bütünleştirme, her bir bireşim onun en derin küçümsemesini hak ediyor. Montaj, kolaj, yazınsal "objet trouvé" (bulunmuş nesne), cut-up (kesme), hypotaxe (altına koyma) yerine parataxe (yanına koyma) formlarını, metafor (mecaz) yerine metanomiye (ad değiştirmece), paranoya yerine şizofreniyi yeğlemesi bundandır. Bu nedenle, aykırılıktan, iyi niyetli mantıksızlıktan, güldürücü araya girmeden, eleştiri ötesicilikten, parçalanmışın açıklığından, açıklanmamış kıyı bölgelerinden yana dönmesi kendi kendini açıklar.

c—— Kanonun Çözülmesi

Buna, en geniş anlamıyla tüm kanonlar (kaide) tüm uzlaşım sal yetkeler dahil'dir "Tanrı'nın ölümü"nden "yazarın ölümü"ne ve "babanın ölümü"ne, bu şekilde kültürel kanonlar çözülüyor iktidarın, hırsın, yalanın dilleri didikleniyor, bilme efsane olmaktan çıkarılıyor.

d—— "Ben" in, "Derinlik" in yitirilmesi:

Postmodern, geleneksel "ben" in içini boşaltır, kişinin sönüşünü yansıtır —iç-dış boyutu olmayan görünüşte bir yüzeysellik— veya bunun karşıtını yapar görünür. Özne'yi "yalnızca bir kurmaca olarak ilk kez açıklayan Nietzsche idi: "Egoizm kınanırken söz edilen anlamında bir ego kesinlikle yoktur." Bu belli bir "derinlik" i olan romantik Ben' in sonu anlamına gelmektedir. Postmodern, bu beni bastırır ve ayrıştırır, bazen de onu yeniden kazanmayı dener.

e—— Gösterilemeyen, Gösterime Sunulamayan:

Postmodern—sanat—irrealisttir (gerçekçi olmayan). İkonсал^(*) değildir. “Büyülü gerçekçilik” denen türü bile uçucu hâllerde çözüdür. Postmodern, sık sık sınır bölgesini hedefler, kendisini yorar durur. Kendisini duyulur sessizlik biçimlerinin içine gömer, özgül olanı ilgilendiren de budur. Böylece bir sınır fenomeni olur, kendini çıkaran yollara karşı durur. Kant’taki kendini formsuzluktan, mutlakın boşluğundan geliştiren yüceliğe karşılık olarak —“Sana resim yasak!”— postmodern çağda Lyortard’ın cüretli analogisine (mukayese) göre “modern çağın tasarımın kendi içindeki tasarlanamayanı öne sürmesi” anlamına gelirdi. Gösterime sunmanın sorgulanışı bir yazarı başkan sınır bölgelerine de götürebilir: Yücenin, evet, hatta ölümün yerine alçaklık gibi daha doğrusu Julia Kristeva’nın ifade ettiği gibi “göstergeler ve ölüm arasındaki değişim”.

Bu noktada bir dönüm noktasına ulaşıyor. Çünkü, bir sonraki belirleyici nitelikte —ironi— postmodernin sökücü eğiliminden yeniden kurucu eğilimine yönelimine başlanıyor. Tabii, her iki eğilim zaten hep bir aradadır.

f—— İroni:

Bu olgu da Kenneth Burke ile birlikte perspektifizm diye adlandırılabilir. Bir temel ilkenin ya da paradigmanın (örnek, numune) yokluğunda postmodernde oyuna, yer değiştirmeye, diyaloga, polyloga, allegoriye (şekli ve kinayeli hikâye), kendini yansıtmaya, kısaca “ironi”(kastolunan şeyin aksini söylemekten ibaret olan bir tür kinaye)ye başvurulur. Bu tür bir ironi belirsizlik ve çok değerlilik biçimini alır; tek anlamlılığı, efsanelikten çıkarmanın tek anlamlılığını, orada-olmamanın temelini hedefler. Bunun temsilcileri, Bahtin, Burke, DeMann, Derrida’dan White’e kadar uzanır. Bir yana “ortalama ironi” “karşıt ironi”yi, diğer yana “postmodern” ya da “şüpheli ironi”yi

^(*) İkonсал. Ortodoks kilisesinde azizlerin resimlerine ait olan.

“çoğulluk, rastlantısallık, olasılık ve saçmalaktan oluşan çok daha radikal görünüşü ile” ortaya koymuştur.

g—— Melezleştirme:

Melezleştirme yerine tür değişimlerinin yeniden üretim, aralarında paradi, travesti, pastiş^(*) kullanılabilir. Kültürel türlerin “tanımsızlaştırılma”sı, deformasyonu bu alanda çok anlamlı görünüş biçimleri yaratmıştır: “Parakritisizm”(eleştiri ötesicilik), “kurmaca söylem”, “yeni gazetecilik, “kurmacasız anlatı”, ve “paralite-ratur”(literatür ötesi) ile “kolay okunur yazın”ı kendi içinde birleştiren çok renkli bir kategoridir. Bu ise hem çok eski hem çok yenidir. Burada ise, içinde süreklilik ve süreksizliğin, yüksek ve aşağı kültürün birbirine karşıtlığı, geçmişi taklit etmeyen ancak onu şimdiki zamanın içine katan başka bir gelenek tasarımı doğar. Bu şekilde postmodernde geçmiş şimdiki zamanın lehine bastırılmadan Heidegger’ın eş zamanlılık kavramı bir eşzamanlılık diyalektigine dönüşür ve buradan tarihi öğeler arasında yeni bir ilişki doğar.

h—— Karnavallaştırma:

Kavram, Bakhtın’ e dayanıyor. Karnavallaştırma, “çokseslilik, dilin merkezkaç kuvveti, şeylerin “neşeli göreceliği”, perspektifizm ve performans yaşamının vahşi karmaşasına katılım, gülüşün içkinliği anlamına gelir. Karnavalda, zamanın hakiki şenliğinde, oluşun, dönüşümün, yinelenmenin şenliğinde insanlar “ters çevrilmişin kendine özgü mantığını”, “ters döndürülmüşün ...çok çeşitli parodilerin, travestiliklerin, alçalmaların, kutsallığın ihlâlinin, gülünç taçlandırmalar ve tacından olmaların...” kendine özgü mantığını keşfeder.

ı—— Performans, Katılım:

Belirsizlik katılımın ana nedenidir, bu boşluklar doldurulmak ister. Performans’taki “Ben” kendini en uygun durumda Poirer’in tezine göre

^(*) Parodi, edebî bir eserin gülünç şekilde taklidi. Travesti, aslının gülünç taklidi. Pastiş, belirli eserleri taklid edip hicvederek yapılan eser.

“hareket halindeki bir enerji, kendi biçimiyle bir enerji” olarak dile getirir. Yine de bu “Ben” “baskılara, zorluklara karşı kendini keşfeden, kendini gözleyen, sonunda kendini memmun eden tepkisi”yle bir tekbenciliğin, hatta narsizmin yönüne kayabilir.

i— Kurmakarakter:

Postmodern radikal bir tarzda değiştiğinde, simgesel bir dille, gerçek dışılıkla uğraşırken “düşünülebilecek şey sonunda bir kurmaca olmak zorundadır” der, Nietzsche. Gerçekliği Kant sonrası hatta Nietzsche sonrası kurmacalarda kurar. Ancak, postmodernin kurma karakteri kendini, Burke’nin “dramatik eleştirisi” Popper’in “dünya varsayımı” Goodman’ın “dünya yapımının yolları”, White’nin “Figüratif öncesi hareketler” gibi kavramlarında da gösterir.

Postmodern, böylece Goodmann tarafından doğrulandığı gibi “biricik doğrulardan ve bulunup saptanmış bir dünyadan “ayrılıp” doğruluk çeşitliliğine ve hatta yapım halindeki dünyanın birbiriyle çelişkili versiyonlarına(uyarlama, adaptasyon) varmaya yardım ediyor.

j— İçkinlik:

“İçkinlik” kavramı dini bir vurgu olmaksızın insan tininin (ruhunun) gelişen yetisi olan kendini simgelerde genelleştirmesi ile ilişkilidir. Bugün her yerde sorunlu çözülme belirtileri gözlenebilir: Parçalanmalar, dağılma, duyular alanımızın genişlemesi, tam da Mac. Luhan’ın keyifli kehânetleri anlamında. Bu durum, yeni medyalar aracılığıyla gerçekleşiyor. Önemliden önemsiz ve tekrar geriye, bilinmeyen dilinden evrendeki kara deliklere. Onlar herşeyi kendi dillerinin göstergelerine dönüştürüyorlar. Doğa kültür oluyor. Kültür de içkin göstergebilimsel bir dizge.

Yukarıda adı geçen onbir tanımlayıcı özellik birlikte akıldışı bir büyüklük, belki de absürd (anlamsız, saçma) bir şey oluşturuyor. Eğer hepsinden postmodernin bir tanımı çıkmış olsaydı şaşılacak bir durum olurdu. Böylece, görülüyor ki, postmodern olsa olsa —çok anlamlı bir kavramdır, ayırıcı— dışta bırakıcı bir kategoridir, fenomenin kendi

içinde ki dinamik yüzünden olduğu kadar eleştirmenlerin sürekli yer değiştiren perspektifleri yüzünden de.⁽⁸⁵⁾

Postmodern'in belirlemeye çalıştığımız prensipleri, ayırıcı niteliklerini bu şekilde tespit etmiş bulunuyoruz. Postmodernizmin ortaya çıkışını hazırlayan şartlar arasında bir "global değişme"nin varlığından da söz etmek ve postmodernizm ile global değişme arasında bir bağlantı kurulabileceğini göstermek de mümkün olabilir.

---

⁸⁵⁾ Hassan, İhab: a.g.m.. s. 9

3-GLOBAL DEĞİŞME VE POSTMODERNİZM

Global bir değişme'den söz edebilmek için ilk etapta "sosyal değişme"nin ne anlama geldiğini belirtmeliyiz: "Sosyal değişme, sosyal yapıda, belirli sosyal müesseselerde veya müesseseler arası ilişkilerde değişim" olarak ifade edilebilir.⁽⁸⁶⁾

Bu doğrultuda, içinde yaşadığımız 20.y.y.'da sosyal değişmeyi zorlayan esas güç teknolojidir. Teknoloji ve onun getirdiği yeni değerler, davranış kalıpları, sosyal kurumları zorlamakta, yeni sosyal değerlerin kavrama, alaylama ve özümienmesi yaşanmadan yeni değerler ve davranış kalıpları gündeme gelmekte ve genç nesillere sunulmaktadır. Böylece, 21.y.y.'a doğru hızlı bir değişim içinde yaşanmaktadır. Yani, bir yüzyılın eşiğinde evrensel bir eşzamanlıkta toplumlar, yeni bir kültürel durum ya da aşama ile karşı karşıyadır. Toffler'in sosyal tarih sürecinde toplumları birinci dalga (tarım topl.), ikinci dalga (sanayi topl.), üçüncü dalga (sanayi sonrası topl.): şeklindeki sınıflandırmasında, üçüncü dalga toplumunda artık "enformasyon" araçları egemen olmuştur. Her türlü bilgi alabildiğine geliştiren "iletişim" teknikleri sayesinde, süratle, oldukça geniş insan kitlelerine ulaştırılabilinmekte, böylece, bir anlamda da dünya küçülmektedir. Globalleşme ile dünya insanların ortak değerler etrafında birbirine yaklaşması süreci hızlanmaktadır.⁽⁸⁷⁾

Burada, MacLuhan'ın ünlü "Küresel Köy" benzetmesi karşımıza çıkıyor. "Telekomünikasyon devrimi" ile dünyada global bir değişme gerçekleşiyor.⁽⁸⁸⁾

"Hem biri hem öteki" ilkesine dayanan (postmodernizm) ise medya çağıyla aynı zamanda ve birlikte vardır. Medyalar, birçok bakımdan postmodernizm'in merkezindeki dinamiği, Zeitgeist'(çağ ruhu)ını, tanımlayıcı özelliğini oluşturmaktadır. Böylece, yukarıda belirttiğimiz

⁽⁸⁶⁾ Bottomore, T.B.: Toplum Bilim: Çev. Ü. Oksay, 1984. İstanbul, s. 313

⁽⁸⁷⁾ Bayhan, Vehbi : "Erformatik Kültür": Türkiye Günlüğü, 24/Güz, 1993, s. 113

⁽⁸⁸⁾ Naisbitt, John: Global Paradoks: Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları: Çev.: Sinem Gül, Sabah Yal. Kit., 1994, s. 8 -10 -57-51

MacLuhan'ın "küresel köy" benzetmesi postmodernist medya bağlamında önemlidir⁽⁸⁹⁾.

Burada şöyle bir soru sorulabilir? Acaba medyalar vasıtasıyla tüm dünyadaki insanlar —veya toplumlar— homojenleşip, homojen bir özelliğe mi bürünmektedirler? Yoksa, bu evrensel bilgi ağları ile iletişim çok kolay şekilde kurup, birbirlerinden etkilenip bazı farklılıklar, heterojen unsurlar ortaya çıkamaz mı?

İşte, bu noktada "postmodernizm" ortaya çıkıyor. Her ne kadar, dünyadaki insanların yaşam tarzları birbirine gitgide daha çok benzese de güçlü bir karşı yönelimin izlerine de rastlanabilecektir. Birliğe karşı direniş, kendi kültür ve dilinin işsizliğini kabul ettirme isteği, yabancılardan etkilenmeye karşı çıkış gibi. Yaşam tarzları ne denli homojenleşirse köklü değerlere —dil, sanat ve edebiyata da— o denli bağlanılmaktadır. Dış dünyalarımız birbirine yakınlaştıkça iç dünyalarımıza özgü geleneklerin değeri artacaktır.⁽⁹⁰⁾

Görüldüğü gibi, medyaların son derece geliştirdiği globalleşen bir dünya hernekadar homojen insanlar ortaya çıkarıyormuş gibi görünse de bu durum postmodernizmlere imkân tanımaktadır. "Anything goes"(herşey uyar) prensibine dayanan postmodernizmi enformasyon çağı ortaya çıkarmaktadır.

Bu şekilde, medyalar ile yayılan hayat tarzı imaj postmodern düşünce —veya eylem— ile reddedilmiş oluyor. Yani, toplumlar, kendi kimliklerini bu enformasyon etkilerine rağmen korumaya çalışıyorlar. Bunun örnekleri, kültürel milliyetçilik⁽⁹¹⁾, etnik-dinsel köklere dönüş ya da köktencilik (fundamentalizm)⁽⁹²⁾ vb. şeklinde görülebilir.

Böylece; enformasyon araçları hernekadar aynı tür mesaj veriyor, "mass(age) is message"⁽⁹³⁾ (kitle (çağ) mesajdır) ilkesi geçerli olup ve

⁽⁸⁹⁾ Akbar, Ahmed: "Postmodernizmin ve İslam" : s. 8

⁽⁹⁰⁾ Naisbitt, John . Aburdene. P.: Megatrends 2000, Büyük Yönelimler: Form Yay., 1990: İst., s.109-110

⁽⁹¹⁾ Naisbitt, J : Aburdene. P.: Megatrends 2000 Büyük Yönelimler: s.125

⁽⁹²⁾ Akbar, Ahmed: a.g.m., s.8

⁽⁹³⁾ Eaudrillard, J : Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu : s. 32

verilen mesajlarda "anlam" yerine "gösteri" hakim oluyor olsa bile, dünya üzerinde postmodern düşünceler canlanmaktadır. Gösteri'nin egemen olduğu "gösteri toplumu"⁽⁹⁴⁾, "programlanmış toplum"⁽⁹⁵⁾ ve "tatminsiz toplum"⁽⁹⁶⁾ olarak nitelendirilebilecek fikir, eser ve hareketlerin ortaya çıkışını sağlamaktadır.

⁽⁹⁴⁾ Debord, Guy : *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*. Form Yay., 1996. İst., s. 9-12. "Gösteri Toplumu" ile ilgili olarak daha ayrıntılı bilgi için okur aynı adlı esere müracaat edebilir.

⁽⁹⁵⁾ Touraine, A. : "Öznenin Doğuşu": *Modernliğin Eleştirisi* içinde, s. 217

⁽⁹⁶⁾ Heller, A; Feher, F.: *Postmodern Politik Durum*, s. 26

4- POSTMODERNİZMİN YANSIMALARI

Postmodernizm, çeşitli sahalarda farklı şekillerde gelişme göstermiştir. Bu nedenle, postmodernizmin farklı sahalara (bilim, din, sanat, politika, kültür, vb.) yansımalarını şimdi ele alalım:

I- Bilimde Postmodernizm

Postmodern çağda modern düşüncenin hakim olduğu bilim anlayışı değişmiş, yeni bir bilim anlayışı doğmuştur.

Frederich Ferre'nin yolunu izleyen Stephen Toulmin (1982), postmodern bilim çağına ulaşıldığını açıklar, Werner Heisenberg, bilimdeki bu radikal değişimin 19.y.y. sonunda başladığını öne sürdü. Bu dönüşümün eksenini, olguların artık, kosmosa eşit ölçüde yayılmış bulunan ve eter denilen bir maddede ikamet ettiklerinin düşünülmemeyeceğidir. Bu teorik manevra ile birlikte, klasik fizikte geleneksel olarak ölçümleri doğrulamak için kullanılan mutlak referans noktası terkedildi. Özellikle, Newton'un ortaya koyduğu "uzay" ve "mekân" kavrayışları bundan böyle doğrulanamıyordu. Heisenberg'e göre Newton'un ortaya koyduğu şema, doğayı idealize ediyordu. Bu nedenle hakikaten gerçekçilikle ilgili değildi. Aynı şekilde, Einstein fizikçilerin zorunlu zamanla değil gündelik zamansallıkla ilgilenmeleri gerektiğini öne sürdü. Bilim adamları geleneksel olarak evrenin kökenini tasvir etmeye çalıştıkları hâlde postmodernist bilim adamları böyle yapmazlar. Postmodernist bilim adamı, Herakleitus'un "doğa, gizlenmeyi sever" özdeyişine bağlı kalırlar. Ancak, bu açmaza bulduğu çözümü seçmezler. Postmodern bilimsel anlayış, araştırmancının yorumlayıcı doğasına eşlik eden "belirlenemez"lerin fenomene anlamını verdiğini öne sürdüler. Heisenberg Descartes'in madde ile bilme yetisi arasında yaptığı ayrımın günümüzde pek az önemli olduğunu belirtir. Bunun nedeni, değerlerden bağımsızlığın hakikati garanti etmemesidir. Gerçekte, değerlerden bağımsızlık imkânsızdır. Bu sonuç, bilimin

yıkıldığını mı imâ etmiştir? Hayır. Bunu Karl Popper örneklerle açıklamıştır.⁽⁹⁷⁾

Lyotard postendüstriyel çağda, kültürlerin ise postmodern olarak bilinen çağa girdikçe bilimsel bilginin konumunun değiştiği üzerinde durur. Ve bilimi, kararsızlıkların araştırılması olarak görür. Lyotard'a göre esas amaç, pragmatizmin kendiliğinden işlersellik araştırması için çok az bir yakınlığı olduğunu göstermektir. Postmodern bilim kavranılamaz olanın "keşfedilmesi" üzerine çalışma, bir "paradoks" anlamında bir iddiayı destekleme ve bu iddiayı uslamlama (akıl yürütme, akılcılaştırma) oyunlarındaki yeni kurallara meşrulaştırmayı gerçekleştirmiştir. Postmodern bilimsel bilgi'nin en çarpıcı özelliği, kendisini geçerli kılan kurallar üzerindeki söylemi açıkça bilimsel bilgiye ait olmasıdır. Bu ait olma (içkinlik) basit bir işlem olmayıp son derece ciddiye alınan "paradokslar"⁽⁹⁸⁾ a ve gerçekte bilginin tabiatındaki değişmeler olan, bilginin alanı üzerindeki "sınırlamalara" neden olmaktadır. Böylece postmodern bilim, kendisini karar verilemezler, açık, denetimin sınırları, eksik enformasyon tarafından karakterize edilen çatışmalar, "fracta" katastroflar ("parça, kısmî" felâketler) ve pragmatik paradokslarla ilgili kılarak, kendi evrimini süreksiz katastrofik, yenilenemez ve paradoksal olarak kuramsallaştırıyor. Ve "bilgi" kelimesinin anlamını değiştiriyor. Böyle bir değişimin nasıl yer alabileceğini açıklıyor. Bilinen'i değil bilinmeyi üretiyor. Postmodern bilim, en çoğa çıkartılmış işlerle yapacak hiçbir işi olmayan paralaji olarak anlaşılan esas bir farklılığa sahip bir meşrulaştırım modeli önermektedir. Yani, bilimsel bilginin üretim şartları üretilen bilgiden ayırıldır. Bilimsel etkinliğin iki kurucu aşaması vardır: "Bilineni bilinemez kılmak ve sonra bu bilgi-olmayı bağımsız bir sembolik meta sistemle yeniden götürmek". Bilimin özgürlüğü onun öngörülemezliğindedir.⁽⁹⁸⁾

⁽⁹⁷⁾ Muphy, John. W: *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. Eti Yay.. Çev.: Hüsamettin Arslan. 1995. I. Baskı. İst.. s. 48-51

⁽⁹⁸⁾ Paradoks, aykırı görünen fakat gerçekte doğru olabilen düşünce.

⁽⁹⁸⁾ Lyotard, F.: *Postmodern Durum, Postmodernizm*: 1990. s.10.69-70, 76-77, 125-126.

Ancak, Lyotard'ın bu postmodern bilim analizinin —ki Bachelard ve Althusser'in epistemolojik (bilgi kuramı) kırılmalar, Foucault'un episteme (bilgi) ve Kuhn'un paradigma (örnek,numune) değişiklikleri anlayışına dayandırmaktadır— günümüzde bilimle uğraşan kimselerin fiilen yaptıklarını düşündüğü şeyleri mi betimlediğini, yoksa sadece bu modeli bugün postmodern teorinin normatif bir ideali olarak mı önerdiği açık değil. Bundan dolayı, Lyotard'ın bilim anlayışının postmodern teori için, önerilmiş normatif bir ideal olarak yorumlanması muhtemelen daha iyi olacaktır.⁽⁹⁹⁾

Ayrıca, Baudrillard'ın, gerçeklik ilkesi yerine benzeşim (simülasyon) ilkesinin geçtiği yolundaki hipotezini açıklarken başvurduğu bir Borges metni de postmodern bilimsel anlayışı yansıtmaktadır.^{(*) (100)}

Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi postmodern bilim, modern bir bilim anlayışından tümüyle bir kopuşu yansıtmaktadır.

⁽⁹⁹⁾ Kellner Douglas: *Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm: Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar* Modernite Versus postmodernite içinde: Çev.: M. Küçük Kıyı Yay., 1994, s.7

^(*) "Bilimde Kesinlik Üsüne

..... Bu imparatorluk'ta Haritacılık Sanatı öylesine bir mükemmellige erişirmişti ki, bir tek Eyaletin haritası bütün bir şehir'i ve imparatorluğun haritası bütün bir Eyalet'i kaplıyordu. Zamanla bu ölçsüz haritalar yetersiz bulundu ve Haritacılık okulları imparatorluk büyüklüğünde olan ve oktası noktasına onunla çakışan bir imparatorluk haritası çizdiler. Haritacılık çalışmasına daha az Bağlılık duyan sonraki kuşaklar bu aşırı büyütülmüş Haritanın yararsız olduğunu düşündüler ve saygısızlık ta göstererek, onu Güneş'le Kışların acımasızlıklarına terkettiler. Batı çöllerinde hâlâ hayvanlar ve Dilenciler'in barındığı, parçalanmış Harita Kalıntıları duruyor; tüm ülkede, Coğrafya Bilim kollarından başka iz kalmamış."

(J.L. Borges; Müze, Çev. C. B. Akal ve E. Özden Gergedan, s. 4; 1987)

Zikr. Necmi Zekâ, postmodernizm, "Yolları Çatallanan Bahçe"; s.7

⁽¹⁰⁰⁾ Zekâ, Necmi: "Yolları Çatallanan Bahçe"; Postmodernizm içinde, s.7

II- Dinde Postmodernizm

Modern bir toplumun özelliği, bir inançlar ve değerler sistemiyle özdeşleştirilmesinden sıyrılıp, aynı zamanda hem modernleşmeden ve dünyevileşmeden yana inançlar hem de kendisine direnen birtakım başka inançlar üretmesi idi.⁽¹⁰¹⁾

Modern düşünce bu şekilde inanç ve değerler sisteminden sıyrılırken, postmodern düşüncenin gelişimi ile “etnik-dinsel köklere dönüş” ya da “köktencilik” (fundamentalizm) düşüncesi ortaya çıkmıştır.⁽¹⁰²⁾

Modernizmin göstermek zorunda kaldıkları çabaların hiçbirini göstermek zorunda kalmayan ve laiklik konusunda herhangi bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmayan postmodernizmin daha “yumuşak” ortamında, bu tür dinci gelenekçi akımlar, geride hiçbir iz bırakmadan erimişler. Ancak, buna karşın bugün “fundamentalizm” adı verilen oluşun en vahşi ve beklenmedik formları ortaya çıkabilmiştir. Teolojik modernizmler, diğer modernizmlerle birlikte, modern insanlar olarak bizleri oluşturan geçmişin köktenci başkalığı ya da farklılığı ile ilgili o temel duyumu —konum gereği bizden önce var olan insanların, bu nedenle modern değil, gelenekçi olduğu ve bu anlamda da düşünüş ve davranış biçimlerinin bizinkilerden köktenci ölçüde farklı olduğu ile ilgili duyumu— paylaşır. Tüm eski dünyalar ölür ve gerçek modernlik, doğduğu anda bizim için radikal biçimde “öteki” olur. Bu nedenle modernler neredeyse dinsel bir nitelik atfettikleri “yeni” duyuları ile kendilerinin geçmişte yaşamış insanların —ve bugün yaşayan sömürge halkı, geri kültürler, Batılı olmayan toplumlar ve “geri kalmış” azınlıkların— tümünden de bir şekilde kesinlikle farklı olduklarını hissettiler. Bu nedenle, postmodern için kopma noktası, yeni bir şekilde politik 3. Dünyacılık konusunu ve Batı “kanon”(kaide) unun yıkılışı ve

⁽¹⁰¹⁾ Touraine, A.: “Öznenin Doğuşu”. Modernliğin Eleştirisi içinde, 1994, s. 3-41

⁽¹⁰²⁾ Akbar, Ahmed: “Postmodernizm ve İstâm”: s. 8

diğer global kültürlerin yeni bir biçimde alımlanışı olasılığını ortaya çıkartan bir ruhsal, toplumsal ve kültürel ötekilik formlara doğru varsayımsal bir takım açılma noktalarında kendini gösterir. Bugün "fundamentalizm" olarak ele alınan süreç, postmodern bir görüngüdür. Ve düşünmek istediği ne olursa olsun düşündüğü daha saf ve daha sağın(doğru, sahih) bir geçmiştir.^(*) Dinsel kökenli fundamentalizmler, Marvin Harris postmodern zamanlar'ı üzerine kaleme aldığı aşırı düzeyde duygusal suçlamasının bir bölümünde yeni fundamentalist görüşlerin her türlü başarı —yaşam ya da mutluluk arayışı (özellikle finansal açıdan) üzerindeki vurgulamalarını eleştirir. Yine de dinsel postmodernizmler, çok pahalıya mal olan ve derinler de hissedilebilen toplumsal ve kültürel farklılıkların gerçekten toplumsal ve kültürel farklılıklar olarak yaşandığı modernist duyumun bir "gerçekliğini" oluştururlar.⁽¹⁰³⁾

Dinsel anlamda postmodernizmler özellikle, "cemaatleşme" şeklinde de kendini gösterir.⁽¹⁰⁴⁾

Jean Baudrillard, "gerçekleştirilmiş bir ütopya" olarak gördüğü Amerika'da "tarikatlar" ın neden güçlü ve dinamik oldukları üzerinde durur. Ona göre, ırkların, kurumların, tekniklerin böyle gelişigüzel bir şekilde birbirine karışması sonucu, tarikatların çoktan ortadan kalkması gerekirdi. Oysa, burada, tüm canlılıklarını, ahlâki saplantılarını ve meczupluklarını (ilâhi aşkla aklı dengesi değişmiş kimse) korumayı bilmişlerdir. "Tarikat" olayı, sanki, Amerika'nın kaderini belirlemiştir.⁽¹⁰⁵⁾

(*) Daha sonra islâmi ve "klerik" (kilisenin politikada yeri olması savunulan) bir nitelik kazanan İran devrimi en başta, elbette bir modernizasyon ajanı olan Şah'a karşı düzenlenmişti. Yani bu anlamda, modern, endüstrileşmiş ve bürokratik bir devlet üzerindeki vurgulamaları ile "anti modern" olduğu ölçüde de "postmodern" bir hareketti.

Zikr. Jameson, F.: a.g.e., s. 486

(103) Jameson, F.: a.g.e., s. 485-488

(104) Sarıbay, Ali Yaşar: Postmodernite, Sivil Toplum ve İslâm: İletişim Yay., 2. Baskı, 1995, İstanbul, s. 35-36

(105) Baudrillard, Jean: Metinler ve Söyleşiler, 2. Baskı, Çev.: Oğuz Adanır, 1988, İzmir, Ajans Tüner Yay., s. 24-25

Böylece, postendüstriyel bir toplum olan Amerika'da tekniğin son derece ilerlemiş olmasına rağmen tarikatlar örneğindeki gibi, postmodern anlamda dinsel, ahlâkî bir, geri dönüş söz konusu olmuştur.

Dinsel anlamda postmodernizmler sözkonusu olurken, burada, bir kavram üzerinde durmamız gerekiyor. Bu kavram "dekadans" tır. Dekadans, modernliğe aynı anda hem direnen, hem de moderninin tüm vaatlerinin söndüğü ve çözüldüğü bir gelecek yazgısı olarak ardından geldiği bir özelliktir. Kavram, dindışının, homo economicus'un ve yararcılığın etkisinden sonra en garip dinsel mezheplerin geri dönüşünü düşlemler. Bu nedenle de üst yapının temelini her şeye gücü yeterliği üzerine gölgesini düşüren kültürel özerkliğin bir hayaletidir. Bu nedenle, "dekadanlık", bir bakıma, postmodernin kendisine yönelik bir ön sezgidir. Dekadanlar bir öteki'nin öteki'leri, bir farklılığın farklılıklarıdır.⁽¹⁰⁶⁾

Bir başka noktada da da etnik-dinsel köktencilik, postmodernizmin hem nedeni hem de sonucu olarak ele alınabilir. Medyalardaki gelişmeler, ifade özgürlüğünün bulunması, köktenci dürtülerin yayınına şimdiye kadar görülmemiş çapta izin vermesi, öz-kimliğini bulma ve kişiliğini kanıtlama ateşini alevlendirmiştir. Postmodernist dünyada ortaya çıkan bir gerçek varsa o da medyanın kullandığı şekliyle fundamentalizm kavramının dinle sınırlanmayacağıdır. Bu fundamentalist hareketler dinsel olduğu kadar ırksal, mezhepsel de olabilir.⁽¹⁰⁷⁾

Görülüyor ki, postmodern ile birlikte, modern din anlayışı terkedilerek, dini inançlara —mezhepler, tarikatlar, cemaatler vb. — bir dönüş sözkonusu olmuştur.

⁽¹⁰⁶⁾ Jameson, F.: a.g.e., s. 480

⁽¹⁰⁷⁾ Akbar, A.: a.g.m., s. 8-9

III- Sanatta Postmodernizm

Postmodernizm, temelde modern'e veda değil onun sorgulaması olduğundan, modern düşünceden kırık bir çizgiyle ayrılmış değil, tersine özel bağlarla ona bağlanmış bulunduğu; bu durum özellikle sanatsal alanda belirginleşmektedir.⁽¹⁰⁸⁾ Bu nedenle, sanatta postmodernizmi ele alırken "modern sanat" öncüllerinden faydalanmak gerekir.

Zira modernizmin "bunalım" devresinde, 1960'ların yarısında Octavio Paz şöyle diyordu:

"Biz, modern sanat fikrinin sorunu
ile karşı karşıyayız."

Peter Burger bu tarihten sonra bir "postavant-garde" sanatından söz etmeye başladı. Bu terimle sürrealist isyanın yenilgisini ifade etmek istedi.⁽¹⁰⁹⁾

Ancak, burada, sanatın son'undan değil, modern sanat düşüncesinin, bir başka deyişle, değişime tapma ve kopuş üzerine kurulmuş bir estetiğin sonundan söz edilebilir.⁽¹¹⁰⁾

Bir kıyaslama yapılırsa, modernist sanatın içine işçiliğinin biçimsel bilgiçliğinin ve estetik talepkârlığının aksine, "yüksek kültür ve popüler kültür" biçimlerini karıştıran, estetik sınırları altüst eden sanatın alanını reklâm imgelerini, televizyonun oldukça değişken mozayiklerini, soykırım sonrası nükleer çağın deneyimlerini kapsayacak denli genişleten ve her zaman tüketim kapitalizmini çoğaltarak üreten "postmodernist sanat" bölük pörçük ve eklektik(seçme)ti. Yüksek modernizmin ahlâkî ciddiyetinin yerini ironi, pastiche, kinizm, ticari

⁽¹⁰⁸⁾ Wels, Wolfgang: *Modern Sanatın Ruhundan Postmodern Felsefenin Doğuşu I*. Varlık, Aralık, 1992, s. 1023

⁽¹⁰⁹⁾ Abadan-Unat, Nermin: a.g.m., s. 7

⁽¹¹⁰⁾ Paz, Octavio: "Şiir ve Modernite": Çev.: Nilgün Tuda Küçük, *Modernite Versus Postmodernite içinde*, 1994, s. 101

tutum ve kimi durumlarda dobra bir nihilizm aldı. Böylece, modernizm, "yüksek sanat" ın yasası ve bir parçası haline gelirken postmodernizm pop art'da ve aynı zamanda dönemin mimarisinde film ve edebiyatında görülebilen "anything goes" (herşey uyar) yollu bir populist estetik sergiledi.^(*) Modernist sanatın büyük bir kısmı geleceğe yönelimliydi; yeni olanın karşısında coşkuya kapılıyor, yeniliği hoşnutlukla karşılıyordu. Postmodernist sanat ise bütün bir sanat tarihinden seçilmiş stillerin, biçimlerin ve türlerin eklektik karışımları içinde eskiye nostaljik hayranlığı yeninin karşısında büyülenmeyle kaynaştırdı. Ve modernist hareketin siyasal avant-garde'ı en azından yadsıma ve ihtilafı kutsayarak sanat ve yaşamın dönüştürülmesi çağrısında bulunurken postmodernist sanat, genellikle dünyadan olduğu haliyle zevk aldı ve mutlu bir şekilde estetik stiller ve oyunlar çoğulculuğu ile bir arada yaşamıştır.⁽¹¹¹⁾

Postmodernizmin rahatlatıcı etkisi⁽¹¹²⁾ sayesinde "Sanatta Yeniden Doğuş" tabiri kullanılabilir. Özellikle, telekomünikasyon devrimi ile

(*) Müziğin postmodernle arasındaki en önemli ilişki uzamın (mekân) kendisinden kaynaklanır. Herşeyden önce MTV müziğin (mekânsallaştırma) uzamsallaştırılmasını gösteren bir dışavurum olarak kabul edilebilir. Zira burada kendi "foutevil" ünüzü oluşturamaz, derin düşünebilme ve tadını alabilmek üzere müziksel bir nesne sunamazsınız. Bağlam, kablolarla aktarır, tüketicinin çevresindeki uzamı müziklendirirsiniz.

Güzel sanatlarda Andy Warhol'un "Elmas Tozu Ayakkabıları" bize postmodernizmi çağırıyor. Warhol'un burada belirtmek istediği donuk bir X ışını zerafetini bize yansıtmasıdır. Bu sanatta, fotoğrafın rolü ortaya çıkıyor.

Edebiyatta "Yeni Roman" türü ortaya çıkmıştır. Özellikle, "Les Corps Conducteurs" (İletken Bedenler) yazarı Claude Simon'dur. Bu yapıt Yeni Roman türüne en uygun örnektir.

Yeni Roman türünün en belirgin özelliği tarafsız ve bileşimsel uygulamalar arasında bir kopuş noktasında üretilmiş olmasıdır. İletken Bedenler'de "kişisel" nitelikler neredeyse tümüyle silinmiştir. Özne'nin belirgin, boşluğu söz konusudur. Tümüyle kendi bireysellikleri içinde kişisel dünyalarını oluşturmak zorunda idiler. Bu Yeni Roman türünde okur, dilin parçalanmış sonucuna varamaz (okuru herhangi bir özne konumundan tümüyle yoksun kılan şey) ve bu nedenle geriye doğru gösterilen bir filmde olduğu gibi önceden elde edilmiş bulunan özne konumunun kalıcılığını haklı göstermek üzere yeni düşsel bir nesne üretir.

Filmde ise, "felâket" imgelemi yakın ve uzak gelecek kategorisinin formlarını muhafaza ederek fütürist bir özellik taşımaktadır. "Terminatör", "Road Warrior" gibi postmodern filmler bizlere gelecek üzerinde birtakım düşünce ve varsayım sunuyor görünüyorlar. Aslında, bu tür filmlerin bize vermek istediği şey, özel efektlerle birlikte teknolojinin kendisidir. Burada anlaşılması gereken nokta postmodern teknolojinin kendi kendini tüketiş veya kutlayışının bir şekilde gerçekleştiğini anlatmaktadır.

Zikr. Jameson, F.: Postmodernizm, 1994, s. 386, 37-38; 183, 184, 481-483

(111) Kellner, Douglas: "Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm : Bazı Meydan Okumalar ve Sorunlar"; Çev.: M. Küçük, Modernite Versus Postmodernite içinde, s. 227-228

(112) Jameson, F.: a.g.e., s. 402-403

medyaların yaygınlaşması vasıtasıyla sanat alanında —görsel ve işitsel— büyük bir yönelim gerçekleşmiş oldu.⁽¹¹³⁾

F. Lyotard, postmodern'i, modernin bir parçası olarak görerek bir sanat yapıtının önce postmodernse, modern olabileceğini belirtmektedir.⁽¹¹⁴⁾ Lyotard, postmodern bir bakış açısıyla modern sanatı açıklamakta, modern sanatı postmodernizme yaklaştırarak^(*) "yüce" estetiğinin oluşumu üzerinde durmaktadır. Ona göre yüce, dikey değil yatay düzlemde yönlendirilmelidir; bu sayede işlev kazanır. Çünkü, gerçekleştirilmelerin çeşitliliğinde şu geçerlidir: Hiçbir sanat eseri tek sanat eseri değildir; hiçbir stil tek stil değildir, hiçbir başlangıç tek başlangıç değildir. Tüm oluşum daha çok bir nihilizm "tabanı" üzerinde ve yok edilmesi olanaksız bir potansiyellik alanında hareket eder. Bu durumun geçerliliği her türlü koşulda onaylanmalı ve savunulmalıdır. Postmodern anlayışta yüce, bundan başka bir şey değildir. Geriye dönüşlü değildir, eleştirel ve deneyseldir. Lyotard'a göre avantgarde'ler aynı zamanda romantik özlemi terk ediyorlar. Çünkü, gösterilemeyi uzaklarda, resmin sujesinde bir kayıp kaynak ya da amaç olarak değil, yakınlarda, sanatsal çalışmanın kendisinin koşulları içinde sunmaya çalışıyorlar. Onların yüce'si, çok az nostaljik: kayıp bir sonsuzun sunulduğundan çok yapılan plastik denemelerin sonsuzluğuna yöneliyor. Böylece, Yüce, bir dizi henüz fark edilmemiş olanak ve gerçeklik denemelerinin yatağı ve motoru haline geliyor. Lyotard'ın yüce için söylediği şu cümle de bu şekilde anlaşılabilir :

"Gösterilemeyen sorunu... benim gözümde...
gelecek yüzyılda düşünceyi ve yaşamı
kullanmaya degecek tek sorun"

⁽¹¹³⁾ Naisbitt, John: *Megatrends 2000, Büyük Yönelimler*. Form Yay.. 1990. s. 57

⁽¹¹⁴⁾ Lyotard, F.: *Postmodern Durum, Postmodernizm*. 1990. s. 95

^(*) Bkz. Modern Sanat bölümü

Bu doğrultuda, Lyotard'ta modern sanatta (postmodern sanat) ön plâna çıkan iki uzantı: "heterojenlik" ve "karşılaştırılmazlık" tır.⁽¹¹⁵⁾

Postmodern yazarlar, sanatı karakteristik olarak, kendilerini sanatla dile getirmek amacıyla değil, tersine algılamalardan yola çıkarak gerçekliğimizi kavramak amacıyla ilk sırada temalaştırırlar. Sanat, yansımanın hedef değil, model alanıdır. Çünkü, algılama potansiyelleri hazırlar, özel bir algılama yeteneği ister ve verir. Bu algılama, aistetik düşüncede söz konusu olan bir algılamadır.⁽¹¹⁶⁾

Görülüyor ki, postmodern sanatta, önemli olan gösterilemeyi gösterime sunmaktır.

⁽¹¹⁵⁾ Welsch, Wolfgang: a.g.m., I. Varlık, Aralık, 1992, S. 1023, 1992, s. 5-6

⁽¹¹⁶⁾ Welsch, Wolfgang: a.g.m., II. Varlık, Kasım, 1992, S. 1022, 1992, s. 4

IV- Politikada Postmodernizm

Farklı sahalara yansıyan postmodernizm politik alanda da kendini göstermiştir.

Ancak, birçok toplum ve edebiyat eleştirmeni, postmodernizmin — en iyimser bir değerlendirmeye— “apolitik” olduğunu düşünür. Basitçe ifade edilirse, “kararlaştırılmazlık, kararlardan yoksunluk” olarak yorumlanır. Oysa, postmodernizm, inceden inceye ancak adam akıllı politiktir. Çünkü eleştiride bulunuyorlar, fakat, özgürlüğe götürecek hiçbir formülleri yok. Özgürleşme önerisinde bulunuyorlar, fakat alışılmış şekilde değil. Kısacası, talimatsız bir siyaset felsefesi üretiyorlar. Postmodernizm, yönetimlerin nasıl devrilmesi gerektiğini açıklamaz. Postmodernistler, politikayı toplumsal anlam sorununa cevaptan çok, teknik bir şey olarak görürler. Özellikle, politik faaliyette toplumsal sürekliliği sağlama yönteminden çok, kişisel ve toplumsal varoluşun anlamıyla ilgili sorunlara yönelinir. Bu doğrultuda, görülür ki, postmodernizm, geleneksel politik ontolojiyi parçalar. Anlaşılır bir ifade ile, yeni yasalar önerdiklerinde, insanların kurumlaştırılmış bulunan ve her durumda meydan okunabilen önceki yasalardan başka bir amaçları yoktur. Yani, alışıldık yapısal kontrol araçlarının terk edilmesiyle beraber, “özyönetim kabul edilir tek yönetim” biçimidir. Postmodernizm, “radikal demokrasi” denilen demokrasiyle paralellik içerisindedir. Otoritenin mutlak gücünün sorgulanmasıyla birlikte, kamu hissiyatını içeren kararlar alınmaktadır; kendi kendini yönetimi zorunlu görür.⁽¹¹⁷⁾

Bu bakımdan Radikal Demokrasi postmodern düşüncenin gelişimini bir tehdit olarak görmeyip, kendi amaçlarının icra edilmesinde zaruri bir araç olarak karşılar.⁽¹¹⁸⁾

⁽¹¹⁷⁾ Murphy, John, W.: *Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. Eti Yay., 1996. İstanbul, s. 213-251

⁽¹¹⁸⁾ Mouffec, Jhantal: “Radikal Demokrasi Modern mi Postmodern mi?”. *Modernite Versus Postmodernite içinde*. Çev.: M. Küçük, s. 196

Özellikle, bazı çevrelerin postmodernizmi reddetmeleri —bazı Marxislerin postmodern harekete olumsuz bir tepki göstermelerine neden oldu— meselâ, F. Jameson, geç kapitalizmin kültürel bir ifadesi olduğunu savunarak, kapitalizmin kendi mezarını kazdığını ifade etmesine kadar varmıştır. Dolayısıyla, postmodernizmin siyasal değerini, Jameson “muhafazakâr” olmakla suçlar. Lyotard, siyasal örgütlerin yalnızca karşı çıktıkları iktidar düzenini yeniden ürettiklerini belirtir. Baudrillard, “Siyasetin Sonu” sloganını başlatanları (1968) temsil eder. Daha sonra Arthur Kroker ve David Cook’un birlikte yazdıkları (1978) “The Postmodern Scene” de Baudrillard’ın yolundan giderler. Guattari ve Negri ise postmodern siyasal kolajların (birleştirme, ekleme) mümkün olduğunu gösterir. Böylece, postmodern siyaset, ne yapabileceğine ilişkin daha büyük bir manivela^(*) duygusunun evrimi anlamına gelir. Bu doğrultuda, postmodern siyaset aynı anda hem maddi hem de temsili olan bir ödüller çerçevesinde cereyan eden kökten olumsuz bir imgelem, strateji ve yaratıcı manevra olarak odak noktasına yerleşir.⁽¹¹⁹⁾

Bir başka açıdan da, postmodernliğe ilişkin yaşanan ihtilaf, “siyasal düzeyde gerçekleşen sınıf mücadelesine” bir örnektir. Bu şekilde, siyasal düzeyde, postmodernlik, Marxisme yönelik bir saldırı şeklinde yorumlanır. Postmodernler, ilerlemenin bir söylence olduğunu iddia ederek, postmodernliğin dışındaki ya da içindeki her konunun siyasal çıkarımların ve değerlerin damgasını taşıdığını belirtirler.⁽¹²⁰⁾

Başka bir açıdan da, postmodernizmin siyasal yönünü ifade etmek için “Postmodernist Burjuva Liberalizm” kavramı kullanılmıştır.⁽¹²¹⁾

^(*) Manivela, bir cisim hareket ettirmek için kullanılan çeşitli aletlere verilen ad; hareket ettirici faktör.

⁽¹¹⁹⁾ Ryan, Michael: “Postmodern Siyaset”. Çev.: M. Küçük. *Modernite Versus Postmodernite* içinde, s. 299-314

⁽¹²⁰⁾ Sarup, Madan: *Post Yapısalcılık ve Postmodernizm*. Çev.: A. Baki Güçlü. Ank Yay., Ankara, 1995. 1. Baskı, s. 214

⁽¹²¹⁾ Rorty, Richard: “Postmodernist Burjuva Liberalizmi”. 1995. Sarmal Yay., Çev.: Yavuz Alogan. 1. Baskı, s. 71

Böylece, kendilerini postmodern olarak kavramayı seçmiş olanlar, ilk plânda “büyük anlatı” yı geride bırakanlardır. Burada, bir “postmodern politik durum” dan bahsedilebilir. Postmodern Politik Durum’da yaşayanlar, kendilerinin kutsal ve mitolojik kökeni, katı nedenselliği, gizli teleolojisi, herşeyi bilen, aşkın bir anlatıcısı olan ve kozmik ya da tarihsel bir anlamda mutlu bir son vaadeden bütünsel hikâyeden sonra geldiklerini hissetmektedirler. Bu ifadede, “kuramların —ya da politik çözümlerin— yeniden devreye sokulması” postmodern politik durumun bir karakteristiğidir. Postmodern Politik Durum, kültürler ile söylemlerin çoğunluğunun kabul edilmesi öncülüğüne dayanmaktadır. Özellikle, değişik türlerin çoğulculuğu, bir proje olarak postmodernite de örtük bir şekilde vardır. “Büyük anlatı” nın yıkılışı, çeşitli —yerel, kültürel, etnik, dinsel, “ideolojik” — küçük anlatıların bir arada yaşamasına doğrudan bir davet niteliğindedir. Küçük anlatıların bir arada bulunması oldukça farklı biçimlere bürünebilir. Bu özellik, evrensellerin hem toptan reddiyle hem de görelileşmesiyle elele yürüyebilir. Postmodern durumun böyle bir “görelî evrenselciliği” ne katkıda bulunan başlıca faktörlerden birisi, politik coğrafyamızda artık araştırılmamış bir alan bulunmamasıdır. Büyük bir “laikleşme” fikrinin yıkılışı postmodern politik durumun bir gerçeğidir. Postmodernin politik yönünde Janus^(*) gibi ikili bir yüzü vardır.⁽¹²²⁾

Bu şekilde, göreceliğe gönül vermiş siyaset bilimciler geleneksel siyaset bilimi kavramlarından uzaklaşıyor. Buna göre, postmodern bir toplum (veya postendüstriyel toplum) da siyaset bilimciler şu hususlara dikkat etmek zorundadırlar. İlk olarak; siyaset dünyası bundan böyle tek bir paradigma ile çözülemez. İkincisi; değişik çıkarlarla ilgili sorunlar birden fazla paradigma gerektirir. Son olarak ise:

^(*) Janus. Eski Roma’da başı iki yüzlü bir tanrı

⁽¹²²⁾ Heller, Agnes; Feher, Ference: *Postmoderna Politik Durum*: Çev.: Şükrü Argın, Osman Akınhay. Öteki Yay., 1993. Ankara. s. 7-24

paradigmaların çokluğu, "collage" (yapıştırma) işleminin farklı bir siyasal dünyaya özgü olduğu anlamına gelir. Dünyamızda düne kadar sorgulanmadan kabul edilen veriler —ulusal devlet, ulusal egemenlik, siyasal partiler bürokrasiler yok olmasalar da oldukça değişik karma formüller çerçevesinde varlıklarını devam ettireceklerdir. Siyaset biliminde hem makro hem mikro düzeyde çalışılacak, çözümlenmeler çoğulcu paradigmalar yoluyla yapılacaktır.⁽¹²³⁾

Anlaşılacağı gibi, politikada postmodern bir durum söz konusu olduğunda geleneksel politika kavramlarından vazgeçilip yerine çoğulcu paradigmalar yoluyla çözümlenmeler getirilecektir.

⁽¹²³⁾ Abadan- Unat, Nermin: a.g.m., s. 17

V- Kültürde Postmodernizm

Postmodern anlayışın kültür'e de bir takım yansımaları sözkonusu olmuştur.

Toplumların postendüstriyel oldukları çağda, kültürler de postmodern olarak bilinen çağa girmektedir.⁽¹²⁴⁾

Toplum ve kültürdeki hızlı değişimin tasviri bağlamında 21. y.y.'a doğru yapılan "Enformasyon Toplumu" sanayi toplumu temelinde gelişen, ancak ondan farklı oluşan bir toplumsal ve kültürel yapılandırmadır. Bu çerçevede sanayi toplumu modern durumu ve modernizm içermekteydi; enformasyon toplumu ise postmodern durumu ve postmodernizmi içermektedir.⁽¹²⁵⁾

Dolayısıyla, postmodernizm, gelip geçici bir heves, bir modadan öte, varlığı inkâr edilemeyecek "yeni" bir dönem (ya da bir dönemin kendine has üslûbu) dur.⁽¹²⁶⁾

Modern kültür, geniş oranda söylemsel tarzda karakterize edilirken, postmodern kültür, büyük ölçüde betisel (figüral-tasviri) dir. Betisel, yazınsal bir duyarlılıktan çok görsel bir duyarlılıktır. Ussalcı ya da didaktik kültür görüşlerine karşı çıkar. Meselâ; kültürel bir metnin ne anlama geldiğinden çok ne yaptığını sorar.⁽¹²⁷⁾

Postmodernistler'e göre, Batı Felsefesinin nin bütünü içinde benimsenmiş bulunan "egemenlik" kültürü artık aklanamaz. Postmodernistlerin reddettikleri "düalizm" ve "hiyerarşi" dir. Bu nedenle, postmodern bir toplum "batınî kültürü" —insanî ilhamı şekillendiren bir kültür tarzını— doğurur. Böylece, toplum kendi kendini meşrulaştırır. Çünkü, kültür, özerk değildir. Parsons ve diğer

⁽¹²⁴⁾ Lyotard, F.: *Postmodern Durum, Postmodernizm*: s. 10

⁽¹²⁵⁾ Bayhan, V.: "Enformatik Kültür". 1993. s. 114

⁽¹²⁶⁾ Zekâ, Necmi: *Postmodernizm*, s. 9-10

⁽¹²⁷⁾ Sarup, Madan. *Postyapısalcılık ve Postmodernizm*: Çev.: A. B. Güçlü, 1995. s. 200

realistlerle doğrudan tezat içinde, kültürün bağımsız bir sistem statüsüne akort edilemediğini savunurlar. Buna göre, kültür, geçmişte mümkün olduğu düşünülen şeyi sınırlar. Bu şekilde, postmodern bir kültürün unsurları : akıl, uzay, zaman, tarih,⁽¹²⁸⁾ *kişisel kimlik*, kişiler arasılık alanıdır.⁽¹²⁸⁾

Buradan, postmodernizm, özne'nin neyin karşıtı olduğunu çok iyi tanımlar. İtkilerin özellikle de yasa ve üstben'in bilinç dışına attıklarının kişisel olmayan dili, artık yalnızca bireyin içine haps olmaktan kurtulur. Bunlar; "tüketim toplumu" olarak adlandırılan ve aynı zamanda toplumsal talebin yerine, yeni bir iktidarın dili olarak kullanılan bir kültüre doğru saldırganca bir geri çekilmeyi koyan toplumun her yerinde görülür bir hâldedir. Bu postmodern kültür, her şeyden önce derinliği, yani imlerle anlam arasındaki mesafeyi reddeder. İşte, bu nedenle, öznenin ortadan kaldırılmasını ve "nesnenin" —örneğin, Andy Warhol' de Campbell çorba kutusu ya da Coca Cola şişesinin— "öznenin yerini alması" nı —ki öznenin kendisi de yine aynı yazarın Marilyn'indeki gibi reklâm nesnesi olabilir— en uç noktasına kadar götürür.⁽¹²⁹⁾

⁽¹²⁸⁾ Postmodernistler, "akıl" saf olmadığına toplumsal sonuçlara sahip bulunduğuna inanırlar. Bir başka deyişle, aklın esaslarının öğrenildiğini ve dolayısıyla evrensel olmadıklarını öne sürerler. Postmodernistler, akli aşağılayarak bir kenara atmazlar, yalnızca, aklın yaratıcılarını kontrol etmesine izin verilmesini reddederler. Postmodern "uzay" arzuya göre değişir. Uzay, politiktir, bir pratik yapıdır. Uzay sonsuz değildir. Çünkü dilde varlık kazanır. Uzay, bir dilsel performans sistemidir. "Zaman", konusunda, bir mekanik olaylar birliği olmaktan çok, bilinçli bir şekilde birleştirilen deneyimlerin şekillendirdiği şey olduğunu savunurlar. "Tarih" in ise hiçbir temeli yoktur. Varolanların hepsi olaylardır; her nasılsa bir anlamlı model halinde organize edilmiş bulunması gereken olaylar. İnsanlığın belirli bir yönde hareket ettiği fikrine karşı çıkarlar. "Kişisel Kimlik" konusunda, ben'in kurgusal olduğunu öne sürerler. Ancak, ben'in bir kurgu olduğunu öne sürmek insanların kimliklerini sürdürmek için çaba göstermeyecekleri anlamına gelmez. Ben, bir kendilik değil, kişinin ürettiği bir şeydir. "Kişiler arasılık alanı" nda —düalizm, postmodernizm tarafından tahrip edildiği için —birey artık bir nokta veya benek olarak alınamaz. "Ben" in " Sen" i gerektirdiği ve bu unsurların tesadüfen bir araya gelmedikleridir. Ben bir ada değildir. Ancak, dünya ben ve sen'e ayrılmadan önce bir biz'in olduğunu öne sürmüşlerdir.

Zikr. Murphy J. W.: a.g.e., s. 180-207

⁽¹²⁸⁾ Murph. J. W.: *Postmodern Toplumsal ve Analiz ve Toplumsal Eleştiri*: 1995, s. 180.

⁽¹²⁹⁾ Touraine, A.: "Öznenin Doğuşu": *Modernliğin Eleştirisi* içinde, 1994, s. 280

“Öznenin ölümü” nün ifade edilmek istendiği bu şekilde: postmodern bir kültürde “kültür”, kendi içinde bir ürün olmuştur: pazar, kendi kendisinin ikamesini gerçekleştirmekte ve gerçek anlamla, kapsamına aldığı nesnelere herhangi biri kadar metalaşmaktadır. Bu şekilde, postmodernizm, bir kültür olarak, salt metalaşmanın tüketimi olarak ta ifade edilebilir.⁽¹³⁰⁾

Bu ifadelerle, postmodern kültür, post endüstriyel toplumlarda metalaşma, öznenin ölümü, kültürün kendi içerisinde bir ürün olması şeklinde ortaya konulmaktadır.

⁽¹³⁰⁾ Jameson, F.: a.g.e.: s. 10

5- POSTMODERN SOSYOLOJİ

Bilimsel çalışmalar, tıpkı, sanatsal etkinlikler gibi her zaman belli bir dönemin oluşturduğu "Zeitgeist" (çağ ruhu) içinde yapılagelmektedir. Küçülen dünyamızda düşünürlerle sanatkârları sürekli meşgul eden "postmodernizm" akımı kuşkusuz bilimsel çalışmalara da sıçramıştır. Bu nedenle çok seçmeli bir biçimde bu akımın sosyoloji'ye olan yansımalarını incelemeye çalışalım.

Postmodern toplumbilimci kuramcılar, geleneksel metodoloji ve sosyal tasavvurların terk edilmesini şart koşturmaktadırlar. Topluma dil oyunlarının bir ürünü olarak bakılmasını istemektedirler. Bu alanda, önde gelen isimler, Fransızlardan R. Barthes, G. Decuze, V. Derrida, J. F. Lyotard'dır. Bunların hepsi kendini "Postmodern" saymakta ve arkasından gelen bilim âlemini peşlerinden sürüklemektedirler. Postmodernizmin artan önemi, yapısalcılığın itibardan düşmesine bağlantılıdır. Batılı bilimsel gelenek realiteyi subjektiflikten ayırmaya eğilimlidir. Metodolojide objektif veriler sağlayabilmek için insan faktörü bertaraf edildi. Objektif olma uğruna toplumbilimciler inceledikleri sujelerin kendilerini ve dünyayı nasıl algıladıklarını farkına varmaz oldular. Sonuç olarak toplumsal gerçek soyut olarak belirlendi. "Postmodernizm" işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Kartezyenizm^(*) i yadsıyan bu akım,

Kanaat = subjektif
gerçek = objektif

tarzındaki ikilemi reddetmektedir. Geleneksel Sosyoloji temelinde dualisttir. Simgesel etkileşimler bile bu ikilemden kendilerini kurtaramadılar. Postmodernizm işte bu noktada kendi ilkelerini ortaya sürmektedir :

^(*) Kartezyenizm, Descartes ve onun kuramlarını yadsıyan akım.

“düzen sadece yapısal alternatiflerle yaratılmaz”

Postmodernistlere göre; bireysel spontene (kendiliğinden eylem) toplumsal denetime ters düşmez.⁽¹³¹⁾

Görülüyor ki, postmodernizm, alternatif bir sosyolojinin gerekliliğini vurgulamaktadır : “Postmodern Sosyoloji”. Bu tür bir sosyolojiye göre “Modernite” gibi temelleri sarsılan geleneksel sosyolojinin bugün yüzyüze olduğu teorik araçların yeni bir sosyal uygulamasını aramak, ya da eski öncülleri terkederek yeni bir teorik kurgulamaya yönelmek. Bu yeni teorik kurgulama ise, ancak, “yorumdan kopuk bir realitenin olmadığı” öncülü üzerine inşa edilebilir ki bu da Postmodern Sosyoloji’ye giden yolu açar.⁽¹³²⁾

Burada, şu noktaya dikkat edilmelidir:

Modernite projesinde esas fikir: sosyal yaşam bilgisinin kontrol ve prediksyonu kolaylaştırdığıdır. Sosyolojik bilgi ve sosyal yaşam arasındaki en uygun ilişki budur. Şayet, mümkün değilse, bunu iddia etmek güçtür. Böylece sosyologlar, bugün karşı karşıya kalınan durumlarla postmodern’in konusu dahilinde nelerin yer alacağı sorunu ile karşılaşır. Bu durumda iki husus dikkat çekicidir: Birincisi, sosyolojinin geleceğinin tehlikede olduğu tartışmasıdır. (Baudillard-1983 - 1988: 207) —Ki meselâ, enformasyon teknolojileri içerisindeki değişimler kitlesel bir çağda öncü durumda iken, sosyolojinin ana temasının “sosyal” den intikaline yardımcı olmuştur. İkincisi ise, teorisyenlerin, modernitenin bir uzaması olarak bakışıdır.⁽¹³³⁾

Bu şekilde, postmodern sosyolojinin vücut bulduğu ortam, modernitenin tüm karakteristiklerinin sorgulandığı ve bunların alternatiflerinin ön plâna geçtiği durum’la ilgilidir. Postmodernizmin modern’in sınırlarını sorgulayıcı bir durum olarak belirmesiyle,

⁽¹³¹⁾ Abadan-Unat, Nermin: a.g.m., s. 13

⁽¹³²⁾ Sarıbay, Ali Yaşar: “İslâmi Sosyoloji: Postmodern Bir Sosyoloji mi?": İslâmi Araştırmalar, C. 7, Ş. 2, Bahar, 1994, s. 123. I. Ulusal Sosyoloji Kongresi’ne sunulan bildiri’den : 3-4-5 Kasım 1993, İzmir

⁽¹³³⁾ Pavlich, George: “Contemplating a Postmodern Sociology: Geneology, Limits and Critique”: The Sociological Review, Volume 43, No: 3, August: 1995, s. 549

sosyolojinin uygunluğu, ilgileri ve değeri de sorgulanmaya başlanmıştır.⁽¹³⁴⁾

Buradan hareketle, Gouldner, modern sosyolojideki üç kriz üzerinde durur. Ona göre, modern sosyoloji (akademik) içerisinde "tabiatında var olan üç çelişme" vardır.^(*) Birincisi; sosyoloji ile birlikte sosyolojiyle çelişik bir neticelenmeye "Welfare State" (Sosyal Devlet)'e işaret eder. Burada, sosyoloji mağdur edilmişin, ezilmişin yaşamları üzerinde devlet reformlarının belirlenmiş sonuçlarını ortaya koyar. Sosyal devlet içerisinde çalışmış sosyologlar, onun başarısızlıklarına dikkati çeker. Gouldner'in deyişleyle:

"Şayet, sosyal devlet, modern toplumun pisliğini temizlemeye çalışıyorsa, burada çalışan sosyologlar gördükleri karşısında bu duruma karşı çıkarlar." (1971 : 439)

ikincisi, metodolojik kalıp olarak "objektivite" üzerinde durarak, modern sosyoloji aleyhinde konuşmasıdır. Üçüncüsü ise, sosyolojinin çoğunlukla formülleştirilmesinde çelişik bir çözüm yoluna başvurmasıdır— insanın cemiyetin ürünü olduğu ve cemiyetin insanın ürünü olduğu. Anlaşıyor ki, Gouldner, modern akademik sosyolojiye karşılık, üç hareketsiz nokta etrafında gelişebilen bir postmodern sosyolojiyi önerir.⁽¹³⁵⁾

Gouldner'in ifadesiyle:

"..... istediğimiz yeni toplum. öyle bir toplum olacak ki, insana, kendileri ve toplumsal dünyalarını daha iyi görebilme ve dile getirme olanağı sağlayacaktır. Diğer bir deyişle, yeni toplumun temel hedefi, kısmen, yeni bir sosyoloji yaratmaktır." (Gouldner, 1973:82)

⁽¹³⁴⁾ Sarıbay, A. Y.: Postmodernite, Sivil Toplum ve İslâm: İletişim Yay.: 2. Baskı, 1995, İstanbul, s. 31-32

^(*) Bu çelişmeleri dikkate almamız, bir postmodern sosyoloji için bize yol gösterici olacaktır.

⁽¹³⁵⁾ Pavlich, George: a.g.m., 1995, s. 551-555

Bu ifadesinden de anlaşıldığı gibi Gouldner "akademik sosyoloji" ye saldırmıştır (1970). Sosyoloji ile toplum birbirleriyle karşılıklı bağımlılık içindedir. Sosyoloji toplumun gerçek varsayımlarını yansıtır. Gouldner'in bu eleştirel sosyolojisi, onu saran hastalıklara çare olarak insancıl çözümler sunma yönelimli olmalıdır. "Yaklaşan Kriz" adlı yapıtında, eleştiren bir sosyoloji çözümlemesini yaparak, sosyolojinin sosyolojisini^(*) yapmaktan söz eder. Bu şekilde sosyolojinin sosyolojisini yapanların, bu alandan mevcut olan yanlışlıkların daha fazla bilincinde olmak için hem açıkça formüle edilmemiş var sayımları hemde etiketlenmemiş temel varsayımları yeniden tanımlamalıdır.⁽¹³⁶⁾

Gouldner'in bu bakış açısı, özellikle, "yansıyıcı sosyoloji"(reflexive sociology) olarak adlandırdığı sosyolojinin gelişmesine çağrıda bulunur. Yansıyıcı bir sosyoloji, tıpkı sosyolojinin bilginin diğer alanlarının gelişmesini araştırma ve incelenmesi gibi, sosyolojinin sosyo-kültürel köklerini inceleme çabası gütmelidir.⁽¹³⁷⁾

Bu doğrultuda, eğer, postmodern sosyoloji, düşünülmemiş, birden fazla rasyonelitenin doğruluğunu kabul ederse, o zaman bu modern sosyolojiyi bir tehdit olarak kabul edebilir. "Düşünülmemişi düşünmeyi" nasıl gerçekleştirdiği sorulursa, postmodern sosyoloji "Geneology" (Foucault) metodundan yararlanarak, denilebilir. Postmodern sosyoloji zikredilmemiş bilgilerin keşfinde kökensel (geneologist) uygulamalar kullanır.⁽¹³⁸⁾

Bu şekilde, postmodern sosyoloji, klasik sosyolojinin "toplumsal düzen" ve "kollektif hayatın sosyal anlamı" meselelerine getirdiği çözümü, postmodernitenin "sosyal parçalanmışlık" ve "çoğul anlamlar" meselelerine getirmek zorundadır. Bu nedenle, postmodern sosyolojinin

(*) Sosyolojinin Sosyolojisi, sosyolojik araştırma ve çözümlemenin yöntemlerini ve çözümlemelerini kullanarak, sosyolojinin gelişmesini kullanan daha geniş bir perspektifi olan bilgi sosyolojisinin alt dalıdır. Sosyolojinin sosyolojisi, özel bir bilgi alanının -sosyolojinin- kendi toplumsal bağlamı açısından ilişkisine bakar. Böylece, kuramlar bir bilgi alanı olarak sosyolojinin gelişimini tanımlamak ve kısmen açıklamak için sunulur.

⁽¹³⁶⁾ Poloma, Margaret: *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*: Çev. Hayriye Erbaş: Gündoğan Yay.: Ankara 1993: s. 343-346.

⁽¹³⁷⁾ Poloma, Margaret: a.g.e.: s. 347, 348.

⁽¹³⁸⁾ Pavlich, G.: a.g.m.: s. 555, 559, 564

önünde duran sorular en az geleneksel sosyolojinin ki kadar belirgindir. Buna göre, sosyal parçalanmışlık nasıl mümkün olmaktadır? Ve çoğul anlamlar, toplumsal ilişkilerin sürdürülmesini nasıl sağlamaktadır, sorunlarının cevaplandırılması gerekir. Bu sorulara verilecek cevaplar postmodern sosyoloji denen girişimi paradoksal olarak, postmodern durumun taklidi tasarımı olmaktan kurtaramayacaktır. O zaman da Postmodern Sosyoloji yapmak, aslında, postmodernite'nin sosyolojisini yapmakla aynı olacaktır. Postmodernitenin sosyolojisini yapmak, kalkış noktası olarak "toplum" dan hareket etmeyi gerektirir. Bauman'a göre postmodernin koşullarıyla ilintili bir sosyoloji toplum kavramının yerine "toplumsallık" kavramını koymak zorundadır. ⁽¹³⁹⁾

Fakat, bu durumda, Postmodern Sosyoloji'ye birtakım itirazlar yöneltilmiştir. Bu itirazların ilki, sosyolojinin, tabiatı gereği, modern bir disiplin olarak modern bir epistemolojik şartın dışında baki kalamayacağı tartışmasıdır. Diğer ise, aleyhte referans verilmiş olan noktalardan vazgeçilmesi halinde, postmodern sosyolojinin eleştirel olmasının mümkün olamayacağı tartışmasıdır. Diğer itiraz şöyle formüle edilebilir: Eğer biz, ferdi subjektler, sınıflar ya da insan tabiatının soyut bir kavramını kullanmazsak, o zaman, ihtimâlî transformasyonların (dönüşüm) âmili kimdir? ⁽¹⁴⁰⁾

Böylece, postmodern bir sosyolojinin mümkün olup olmadığını, mümkünse hangi metodu kullandığını, postmodern sosyolojinin hangi ortamlarda ortaya çıkıyor olduğunu, postmodern sosyolojiye yöneltilen itirazlar ve tartışmaların odağının ne üzerine yoğunlaştığını belirlemiş durumdayız. Bir "postmodern" fikrin ortaya çıkması ile "fütüroloji" ile ilgili ne gibi görüşler geliştirilmiş, şimdi buna bakalım.

⁽¹³⁹⁾ Sarıbay, A. Y.: a.g.m., s. 126

⁽¹⁴⁰⁾ Pavlich, G.: a.g.m., s. 562- 564, 565

6- FÜTÜROLOJİ VE POSTMODERNİZİM

Postmodernizmin "anything goes" kuralına göre, postendüstriyel toplumların geleceği hakkında bir fikir bildirme geleneği ortaya çıkmıştır. Bu gelenek "fütüroloji" olarak adlandırılabilir.

Fütüroloji kavramını daha iyi açabilmek için öncelikle mit'in ne olduğunu ve enformasyon toplumundaki mit'ten ne kastedildiğini belirtmek gerekir.

Mit (myth), bize, dünyanın nasıl olması gerektiğini bildirerek, ne tür davranış biçimlerinin arzulandığını gösteren ahlâki ilkeler ve ne tür eylemlerin reddedileceğini açıklar. Burada, bir, "enformasyon toplumu mit"inden söz edilebilir. Bu mit enformasyon toplumunda, ekonomik, siyasal, kültürel boyutun nasıl olacağını bildirmektedir. Bu mitin karşısında ise bir "karşı-mit" geliştirilmiştir. Karşı mitte de kaybedenlerin çıkarları savunulmakta ve enformasyon toplumu mitine karşı görüş geliştirilmektedir. Enformasyon devriminden sonra, postendüstriyel toplumun varlığını sürdürüp sürdürmeyeceği konusu gündeme gelmiştir. ⁽¹⁴¹⁾

İşte, bu noktada fütürist görüşler gündeme gelir. Fütürolojik çalışmalar postendüstriyel toplumun geleceğinin mümkün olup olmadığı konusunda görüşmeler geliştirir.

"Future Shock" gibi kitapların birikimi "fütüroloji" gibi alışkanlıkların gündelik yaşamımıza katılması, şeyler ile ilgili algılarımızın, "eğilimler" ve karmaşık olasılıklar üzerinde tahmini bir tarama yapabilmemizi gerçekleştirecek biçimde değişime uğraması —kendi şimdiki zamanımızla aramızdaki bu ilişkiler, bir taraftan daha önce "gelecek" deneyiminde yer alan unsurları kapsar; diğer taraftan ise, radikal biçimde dönüşüme uğramış farklı bir sistem olarak gelecekle ilgili herhangi bir global görümü bloke eder, ya da önüne

⁽¹⁴¹⁾ Hamelink, J. Cees. "Enformasyon Devriminden Sonra Yaşam Sürececek mi?": Enformasyon Devrimi Efsanesi içinde. Bey Yay., Çev.: Yusuf Kaplan, Kayseri, 1991, s. 11-32

geçer. Meselâ; nüfus patlaması (artışı), açlık ve anarşik şiddetle ilgili katastrofik "yakın gelecek" görüşleri ortaya çıkar. Burada, kaygı ya da korkuyu yaygınlaştırmak için belli bir Nietzschecilik harekete geçeri yalnızca şimdiki zamanın daima bizim olacağı inancıdır. Bu durumda, geleceği --ütopik ya da katastrofik olarak-- düşleyebileceğimiz, biçimsel yönden fütürolojik bir bilim kurgunun (günümüzde buna "cyberpunk" deniliyor) bize sunulması söz konusudur. ⁽¹⁴²⁾

Özellikle A. Toffler'in yapıtları ^(*) bu konuda dikkat çekicidir. Toffler, Postendüstriyel toplumların geleceği konusunda önemli fütürist düşünceler geliştirmiştir.

Tarih konusunda tarih'in sona erip ermediğini ilân eden fütüristler de olmuştur. F.Fukuyama^(*) bunların en çarpıcı örneğidir. Bunu Fukuyama'nın sözleri daha iyi açıklar:

"Tarihin sonu son derece hüzün verici bir zaman olacak ... Belki de tarihin sonunda, yüzyıllarca sürebilecek bu can sıkıntısı olasılığı, gelecekte tarihin bir kez daha yeniden başkalaşmasına önayak olacak" ⁽¹⁴³⁾

Buna ilâveten, J.Baudrillard "toplumsalın sonu"nu ilân ederek, fütürist bir görüş sergilenmiştir. Postmodern bir düşünür olarak Baudrillard,

".....Toplumsalın enerjisi azalmakta, özgünlüğü elden gitmekte, tarihsel niteliği ve edelliği buharlaşıp uçmaktadır." ve
 ".....ileri sürülebilecek pek çok varsayım vardır:
 1- Toplumsal diye birşey hiçbir zaman varolmamıştır....

⁽¹⁴²⁾ Jameson, F.: *Postodermizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantiği*, s. 40-42

^(*) A. Toffler'in "Şok", *Kültür Tüketicileri* , "Eko Spazm Raporu", *Üçüncü Dalga* , "Yeni Güçler Yeni Şoklar" yapıtları bunlar arasındadır.

^(*) Francis Fukuyama "Tarihin Sonu Mu ?" adlı makalesinde tarihin sonu'nu ilân etmişti. Aslında, bu tarihin sonu varsayımı yeni ortaya atılmış bir varsayım değildir. Bu görüşün en iyi bilinen emsileisi Karl Marx idi. Marx'ta kavramı Hegel'den öndünç almıştı. Fukuyama da bu varsayımı devam ettirmişti.

Zikr. Fukuyama, F. : *Tarihin Sonu mu?* Çev.: Yusuf Kaplan, Rey Yay., Kayseri , s. 15-26

⁽¹⁴³⁾ Fukuyama, F. : *Tarihin Sonu mu?*; Çev.: Yusuf Kaplan, s.51

2- Toplumsal diye birşey her zaman var olmuştur. Üstelik her geçen gün daha bir gelişmektedir,...

3- Toplumsal diye birşey vardır ancak şu anda artık öyle bir şey kalmamıştır,..." (144)

diyerek, fütürizmi yansıtan görüşler beyan etmektedir.

Bir başka postmodern düşünür olarak J.F. Lyotard karşımıza çıkıyor. Lyotard da

"Bizim çalışma hipotezimiz, toplumlar postendüstriyel kültürler de postmodern olarak bilinen çağa girdikçe bilginin konumunun değiştiğidir....." (145)

şeklinde bir ifade ile postendüstriyel çağda bilginin nasıl bir şekle bürüneceğini fütürist bir dille ifade ediyor.

Ayrıca, postendüstriyel toplumu "gösteri toplumu" olarak nitelendiren Guy Debord da bu toplumun geleceği hakkında eleştirel bir ifade takınmaktadır. Bunu Debord

"...Genel anlamda gösteri yaşamının somut tersyüz edilişi olarak, canlı olmayanın özerk devinimidir.

Gösteri, kendini, hem bizzat toplum olarak hem toplumun bir parçası olarak ve hem de bir birleştirme aracı olarak sunar.

.....
 ....Gösteri, daha ziyade somutlaşmış ve maddi olarak ifade edilen bir *Weltanschauung*'dur. (dünya görüntüsü). Bu nesneleşmiş bir dünya görüntüsüdür.

.....

.....

(144) Baudrillard, J.: "Sessiz Yiğitlerin Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu": Fransızca'dan Çev.: Oğuz Adanır, Ayrıntı Yay., 1. Baskı 1991, s. 18-48-49-56

(145) Lyotard J.F: *Postmodern Durum, Postmodernizm*: s. 10

Gösteri, kendini tartışılmaz ve erişilmez devasa bir olumluluk olarak sunar. "Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür"der başka birşey demez.

.....gösteride amaç hiçbir şey, gelişme ise her şeydir. Gösteri, kendinden başka hiçbir şeye varmak istemez....." (146)

olarak açıklar.

Böylece, toplumların geleceğinin ne olacağı konusunda oldukça farklı fütürist görüşlere tanık olduk. Bu görüşler postmodernizmin prensiplerine uygun olarak karşımıza çıkmaktadır.

---

¹⁴⁶ Debord, Guy: *Gösteri Toplumu ve Yorumlar*: Fransızca'dan Çevirenler: Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent Ayrıntı Yay., 1996. 1. Baskı., İst., s. 13-17

7- POSTMODERNİZM TARTIŞMALARI

Çalışmamız süresince postmodernizmin hangi şartlarda ortaya çıktığını, gelişme gösterdiğini, prensiplerinin neler olduğunu, postmodernizmin farklı alanlara hangi şekillerde yansıdığını tesbit etmeye çalışmış bulunuyoruz.

Bu süreç, içerisinde postmodernizmin farklı şekillerde yorumlandığı, belirtilerinin farklı temalar içerdiğini, dolayısıyla oldukça değişik tartışmalara yol açtığı söz konusu olmuştur.

Postmodernizme ilişkin olarak Todd Gıtın şu şekilde tartışmaları gruplandırmaktadır. ⁽¹⁴⁷⁾

1— Marxist eleştirmen Frederic Jameson'a göre postmodernizmin oluşturduğu evrensel ekonomik sistemine uyan bir ideolojidir. Yüksek ölçekli tüketime dayanan kapitalizm, durmadan değişen üslup ve modalara, düzeyesel bir uzmanlığa, ambalajlanma ve yeniden üretime muhtaçtır. Postmodern sanat, sanatın satışlara ek bir öge olduğunu göstermektedir. "Yaşam biçimleri" bile ticarileştirilmektedir.

2— İkinci bir kuramsal yaklaşıma göre bilimsel düşünce, Aydınlanma Çağı, kapitalizm, Marxizm gibi meta çözümlmelerine son vermiştir. Quantum teorisi ile mikrofizik müspet bilimlerde kesinlik ve devamlılığı ortadan kaldırmıştır. Bu akım öncüsü ile J.F. Lyotard'dır.

3— Postmodernizmi edebiyat açısından ele alanlara göre postmodern-roman "video roman"dır. Yazın eleştirmeni Cecillia Tichi'ye göre yeni romancılar kuşağı "televizyonca" yazıyorlar. TV'nin tek zaman boyutu hali hazır olduğu için her cümle içinde yaşanan anda geçiyor, cümlelerin başı ve sonu yoktur. TV sadece parçalanmış görüntüler verdiği için, bu yazarlar "rastlantısal olarak serpiştirilmiş kısa sahneler" sunuyorlar. Karakteri eylem adamıdır.^(*)

⁽¹⁴⁷⁾ Abadan-Unat, Nermin: a.g.m., s.9-11

^(*) Bu grup yapılarından biri olarak "Pulp Fiction" (Ucuz Roman) filmi örnek gösterilebilir.

4— Postmodernizm bazılarına göre ise Amerikan kültürüne özgü eklektik mantık modeli ile açıklanabilir. Postmodernizm Amerika'da doğmuştur. Çünkü, çelişkili öğelerin birleştirilmesi her zaman poli-etnik bir kültürün özünü oluşturmaktadır. Bir bakıma Amerikan kültürünün özü, herkese bir yer bulmaktadır. Postmodernizmin başlıca özelliği farklı üslup ve biçimleri uyum hâline getirmektir.

5— Postmodernizm'e getirilen bu yoruma göre, böyle bir eğilimi Birleşik Amerika'da 1960'dan sonra beliren kültürel çaresizlikte aramak gerekir. Postmodernizm belli kuşakların ürünüdür. Bu kuşakların en etkin olanı Yuppierlerdir. Bunlar Para'ya büyük önem verirler. Şu sloganı bunu daha iyi açıklar: "En çok oyunağı olan, kazanır!". Bu anlamı benimseyenlere göre postmodernizm gelecek olan bombanın şokunu önceden taşımaktadır.

6— Bu son yorum ise tarih kavramı üzerine oluşturulmuştur. Zira, çağcılık sonrası yani postmodernizmin tüm devir ve üslupların karmasını oluştururken, aslında esin kaynağını tarih disiplininden almaktadır.

Bu tartışmalara ilâveten, bir başka açıdan; postmodernist düşünce, her biri modernist ideolojiyle bir kopma biçimini temsil eden en az dört düşünce akımını kendinde birleştirir:⁽¹⁴⁸⁾

1- Bunlardan ilki, postmodernliği, tıpkı Daniel Bell'in sanayi sonrası toplumu yüksek sanayi (hiper sanayi) toplumu olarak tanımladığı gibi yüksek modernlik (hiper modernlik) olarak tanımlar. Modernlik hareketi sürekli hızlanır, avangardlar giderek önemsizleşir ve Lyotard'ın doğru olarak altını çizdiği gibi, giderek artan bir dil ve "im" tüketimiyle kültürel üretimin tamamı avangarda dönüşür. Modernlik kendi kendisini yıkar. Baudrillard, modernliği, sonsuz olanın şimdiki anda mevcut olması diye tanımlarken, bir yüzyıl sonra,

⁽¹⁴⁸⁾ Tauraine, Alain. "Modernliğin Bunalımı" Modernliğin Eleştirisi içinde. 1994: YKY., s. 209-213

o modernlik şimdiki anın tutsağı olmuş ve anlamının giderek daha tam bir biçimde ortadan kalkmasına doğru sürüklenmiştir.

2- Bu ikinci gruplandırma, kolayca, birinciyle birbirini tamamlayabileceği gibi, ortaya çıkacak kopma ne denli önemliyse o denli mutlak olan bir iktidarın müdahalesini gerektiren toplum karşı-modellerini ortaya çıkaran toplumsal ve siyasal modernizmin eleştirisidir. Burada, postmodernlik fikrinin ancak belli bir entellektüel ve kültürel gelenekle kopma yönünü kavranacağı bir çözümlenin derin anlamı yer alır.

3- Birinci ve ikinci görüşlerin yer aldığı gruplardan, biri ne kadar aşırı-modernist, diğeri de karşı-modernist olan bu iki girişim modernlik alanından tamamen çıkabilir. Ama bu çıkış, birbirinin karşıtı iki yönde olabilir. En sık kabul edilen şey, tarihselcilikten kopma, yani kültürel biçimlerin birbirini izlemesinin yerini birbiriyle eş- zamanlılığın almasıdır. Burada, postmodernizm bir tür post-tarihselcilik'e dönüşür.

4- Burada da postmodernist hareket modernist tasarımı en uç noktaya götürür.

Görüldüğü gibi iki farklı şekilde belirtilmeye çalıştığımız postmodernizm tartışma grupları içerisinde J.Habermas'ta "modernlik projesi'nin henüz tamamlanmamış bir proje"⁽¹⁴⁹⁾ olduğunu ifade etmesi de ilave edilebilir.

Bu tartışmalar, bize gösteriyor ki "postmodernizm" teorilerinin bir hevesle kucaklandıkları ya da buna eşit bir hareketle reddedildikleri görülmesine rağmen, şu bir gerçek olarak karşımıza çıkacaktır ki, postmodernizm tartışması daha uzun bir süre gündemimizi işgal edecektir.

⁽¹⁴⁹⁾ Habermas, Jürgen: "Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje"; Çev.: Güleğül Naliş. Postmodernizm içinde. 1994, Derleyen, Necmi Zekâ. s. 42

SONUÇ

Modernizmin gelişimi, yansımaları, bunalımına yer verdikten sonra postmodernizmin anlamı, öncülleri, yansımaları, global değişme ile ilişkisi, postmodern sosyoloji, son olarak ta postmodernizm tartışmaları ile çalışmamızı tamamlamış bulunuyoruz. Bu doğrultuda, postmodernizm'in yeterince anlaşılması gerekiyorsa, geleneksel önyargıların terk edilip, bilimsel bir açıdan kavrama yaklaşılması gerekiyor.

Postmodernizm, aslında sürekli bir arayıştır. "Anything goes" (herşey uyar) prensibi ile herşeyi mümkün görmektedir. Postmodernizm bir başkaldırı değil, herşeye imkân veren bir durumdur. Postmodernizmde insanlar kendilerini rahat hissedebilmektedir. Bu bakımdan ilerici de gerici de muhafazakâr da olmadığı gibi umut ve umutsuzluk ta vaatmez. İyimser de değildir kötümser de. "Her şey uyar" ilkesi, zaten, kültürel bir hareket olarak, bir ideoloji, bir kuram ya da bir hareket, fikir veya değer sistemi ile politik bir sistemi de ifade etmez.

Postmodernizmde amaç, çağdaş gelenekçilik ve tarihle bağdaştırılabilmektir. Bu arayışta belli bir ekonomik sistem, kapitalizm de etken olabilmektedir.

Postmodernizm, kopuşların, yeni dünyaların değil, olayların bir kez öyküsünü anlattıktan sonra artık aynı olmayan "an" ın hatta Gibson'un deyişiyle "herşey tümüyle değiştikten sonra" nın ya da daha doğrusu, şeyler'in temsilindeki değişikliklerin ve tersine çevrilemeyen değişimlerin peşindedir. Postmodernizm, gerekli araçlar olmadan artık bir "çağ" ya da "zeitgeist", sistem ya da mevcut durum'un bulunup bulunmadığından bile emin olmadığımız bir konumda, içinde yaşanan çağ'ın sıcaklığını ölçme girişimlerinden biridir.

Toplumların postendüstriyel, kültürlerin de postmodern olarak bilinen çağa girdikçe bilginin konumunun değiştiğini ele almak "postmodern durum" dan bahsetmek anlamına gelir.

Böylece, postmodernizmin açık bir tanımı bulunmadığı sonucu ortaya çıkıyor. Herkésin kendine özgü bir postmodernizm anlayışı olabileceği gibi "postmodernizm" diye bir şey olmadığı anlamı da geçerli olabilir.

Böylece, postmodern için ayırıcı niteliklerin tesbiti de sözkonusu olmuştur. "Belirsizlik" veya "belirsizlikler" demekle, bilginiz ile içinde yaşadığınız toplum içerisindeki anlam belirsizlikleri, kesiklikleri ve düzensizliklerin tüm türleri postmodernizmin ilk ayırıcı vasfını ortaya çıkarıyor. "Belirsizlik" "fragmentleştirme" vasfı görülüyor. Postmodern insan yalnızca ayrılıklarla uğraşılıyor ve fragmentler inana- bileceği tek şey oluyor. "Kanonun çözülmesi" ayırıcı vasfı ise, kanon'da yer alan unsurlar içine tüm uzlaşım sal yetkeler —Tanrı'nın ölümü'nden yazarın ölümü'ne ve babanın ölümü'ne kadar olan— dahil olmasını kasteder. "Ben" in, "Derinlik" in yitirilmesi postmodernin bir başka ayırıcı unsuru olmuştur. Postmodern, geleneksel "ben" in içeriğini boşaltır, kişinin sönüşünü yansıtır. Postmodern gösterilemeyeni gösterime sunmaya çalışır. Sık sık sınır bölgelerini hedefler, sürekli kendisini yarar durur. Kendisini yaran postmodernin bu sökücü eğiliminin yanısıra bir de "ironi" niteliği vardır. Bu "yarıcı" etki ile "birleştirici" yönü olan "ironi" birbirinden ayrı değil, zaten hep bir arada olmuştur. İroni ise, "perspektivizm" olarak adlandırılır. "Melezleştirme", vasfında postmodernizm kendi içinde birleştiren çok renkli bir kategoriye yansıtır. Süreklilik ve süreksizliğin, yüksek ve aşağı kültürün birbirine karıştığı, geçmişi taklit etmeyen ancak onu şimdiki zamanın içine katan bir başka gelenek tasarımı doğmuştur. "Karnavallaştırma" ayırıcı vasfında ise, çokseslilik eğilimi, görececilik, perspektivizm, performans, neşeli görececilik —çok ciddi eserlerin gülünç taklitleri (travesti), kutsallığın ihlali— mantığını keşfetmeye çalışır. Postmodernizmin "performans", "katılım" ayırıcı vasfında belirsizlik ana neden durumundadır. Performanstaki "ben" kendini, bir enerji durumuna getirmiştir. Kurma karakterde ise postmodernizm, biricik doğrulardan

ve bulunup saptanmış bir dünyadan ayrılıp doğruluk çeşitliliğine ve hatta yapım hâlindeki dünyanın birbiriyle çelişkili versiyonlarına varmaya yardım etmektedir. Postmodernizmin sonuçta belirienebilen en son ayırıcı vasfı ise "içkinlik" ilkesidir. İçkinlik kavramı —dini bir vurgu olmaksızın— insan tininin gelişen yetisi olan kendini simgelerde genelleştirmesi ile ilişkilidir.

İşte bu ayırıcı vasıflar doğrultusunda belki de akıldışı bir şey, bir büyüklük, belki de absürd bir şey oluşuyor. Eğer hepsinden postmodernin bir tanımı çıkmış olsaydı şaşılacak bir durum olurdu. Buradan biz, postmodern'in tanımı için olsa olsa çok anlamlı bir kavram olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Ayrıca, dışta bırakıcı bir kategori olma özelliği de fenomenin gerek kendi içindeki dinamik yüzünden gerek eleştirilenlerin sürekli yer değiştiren perspektifleri yüzündendir.

Tabii ki, postmodernizmin ortaya çıkış koşulları arasında global anlamda bir değişimin varlığını görmezlikten gelemeyiz. 20. y.y. da sosyal değişmeyi zorlayan esas güç teknolojidir. Teknoloji ile onun getirdiği yeni değer yargıları. 21. y.y.'a girerken daha hızlı bir tempo içerisine girmiştir. 21. y.y.'ın eşliğinde evrensel bir eşzamanlılıkla toplumlar, yeni bir kültürel durum ya da aşama ile karşı karşıya kalmışlardır. Bilginin her türü alabildiğine geliştirilirken, gelişen iletişim teknikleri sayesinde, süratle, oldukça geniş insan kitlelerine ulaştırılabilenmekte, bir anlamda dünya küçülmektedir. Globalleşme ile dünyada insanlar, ortak değerler etrafında birbirlerine yaklaşmaktadır. McLuhan'ın ünlü "küresel köy" benzetmesi konuya açıklık getirmektedir. "Hem biri hem öteki" ilkesine dayanan postmodernizm, medya çağıyla aynı zamanda ve birlikte varolmuştur. Medyalar, birçok bakımdan postmodernizmin merkezindeki dinamiği, zeitgeist'ini, tanımlayıcı özelliğini oluşturmaktadır. Medyalar vasıtası ile dünyadaki insanlar, toplumlar, birbirlerinden etkilenip, homojenleşirken, bunun yanında heterojen unsurlar da ortaya çıkmaktadır. Bu noktada postmodernizm belirginleşiyor. Bu nasıl oluyor? Bu, birliğe karşı

direnış, kendi kùltür ve dilinin eşsizliğini kabul ettirme isteği, yabancılardan etkilenmeye karşı çıkış gibi şekillerde kendini gösteriyor. Dış dünyalarımız birbirine yaklaştıkça iç dünyalarımıza özgü geleneklerimizin değeri artacaktır. Medyalar ile yayılan hayat tarzı imajı, postmodern düşünce —veya eylem— ile reddedilmiş oluyor. Yani, toplumlar, kendi kimliklerini enformasyon etkilerine rağmen korumaya çalışıyorlar. Bunun örnekleri, kültürel milliyetçilik, etnik-dinsel köklere dönüş ya da köktencilik (fundamentalizm) şeklinde görülebilir.

Böylece, enformasyon araçları aynı tür mesajı verse de (mass - age - is mesage (kitle-çağ-mesajdır)), verilen mesajlarda "anlam" yerine "gösteri" hâkim oluyor olsa bile, dünya üzerinde postmodern düşünceler canlanmaktadır. Gösteri'nin hâkim olduğu "gösteri toplumu", "programlanmış toplum", "tatminsiz toplum" olarak adlandırılan modern toplum yapısını eleştiren kavramlar, postmodern şekliyle nitelendirilebilecek fikir, eser ve hareketlerin ortaya çıkışını gerçekleştirmektedir.

Bu şekilde de, postmodernizm, bilime, dine, sanata, politikaya, kültüre "rahatlatıcı etkisi" sayesinde çeşitli şekillerde yansıyabilmektedir.

Postmodernizm, elbette, yalnızca bu alanlara yansımamış, "Sosyoloji" bilimine toplumbilimci kuramcılar için geleneksel bilim anlayışı realiteyi subjektiflikten ayırmaya eğilimli olmuştur. Metodolojide ise objektif veriler sağlayabilmek için "insan" faktörü bertaraf edilmiştir. Objektif olma uğruna toplumbilimciler inceledikleri sujelerin kendilerini ve dünyayı nasıl algıladıklarının farkına varmaz oldular. Toplumsal gerçek soyut olarak belirlendi. Bu noktada postmodernizm ortaya çıkıyor. Toplumbilimciler, geleneksel sosyolojinin dualist —kanaat (subjektif) ve gerçek (objektif) — karakterini postmodernizmde reddeder ve kendi ilkesini ileri sürer: düzen yalnızca yapısal alternatiflerle yaratılamaz. Böylece,

postmodernizm, alternatif bir sosyolojiyi gerekli görür. Denilebilir ki, postmodern sosyolojinin vücut bulduğu ortam, modernitenin tüm karakteristiklerinin sorgulandığı ve bunların alternatiflerinin ön plâna geçtiği durumla ilgilidir.

Postmodernizm'in "anything goes" kuralına göre, postendüstriyel toplumların geleceği hakkında fikir bildirme geleneğinin ortaya çıkması da söz konusu olmuştur. Buna ise "Fütüroloji" adı verilmiştir.

Postmodernizm konusundaki tartışmaların çokluğu da bu kavramın, neticede, tanımlanamaz özelliğini bir kez daha ortaya koymuştur. Jameson'un "geç kapitalizmin kültürel mantığı" olarak görmesi, Lyotard'ın bilgideki değişimle postmodernizmi aynı dönemde görmesi, Habermas'ın modernizmin devam ettiği ve postmodernizmin olmadığı görüşü, Baudrillard'ın, modernliği şimdiki anın tutsağı olmakla suçlayıp, anlamın giderek daha tam bir biçimde ortadan kalkmasına doğru sürüklendiğini ifade etmesi bunu oldukça iyi gösterir.

Böylece, postmodern, olsa olsa çok anlamlı bir kavramdır. Ayıncıdır. Dışta bırakıcı bir kategoridir. Bunun nedeni hem kendi içindeki dinamik yüzünden, hem de eleştirmenlerin sürekli yer değiştiren perspektifleri yüzündendir.

KİTAPLAR

- Akarsu, Bedia;
 Çağdaş Felsefe, Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları; İnkılap
 Kitabevi; 2. Baskı; 1987.
- Baudrillard, Jean;
 Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu;
 Fransızca'dan Çev.: Oğuz Adanır; Ayrıntı Yay.; Birinci Bas.;
 1991; İst.
- Baudrillard, Jean;
 Metinler ve Söyleşiler; 2. Baskı; Çev.: Oğuz Adanır; 1988;
 İzmir; Ajans Tümer Yay.
- Bottomore, T.B.;
 Toplum Bilim; Çev. Ü. Oskay; 1984; İst.
- Copleston, Frederick;
 "Aydınlanma", Felsefe Tarihi; C. 6; Bölüm 1; 1996; İdea yay.;
 Çev. Aziz Yardımlı
- Debord, Guy;
 Gösteri Toplumu ve Yorumlar; Fransızca'dan Çevirenler:
 Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent; Ayrıntı Yay.; 1996; 1. Baskı;
 İst.
- Demirhan, Ahmet;
 "Modernlik Projesi": Modernlik içinde; Üniversite. Ağaç Yay.;
 1992; İst.

- Eröz, Mehmet;
İktisat Sosyolojisine Başlangıç; Filiz Kit.; 1982; 3. Baskı;
İstanbul
- Fukuyama, F.;
Tarihin Sonu mu?; Çev.: Yusuf Kaplan; Rey Yay.; Kayseri
- Gökberk, Macit;
Felsefe Tarihi; Remzi Kitabevi; 7. Basım; 1994; İstanbul
- Guenon, Rene (Abdulvahid Yahya);
Modern Dünyanın Bunalımı; Risale Yay.; Çev.: Mahmut Kanık;
1986; İst.
- Heller, Agnes; Feher, Ference;
“Postmodern Politik Durum”; Öteki Yay.; Çev.: Şükrü Argun;
Osman Akınhay; 1993; Ank.
- Jameson, Fredric;
Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı;
Y.K.Y.; Çev. Nuri Plümer; 1. Baskı; 1994; İst.
- Lyortard, Jean- François;
Postmodern Durum, Postmodernizm; Çev.: Ahmet Çiğdem;
Ara Yay.; 1990; İst.
- Murphy, John. W.;
Postmodern Toplumsal Analiz ve Postmodern Eleştiri; Çev.:
Hüsamettin Arslan; 1996; Eti Yay.; İstanbul; 1. Baskı

- Naisbitt, John;
Global Paradoks, Büyüyen Dünya Ekonomisinin Güçlenen Küçük Oyuncuları; Çev.: Sinem Gül; Sabah Yay. Kit.; 1994
- Naisbitt, John; Aburdene, P.;
Megatrends 2000, Büyük Yönelimler; Form Yay.; 1990
- Northbourne, Lord;
“Modern Bilim”; Modern Dünyada Din içinde; Çev.: Şehabeddin Yalçın; İnsan Yay., 1995; İstanbul
- Poloma, Margaret;
Çağdaş Sosyoloji Kuramları; Çev. Hayriye Erbaş; Gündoğan Yay.; Ankara; 1993
- Sarup, Madan;
Postyapısalcılık ve Postmodernizm; Çev.: A. Bakı Güçlü; Ark Yay.; Ankara; 1995; 1. Baskı
- Taylor, Charles;
“Modernliğin Sıkıntıları”; Çev.: Uğur Canbilen; Ayrıntı Yay.; 1. Baskı; 1995; İst.
- Touraine, Alain;
“Modernliğin Bunalımı”; Modernliğin Eleştirisi içinde; 1994; Y.K.Y.; İst.
- Toffler, Alvin;
Üçüncü Dalga; Altın Kit. Yay.; Ağustos; 1981

MAKALELER

- Abadan - Unat, Nermin;
 “Sosyal Bilimlerde Yeni Gelişmeler; Modernizm-
 Postmodernizm”; Toplum ve Bilim 48 / 49 Kış - Bahar; 1990;
 İstanbul
- Akbar, Ahmet;
 “Postmodernizm ve İslâm”; Varlık; Kasım; 1992
- Arslan, Abdurrahman;
 “Sekülerizm; Akleden Kaibin Parçalanışı”; Bilgi ve Hikmet;
 Bahar; 1993 / 2
- Baudrillard, Jean;
 “Postmodern Nedir? Sorusuna Cevap”; Postmodernizm;
 içinde; Çev: Necmi Zekâ; 2. baskı; Kıyı Yay.; İst.; 1994
- Bayhan, Vehbi;
 “Enformatik Kültür”; Türkiye Günlüğü; Sayı: 24; Güz: 1993
- Bekâroğlu, Mehmet;
 “Antik Akıl ve Aydınlanma: ....Ve İnsana Akıl Bahşedildi”;
 Bilgi ve Hikmet; Bahar - 1993/2
- Çelik, Ömer;
 “Modern İdrakın Tabii Hasılası ya da Tarihin Kırılma
 Evresinde Son Arayışın Dili”; Bilgi ve Hikmet; Bahar-1993/2

— Gray, Wallace;

“Postmodern Çağ: Bir Bakmışsınız var; Bir Bakmışsınız yok;
(ve) niçin önemlidir.”; Çev.: Bülent Nuri; İslami Araştırmalar;
C. 7; s. 2; Bahar; 1994

— Habermas, Jürgen;

“Modernlik: Tamamlanmamış Bir Proje”; Postmodernizm
içinde; Hz. Necmi, Zekâ; Kıyı Yay.; 1994; İst.

— Hamelink, J. Cees;

“Enformasyon Devriminden Sonra Yaşam Sürececek mi?";
Enformasyon Devrimi Efsanesi içinde; Rey Yay.; Çev.: Yusuf
Kaplan; Kayseri; 1991

— Hassan, İhab;

“Bugün Postmodern”; Varlık; Aralık; 1992; Sayı; 1023; Çev.
Gülriiz Ergöz

— Huyssen, Andreas;

“Postmodernin Haritasını Yapmak”; Çev. M. Küçük;
Modernite versus Postmodernite içinde; 1994; Vadi Yay.; 2.
Baskı; Ank.

— Jeanniere, Abel;

“Modernite Nedir?"; Modernite. Versus Postmodernite içinde;
1994; 2. Basım; Çev. Nilgün Tural Küçük; Vadi Yay.; Ankara

— Kellner, Douglas;

“Toplumsal Teori Olarak Postmodernizm : Bazı Meydan
Okumalar ve Sorunlar”; Çev.: M. Küçük; Modernite Versus
Postmodernite içinde; Vadi Yay.; 1994; Ank.

- Lash, Scott;
 “Modernite mi, Modernizm mi?”; Modernite versus
 Postmodernite içinde; Çev.: M. Küçük; Vadi Yay.; 2. Baskı; 1994
- Mouffee, Jhantal;
 “Radikal Demokrasi Modern mi Postmodern mi?”; Modernite
 Versus Postmodernite içinde; Çev.: M. Küçük; Vadi Yay.; 1994;
 Ank.
- Pavlich, George;
 “Contemplating a Postmodern Sociology: Geneology, Limits
 and Critique”; The Sociological Review; Volume 43; No: 3;
 August: 1995
- Paz, Octovio;
 “Şiir ve Modernite”; Çev.: Nilgün Tunal Küçük; Modernite
 Versus Postmodernite içinde; 1994; Vadi Yay.; Ank.
- Rorty, Richard;
 “Postmodernist Burjuva Liberalizm”; 1995; Sarmal Yay.; Çev.:
 Yavuz Alogan; 1. Baskı
- Ryan, Michael;
 “Postmodern Siyaset”; Çev.: M. Küçük; Modernite Versus
 Postmodernite içinde; Vadi Yay.; 1994; Ank.
- Sarıbay, Ali Yaşar;
 “İslâmi Sosyoloji: Postmodern Bir Sosyoloji mi?”; İslâmi
 Araştırmalar; C. 7; S. 2; Bahar; 1994

- Sarıbay, Ali Yaşar;
 “Protestanlık ve Sekülerizasyon”; Sosyolojik Bir Bakış; Bilgi ve Hikmet; Bahar; 1993 / 2
- Turanî, Adnan;
 “Modern Çağın Sanat Görüşü”; Dünya Sanat Tarihi; Remzi Kitabevi; 4. Basım; 1992; İstanbul
- Welsch, Wolfgang;
 “Modern Sanatın Ruhundan Postmodern Felsefenin Doğuşu I”; Varlık, Aralık; 1992; Sayı: 1023
- Welsch, Wolfgang;
 “Modern Sanatın Ruhundan Postmodern Felsefenin Doğuşu II”; Varlık, Kasım; 1992
- Zekâ, Necmi;
 “Yolları Çatallanan Bahçe”; Postmodernizm içinde; Derleyen: Necmi, Zekâ; 1994; Kıyı Yay.: İst.

TEZLER

- Özkul, Metin;
 Sanayii Etkileyen Sosyal ve Kültürel Faktörler; Malatya Uygulaması; İst.: 1990; Yayınlanmamış Doktora Tezi